

IT'S ABOUT TIME THE ARCHITECTURE OF CHANGE

Opening van de expositie IT'S ABOUT TIME in de Ferro tijdens de
10^e Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam.
Foto: Jacqueline Fuijkschot

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	5
1.1	TIJD VOOR VERANDERING	6
1.2	TIJD ALS WAARDE	7
1.3	VERSLAG RAAD VAN TOEZICHT	9
2	IT'S ABOUT TIME, THE ARCHITECTURE OF CHANGE	11
2.1	TIJD	12
2.2	BEWUSTWORDING, URGENTIE, ACTIE	13
2.3	DRIE STRATEGIËN: DE VERSNELLER, DE ACTIVIST EN DE VOOROUDE	14
2.4	CURATORENTEAM	16
2.5	UITKOMSTEN VAN DE TENTOONSTELLING	17
2.6	SCENOGRAFIE	19
2.7	GRAFISCHE IDENTITEIT	21
2.8	DEELNEMENDE ARCHITECTEN, ONTWERPERS, INSTELLINGEN EN KUNSTENAARS	22
2.9	PUBLIEK PROGRAMMA	24
2.10	TRANSITIEARENA	30
2.11	SPREKERS IN HET PROGRAMMA	35
3	FUTURE GENERATION: THIS IS 2072	37
3.1	LET'S BUILD A FUTURE WORTH LIVING	38
3.2	TENTOONSTELLING IN VIJF HOOFDSTUKKEN	38
3.3	SCENOGRAFIE	40
3.4	FILMOGRAFIE	41
3.5	DEELNEMENDE ONTWERPERS	41
3.6	DEELNEMENDE ACADEMIES VAN BOUWKUNST	41
3.7	OPENBARE PRESENTATIE, EEN GENERATIE ONTMOET ELKAAR	42
3.8	REFLECTIE EN DANK	42

4	MINISTERIE VAN MAAK!	43
4.1	TEAMS	45
4.2	RESONANTIE EN SAMENWERKINGEN	45
4.3	PROGRAMMA	46
4.4	DEELNEMENDE ONTWERPERS	48
5	IABR COMMONS COLLECTIEF BOTU	52
5.1	WERKWIJZE EN UITKOMSTEN	54
5.2	PROGRAMMA IABR COMMONS COLLECTIVE BOTU	55
6	AANVULLEND PUBLIEKS- EN EVENEMENTENPROGRAMMA IABR 2022	63
6.1	WELCOMING WEDNESDAY	64
6.2	IABR WATERWEEK	64
6.3	ROTTERDAM ARCHITECTUUR MAAND	66
6.4	THE SOLAR BIENNALE: VAN WIE IS DIE ENERGIE?	67
6.5	NEW STORE // BACK OFFICE	67
6.6	RONDLEIDINGEN	67
6.7	EDUCATIE	68
6.8	ONTVANGSTEN	70
6.9	PROGRAMMA DOOR DERDEN	71
6.10	VERHURING	74
6.11	PROGRAMMA BOTU CURATOREN COLLECTIEF	74
6.12	REGISTRATIE/ONLINE	74
7	BEZOEKERSAANTALLEN EN SAMENWERKINGEN	75
7.1	BEZOEKERSAANTALLEN	76
7.2	DIRECTE SAMENWERKINGEN	77
7.3	INDIRECTE SAMENWERKINGEN	77
7.4	AGENTS OF CHANGE	78

8	MARKETING EN COMMUNICATIE	80
8.1	MARKETINGCOMMUNICATIE 10 ^e EDITIE	81
8.2	STRATEGIE EN ZICHTBAARHEID VAN IABR	82
8.3	COMMUNICATIE EN ZICHTBAARHEID	83
8.4	WEBSITE EN NIEUWE HUISSTIJL	94
9	PERSONEEL EN ORGANISATIE	95
9.1	IABR INTERN: PERSONEELSBELEID EN ORGANISATIE	96
9.2	CONTINUÏTEIT	97
9.3	FAIR PRACTICE CODE, GOVERNANCE CODE CULTUUR EN CODE DIVERSITEIT EN INCLUSIE	97
9.4	MINISTERIE VAN MAAK!	99
9.5	BEYOND 2022	99
10	STICHTING IABR/UP: /NCUBATOR FOR URBAN PROJECTS	100
11	RAAD VAN TOEZICHT, BESTUUR EN DIRECTIE	102
11.1	FUNCTIES EN NEVENFUNCTIES LEDEN RAAD VAN TOEZICHT EN BESTUUR	104
11.2	NEVENACTIVITEITEN BESTUURDER-DIRECTEUR	107
I.	FINANCIËN	109
I.A	BESTUURSVERSLAG 2022	110
I.B	BESTEMMINGSRESERVES	111

COLOFON

Visuele identiteit van de IABR 2022
Ontwerp: Stahl R

Het jaar 2022 laat zich kenmerken als een jaar van grote transitie: veranderingen die tot sociaal-maatschappelijke wrijving en onrust leiden, veranderingen die impliciet of expliciet ruimtelijke consequenties hebben en veranderingen die aantonen dat het hoog tijd is voor verandering. Of we willen of niet.

Wie dacht dat de Covid-pandemie ons zou doen beseffen dat de groeiende mondiale mobiliteit van mens, goederen en grondstoffen consequenties heeft, en dat dit besef een vertraging of kentering van ons handelen teweeg zou brengen, had het mis. De werkelijke *wake-up call* blijkt de invasie van Rusland in Oekraïne (eigenlijk al in 2014 ingezet). Toen konden we er echt niet meer omheen te erkennen dat ons economische en maatschappelijke systeem in vergaande mate onderhevig is aan invloeden van buitenaf. Of het nu gaat om de gaspijpleidingen die de houding van het Westen ten aanzien van Rusland beïnvloeden, de haperende toevoer van graan uit Oekraïne of de oplopende prijzen van grondstoffen als cement, hout, metselstenen en staal, we zijn direct verbonden met het conflict.

Anders dan bij de ongrijpbare corona-partikels in de lucht, voelen we onze kwetsbaarheid voor geopolitieke frictie nu heel concreet in onze portemonnee. Door deze oorlog gaat de verwarming omlaag, wordt een extra trui aangetrokken en krijgt de zoektocht naar hernieuwbare hulpbronnen een impuls. Schaarste en onzekerheid drijven de prijzen op: ideëel gedreven verandering gaat trager dan de katalyserende impuls van financiële aard. Dit besef zou cynisch maken, ware er niet de hartverwarmende solidariteit die ertegenover staat, van mensen die letterlijk hun huis openzetten voor oorlogsvluchtelingen en hulp- en inzamelacties starten.

Maar 2022 is ook een jaar waarin de planetaire gevolgen van klimaatverandering zich aan ons opdringen. In de VS, Australië en Pakistan treden rivieren buiten hun oevers door hevige regenval. Het zuiden van Europa kampt maandenlang met extreme hitte en droogte, met vele bosbranden tot gevolg. In Nederland geniet men van zomerse temperaturen die aanhouden tot ver in de herfst, met 25 graden in oktober. Het jaar sluit af met de warmste oudejaarsnacht ooit. Tegelijkertijd lijdt het land onder de gevolgen van het warme weer: een langdurige droogte zorgt voor een extreem lage waterstand in onder meer de Waal. Het watertekort beïnvloedt ook de diepere lagen in de ondergrond en daarmee de agrarische sector en de biodiversiteit.

Het woord van het jaar 2022 is 'Klimaatklever'. Het staat voor een activist die zich aan een object van symbolische waarde vastplakt om aandacht te vragen voor de klimaatproblematiek. Het fenomeen leidt tot discussies over welke middelen of handelingen het doel rechtvaardigen. Een andere kwestie die de gemoederen hoog doet oplopen is de toekomst van onze agrarische sector. Door slechte communicatie en een onduidelijk vormgegeven kaart van (agrarische) stikstof piekbelasters komt het in 2022 ook tot boerenprotesten. De

boeren beseffen wel dat het anders moet, maar stellen de – politieke – vraag op welke manier en in welk tempo dit proces vorm moet krijgen. De rechter zet een streep door bouwplannen nabij natuurgebieden, omdat deze in strijd zijn met de Europese habitatrichtlijnen. Het gevecht om ruimte en de invloed van klimaatverandering op ons landschap heeft ook gevolgen voor bestaande grondposities, bijvoorbeeld in laaggelegen gebieden. Dit alles zal zijn weerslag hebben op de bouw van (betaalbare en/of sociale) woningen, noodzakelijk om de woningnood te ledigen.

Ons systeem piept en kraakt in al haar voegen. De snelheid waarmee veranderingen zich aandienen, confronteert ons met een gebrek aan veranderkracht, nodig om de noodzakelijke transitie te effectueren en productief te maken. De snelheid waarmee we grondstoffen gebruiken staat niet in verhouding tot de traagheid waarmee Moeder Natuur ze genereert. Klimaatverandering heeft naast enorme planetaire consequenties, vergaande humanitaire consequenties, die snel gepolitiseerd raken – de klimaatmigrant heeft nergens ter wereld een wettelijke status – met verdere sociaal-maatschappelijke polarisatie als gevolg. Terwijl de toekomst vraagt om gezamenlijkheid, hoop en actie!

1.2

TIJD ALS WAARDE

Hoog tijd om van koers te veranderen. Actuele opgaven, zoals de teloorgang van biodiversiteit en de ruimtelijke, economische, en maatschappelijke gevolgen van een veranderend klimaat, noodzaken ons tot heroriëntatie. Architecten, landschapsontwerkers en stedenbouwkundigen hebben hierbij een belangrijke rol te spelen. Het is tijd om samen te zoeken naar nieuwe punten op de horizon, een horizon die in Nederland vaak onder NAP ligt.

De 10^e Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam gaf een aanzet tot het vormgeven van deze transitie, door inspirerende voorbeelden te tonen en richting- en handelingsperspectieven te bieden. Ondanks de korte aanlooptijd is het in een gezamenlijke krachtsinspanning gelukt om met *IT'S ABOUT TIME, The Architecture of Change* een prachtige tentoonstelling neer te zetten, vergezeld van een uitgebreid programma van lezingen, debatten, workshops, rondleidingen en educatie-activiteiten. De cultuur van architectuur werd gekoppeld aan de weerbarstige ontwerppraktijk en de jongste generatie ontwerpers kreeg een podium.

Mijn dank gaat uit naar het curatorenteam. De expertise en het omvangrijke netwerk van Prof. Dr. Derk Loorbach, hoogleraar sociaal-economische transitie bij de Erasmus Universiteit Rotterdam en directeur van DRIFT werd aangevuld met de scherpte, analyse, kennis en ontwerpkracht van Peter Veenstra (LOLA Landscape Architects). Dr. Véronique Patteeuw en Dr. Léa-Catherine Szacka zorgden ervoor dat de contemporaine culturele productie van de architectuur verweven raakte met de architectuurgeschiedenis en haar theorie: omdat goede ideeën voor de toekomst hun oorsprong soms in het verleden vinden. De Ferro, een in bijna ruïneuze staat verkerende oude aardgashouder aan de rand van de Rotterdamse haven, werd tijdelijk tot leven gekust en vormde een overweldigende, symbolische context voor een grote

verzameling alternatieven in de maak. Samen zetten de betrokken scenografen, architecten, ontwerpers, kunstenaars, denkers en het IABR-team een prestatie van formaat neer.

Met het *Ministerie van Maak!* heeft de IABR samen met ZUS en MANN een steen in de vijver willen gooien. 101 goede ideeën voor de toekomst van Nederland van evenzoveel geëngageerde ontwerpteams toonden de verbeeldingskracht van de architectuurdisciplines. De tentoonstelling *FUTURE GENERATION: This Is 2072*, samengesteld door de pas afgestudeerde architecten Hanna Prinssen en Lindsey van de Wetering, liet zien dat de nieuwste generatie ontwerpers vertrouwen en opdrachten verdient. De projecten in de tentoonstelling bewijzen dat het mogelijk is om alternatieve toekomsten te ontwerpen.

Omdat een perspectief schetsen alleen niet afdoende is, besteedden we naast de tentoonstellingen aandacht aan de bestaande transformerende menskracht in de stad. Het BoTu Commons Collectief organiseerde met enorm commitment projecten, uitwisseling en samenwerking in de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken, om vanuit de gedachte van de commons handen en voeten te geven aan een *bottom-up* georganiseerd proces van energietransitie.

In 2022 bestond de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam twintig jaar. Dit jubileum vierden we met de bijeenkomst *Looking Back to the Future*, waarin curatoren van de verschillende edities hun licht lieten schijnen op het verleden én de toekomst van de IABR.

Dank aan alle makers, denkers, vrijwilligers, partners en bezoekers die ons in grote getalen wisten te vinden.

De IABR heeft met het adagium *Verbinden, Verbeelden en Veranderen* aangetoond dat architectuur, landschapontwerp en ruimtelijk ordening een cruciale rol spelen in hoe we de klimaatopgaven tegemoet treden en een duurzame toekomst vormgeven. Persoonlijk verheug ik mij op het huidige politieke draagvlak voor ontwerp. Nationale programma's als Mooi Nederland en het 'water en bodem sturende' ontwerpprincipe luiden een nieuwe tijd in. Een tijd die vraagt om een andere ontwerphouding, om te luisteren en andere vragen te stellen, een tijd om tot meer integrale en adaptieve ontwerp oplossingen te komen.

Ik ervaar het als een eer om, samen met het IABR-team en vele anderen, de rijke traditie van de IABR verder te brengen. We treden de toekomst tegemoet met een aanhoudend geloof in onderzoek en ontwerpkracht. Gezamenlijk leggen we ons toe op de grote opgaven van onze tijd zoals de gevolgen van klimaatverandering en socio-economische ongelijkheid.

Verandering doet leven en leef de verandering die je wenst.
Verbeelding wijst de weg.

Saskia van Stein
Directeur Bestuurder

IABR VERSLAG RAAD VAN TOEZICHT

We kijken met trots terug op een zeer belangrijk en succesvol Biënnale-jaar. Met het aantreden van Saskia van Stein per 1 oktober 2021, hebben we niet alleen de continuïteit van de IABR geborgd, maar ook belangrijke stappen gezet in de doorontwikkeling en nieuwe positionering van de IABR voor de toekomst. We zijn de nieuwe directeur zeer dankbaar voor de wijze waarop zij in staat is geweest in zeer korte tijd een prachtige prestatie neer te zetten.

Als Raad van Toezicht hebben wij in onze toezichthoudende rol ons erop geconcentreerd dat de IABR onder de leiding van Saskia van Stein verder haar vleugels uit kon slaan.

In 2022 kwamen de Raad van Toezicht (RvT) en het Bestuur van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR) vier keer bijeen. De voorzitter van de RvT en de bestuurder-directeur hebben daarnaast regelmatig telefonisch overleg gehad. Naast de bestuursvergaderingen vond er in 2022 zowel telefonisch als online overleg plaats tussen de bestuursleden en diverse bestuurlijke gremia, waaronder rijk en gemeente en organisaties in de wereld van architectuur en stedenbouw.

In de (online) vergadering van 2 maart 2022 werd de voortgang van de ontbinding van iabr/UP besproken. Daarnaast werd het jaarverslag 2021 besproken en goedgekeurd.

Tijdens de (online) vergadering op 15 maart 2022 werd het bestuursverslag en de jaarrekening van 2021 besproken, werd de inhoudelijke en financiële afronding van de ARO (Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp) doorgenomen en de voortgang rond de ontbinding van Stichting iabr/UP besproken. Daarnaast heeft Saskia van Stein de stand van zaken toegelicht met betrekking tot de herijking van de interne organisatie, de nieuwe website en visuele identiteit, alsmede de verdere voortgang en het curatorenstatement voor de 10^e IABR uiteengezet.

Op de (online) vergadering van 27 juni 2022 kwam de afronding van iabr/UP ter sprake. Verder werd de continuïteit van ontwerpend onderzoek als integraal onderdeel van de IABR en het *Ministerie van Maak!* besproken. Daarnaast werd de werkbegroting 2022, die in lijn was met eerdere indicaties, goedgekeurd.

De laatste vergadering van het jaar, op 8 november 2022, vond fysiek plaats op kantoor IABR in Rotterdam. Op de agenda stond dat er een nieuwe accountant zal worden aangesteld. Besproken werd tevens hoe de IABR haar maatschappelijke impact in de komende jaren kan vergroten. De RvT sloot deze vergadering af met een rondleiding door de 10^e biënnale tentoonstelling IT'S ABOUT TIME. De RvT was onder de indruk van het gepresenteerde en is het team onder leiding van de bestuurder-directeur erkentelijk.

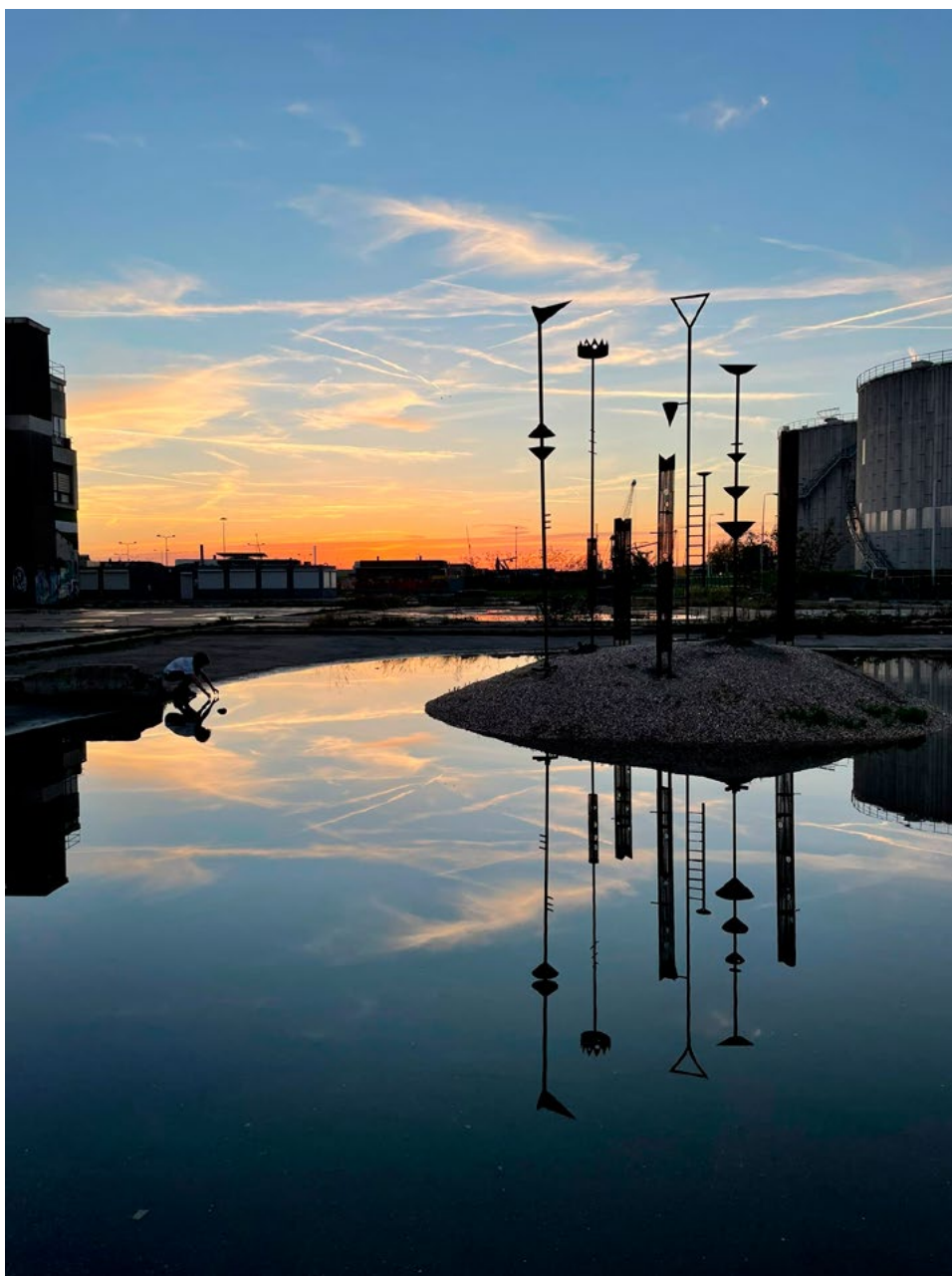
De Raad van Toezicht heeft in 2022, wanneer aan de orde, nadrukkelijk rekening gehouden met de principes van goed bestuur, zoals vastgelegd in de Governance Code Cultuur.

Er vond geen besluitvorming plaats waarbij sprake was van tegenstrijdige belangen.

De Raad van Toezicht heeft met instemming kennisgenomen van het Bestuursverslag van de IABR voor het jaar 2022.

Rotterdam, 31 december 2022

Medy van der Laan
Voorzitter Raad van Toezicht IABR

Studio Ossidiana in samenwerking met Ambassade van de Noordzee
Foto: Nienke Rothuizen

IT'S ABOUT TIME, THE ARCHITECTURE OF CHANGE

22 September – 13 November 2022
Ferro, Rotterdam

Installatie 'De puinloper' van ontwerpstudio Monadnock
Foto: Sabine van der Vooren

De intentie achter de tentoonstelling

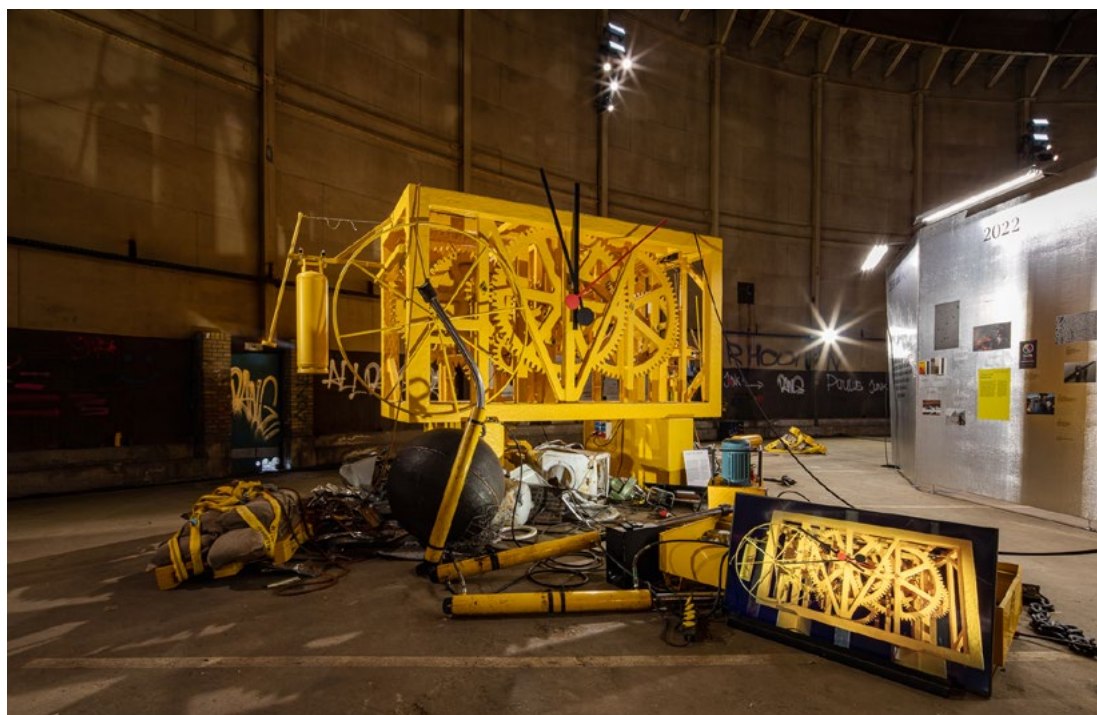
2.1

TIJD

Vijftig jaar na de verschijning van het rapport van de Club van Rome maakten we met de 10^e editie van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam de balans op. De titel IT'S ABOUT TIME zinspeelt op de steeds verder oplopende tijdsdruk om de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan en deze te verbinden aan andere maatschappelijke vraagstukken. Maar tijd en snelheid zijn ook cruciale factoren in het ontwerpproces van architectuur en ruimtelijk ontwerp. Met IT'S ABOUT TIME deed de IABR een appèl op het vakgebied om effectief te werken aan het oplossen van sociaal-ecologische urgenties.

De curatoren brachten in de tentoonstelling historisch onderzoek (vanaf 1972), inspirerende praktijkvoorbeelden (anno 2022) en toekomstscenario's (richting 2072) samen. Daarmee werd een beeld geschetst dat zowel zorgelijk als hoopvol is. Het tentoongestelde werk van architecten, stedenbouwkundigen, kunstenaars, academici en landschapsontwerpers, documenteert en brengt de oorzaken en gevolgen van de klimaatverandering in kaart, maar biedt ook handelingsperspectieven.

Maar de 10^e editie van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam was meer dan een *wake-up call*. In plaats van enkel een donker wereldbeeld te schetsen, werden er reële, hoopvolle mogelijkheden van nieuwe, radicalere koersen richting een leefbare toekomst gepresenteerd. Ingrijpende, uitvoerbare transities die leiden tot een rechtvaardige en ecologisch gezonde wereld, waarin architectuur en landschapsontwerp een waardevolle bijdrage leveren aan mens, natuur en het planetaire systeem.

Installatie 'The Clock That Will Solve All the Problems in the World' van
Atelier van Lieshout
Foto: Jacqueline Fuijkschot

BEWUSTWORDING, URGENTIE EN ACTIE

Het doel van de tentoonstellingsmanifestatie IT'S ABOUT TIME was tweeledig. Een eerste intentie was het creëren van bewustzijn over het transitiedenken. Het hedendaagse landschap en een uitgebreide tijdlijn speelden in die zin een cruciale rol. Geplaatst aan het begin en in het midden van de tentoonstelling, boden deze secties een kader van waaruit de hedendaagse praktijk kon worden begrepen. De presentatie creëerde een soort “shocktherapie”, zoals een bezoeker het omschreef, door de opeenvolging van vele momenten van bewustwording, urgentie, actie, beleidsvorming en architectonische experimenten, tegenover de ontkenning, ongeloof en kritiek die tegelijkertijd klonken. Het was voor velen ontstellend zich te realiseren hoeveel en vooral hoe lang we dit al wisten. Het curatorische verhaal was er een van een geïntegreerde overgang, namelijk: “We hebben waarschijnlijk de afgelopen vijftig jaar nodig gehad, om te komen tot het overgangsmoment waar we nu zijn”.

Een tweede belangrijke bedoeling van IT'S ABOUT TIME was te inspireren, een hoopvolle boodschap over te brengen en tot actie aan te zetten. Daartoe werden de 77 hedendaagse projecten geselecteerd. Op het gebied van architectuur, stedenbouw en landschapsontwerp vertoonden deze projecten een doelbewuste verscheidenheid aan schalen, instrumenten, methoden en geografische locaties, waarbij zeer jonge en meer gevestigde praktijken vertegenwoordigd waren. Samen met de historische voorbeelden motiveerden de projecten om verder te gaan dan *business as usual* en zich op creatieve wijze bezig te houden met het transitiedenken, de architectuur van verandering.

Voorouder paviljoen, ontwerp studio Anupama Kundoo
Foto: JacquelineFuijschot

DRIE STRATEGIEËN: DE VERSNELLER, DE ACTIVIST EN DE VOOROUDEUR

De ruggegraat van de tentoonstelling werd gevormd door een omvangrijke tijdlijn, eigen onderzoek voor deze IABR, waarin een historisch perspectief op klimaatverandering werd gegeven door de lens van beleid, acties en architectuur. Naast de tijdlijn waren ook 'De puinloper' van Monadnock, een werk in opdracht van de biënnale en een imposant kunstwerk van Atelier Van Lieshout te zien. In het tentoonstellingsonderdeel het 'contemporaine landschap' werden projecten getoond van journalistieke aard die zicht gaven op nieuwe vormen van architectonisch onderzoek.

De curatoren formuleerden verder drie strategieën die ontwerpers (en het publiek) kunnen volgen: de Versneller, de Activist en de Voorouder. De Versneller gaat uit van efficiëntie door gebruik te maken van slimme technologie. De activistische ontwerper werkt in het hier en nu samen met lokale gemeenschappen aan kleinschalige *bottom-up* projecten met groot sociaal draagvlak in buurten en wijken. Vanuit de Voorouderstrategie staat de ontwerper stil bij de vraag wat de gevolgen zijn van ontwerpkeuzes die nu of in het verleden zijn gemaakt, voor de komende generaties. De projecten en praktijken die de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam 2022 onder deze drie strategieën toonde zijn veelal het resultaat van langlopend onderzoek en breed toepasbaar.

Accelerator paviljoen, 'Synthetic Cultures' ontwerpstudio 2050+
Foto: JacquelineFuijkschot

Activist paviljoen 'Energies of Repair' van ontwerpstudio Encore Heureux
Foto: Jacqueline Fuijkschot

Voor de strategieën zijn, speciaal voor de biënnale, drie paviljoens ontworpen: het Versneller-paviljoen, 'Synthetic Cultures' by 2050+, het Activist-paviljoen, de installatie 'Energies of Repair' van Encore Heureux en het Voorouder-paviljoen van Anupama Kundoo. Dit laatste paviljoen van aangestampte aarde was het resultaat van een workshop 'metselwerk met lokaal materiaal' geleid door Studio Acte voor studenten van de Rotterdamse Academie voor Bouwkunst. De drie onderzoekspaviljoens werden hogelijk gewaardeerd door de bezoekers.

Het curatorenteam van de 10e Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam bestond uit de in 2020 door de voorgaande bestuurder-directeur benoemde Derk Loorbach (Erasmus Universiteit), aangevuld met Peter Veenstra (LOLA), Véronique Patteeuw (ENSAP Lille) en Léa-Catherine Szacka (Universiteit Manchester). Een internationaal collectief van individuen met achtergronden in transitiedenken, landschapsontwerp en architectuurtheorie en -geschiedenis. De bindende rol van bestuurder-directeur Saskia van Stein bij het selecteren van de vier curatoren, het samenbrengen en het samenwerken, heeft geleid tot een imposante uitkomst. Ondanks de hoge tijdsdruk werkten het curatorenteam en de leden van het IABR-team vanuit respect, dialoog en autonomie evenwichtig samen aan het binnen negen maanden ontwikkelen en realiseren van de biënnale.

v.l.n.r: Peter Veenstra, Léa-Catherine Szacka, Véronique Patteeuw, Derk Loorbach
Foto: Dana Romina

UITKOMST VAN DE TENTOONSTELLINGEN

Ferro

De intenties van de curatoren leidden tot een tentoonstelling van 3600 m² die gedurende acht weken te zien was in de Ferro, een voormalige gashouder in Rotterdam. De symbolische waarde van deze locatie was van grote toegevoegde waarde voor de gepresenteerde inhoud, sfeer en lichamelijke ervaring. Het door Richard Venlet, in samenwerking met Alice Babini en Leander Venlet, ontwikkelde tentoonstellingsontwerp combineerde een landschap van architecturale elementen (een leporellowand, duinen, presentatiesokkels) met het principe van een cirkelvormige scenografie (zie ook p. 19). Er kwam veel positieve feedback op de sterke scenografie die een zeer diverse inhoud wist samen te brengen: een historische tijdlijn, de drie ontwerpstrategieën (Voorouder, Activist, Versneller) waarin 77 hedendaagse projecten waren ondergebracht en een zogeheten TransitieArena waarin debatten, workshops en seminars over het thema transitie plaatsvonden.

Ferro, Rotterdam
Foto: Sabine van der Vooren

Geïntegreerd verhaal

Het geïntegreerde verhaal van IT'S ABOUT TIME is waarschijnlijk het belangrijkste resultaat van deze IABR. Het brengt verleden, heden en toekomst samen, transitie- en ontwerpendenken, grootschalig en kleinschalig, wanhoop en hoop. Het verhaal biedt een kader voor denken en handelen. Terwijl veel debatten over klimaatverandering in één richting gaan of gepolariseerd zijn, waardoor iedereen in zijn eigen overtuigingen blijft hangen, omarmt dit verhaal verschillende stemmen en benaderingen.

Publiek

De 10e IABR wist zeer verschillende soorten publiek te bereiken. De Internationale Oproep voor projecten leidde tot meer dan 400 inzendingen en maakte het mogelijk een internationale gemeenschap van beoefenaars op te bouwen. De respons van architectuurscholen en universiteiten was overweldigend: studenten namen deel aan de rondleidingen en de curatoren werden uitgenodigd voor lezingen. De transitiearena bracht specifieke doelgroepen bijeen in seminars en discussies. De kinderworkshops vertaalden het biënnalthema naar een breder publiek van Rotterdamse gezinnen en kinderen en de lokale gemeenschap werd in samenwerking met het BoTu Commons Collectief in de Ferro uitgenodigd.

'199 Patents (for Climate Change)', een uiteenzetting over klimaatpatenten door MLA+
Foto: Sabine van der Vooren

Met 25.493 *onsite* en 115.704 online bezoekers is de 10^e IABR een succes te noemen. De directie en bestuursleden van de Stichting alsmede de curatoren ontvingen veel positieve reacties. Alles viel mooi op zijn plek: het juiste thema, het juiste moment en de juiste plaats. De sfeer in de Ferro versterkte de boodschap van de tentoonstelling. Voor veel bezoekers was de tijdlijn een *eye opener*. De drie ontwerpposities –Voorouder, Activist en Versneller – stelden mensen met verschillende achtergronden in staat een gesprek over het thema aan te gaan. Deelnemers aan de TransitieArena waren geïnspireerd door de locatie. Ook de kinderworkshops werden gewaardeerd: naast dat ze educatief waren trokken ze ook een jonger publiek en konden ouders genieten van de tentoonstelling.

Vernieuwde identiteit

De overweldigende positieve respons uit binnen- en buitenland bracht de IABR weer onder de aandacht. De IABR kreeg een hernieuwde identiteit door de combinatie van een groots verhaal, een historisch perspectief, een gecureerde architectonische inhoud, enkele grote installaties en verschillende culturele uitingen, vergezeld door een uitgebreid parallelprogramma. Deze identiteit bouwt voort op de twintigjarige geschiedenis van de biënnale, en in het bijzonder op de inzet van *research by design* als instrument om de impact van architectuur, stedenbouw en landschapsontwerp te onderzoeken. Deze editie koppelde dit ontwerpend onderzoek aan het transitiedenken en droeg bij aan de opschaling van de vele verspreide *best practices* in binnen- en buitenland. Door een brug te slaan tussen onderzoek en praktijk, maar ook door bij te dragen aan bewustwording en op beleidsniveau te inspireren en informeren, heeft de IABR wellicht een nieuwe rol gevonden in het debat over de toekomst van Nederland. De biënnale opende perspectieven voor praktijkmensen, belanghebbenden, beleidsmakers en anderen die betrokken zijn bij de vormgeving van onze gebouwde omgeving.

2.6

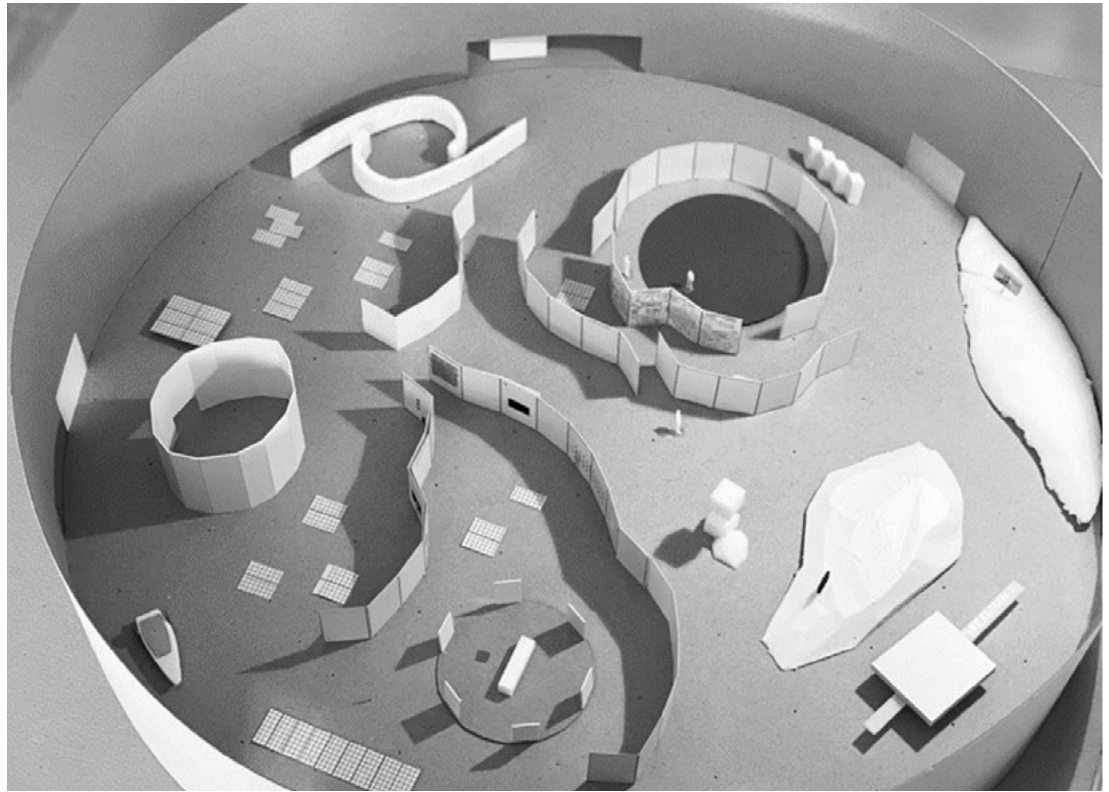
SCENOGRAFIE

Voor het ontwerp van de hoofdtentoonstelling IT'S ABOUT TIME, in de Ferro, een oude gashouder in het Rotterdamse havengebied, werd een besloten oproep uitgeschreven. Deze werd gewonnen door de in Brussel gevestigde kunstenaar en tentoonstellingsontwerper Richard Venlet, in samenwerking met de architecten Alice Babini en Leander Venlet. Zij stelden een tentoonstellingslandschap voor, bestaande uit herbruikbare industriële materialen en monumentale *ready-made* objecten. Het lichtontwerp was in handen van lichtontwerper en theatermaker Tim van 't Hof. In samenwerking met Venlet en zijn team werd een meeslepende sfeer ontworpen waarbij licht en tijd de kijker op een niet-lineaire reis door de tentoonstelling leidden.

Opstelling

In de grote cirkelvormige ruimte van de Ferro werd met slechts enkele scenografische elementen een imaginair landschap gecreëerd: prefab betonnen keerwanden en zandduinen, een vrijstaande leporellowandconstructie met verlichting, prefab rastervloeren

als sokkels en een zone met een tapijtvloer. De monumentale aanwezigheid van de betonnen muren reageerde op de schaal van het tentoonstellingsgebouw en creëerde een overgang tussen de binnenkomende bezoeker en de monumentaliteit van de locatie. Uit de zandduinen staken een reeks vlaggen, panelen, foto's, schermen en tentoonstellingsteksten die deden denken aan activistische spandoeken. De leporellowanden organiseerden de ruimte in verschillende curatorische zones: een centrale gang met een tijdlijn, een halfgesloten ruimte voor debat en lezingen en drie thematische tentoonstellingszones genaamd: Voorouder, Versneller en Activist.

Scenografie
Foto: Richard Venlet

Materialen

Het doel was een meeslepende scène te creëren die een utopisch, bijna maanlandschap voorstelt. Zilverkleurige reflecterende oppervlakken, zichtbaar gelaten technische constructiedelen, zwarte kabels en glasvezelroosters werden gecombineerd met zandhopen die aan natuur, constructie en duurzaamheid refereren. De frames van de leporellowanden werden bekleed met zilverkleurige stof die gewoonlijk wordt gebruikt als zonwerend gordijn in kassen en landbouwwelden.

Duurzaamheid

Bij het ontwerp van de scenografie was duurzaamheid een leidend principe. Verschillende grote en communicatieve elementen werden als *ready-mades* ter plaatse gevonden en gemonteerd. De betonnen muren, zandheuvelds en roosterplinten werden gehuurd en ongewijzigd geïnstalleerd, om ze na afloop aan de producerende bedrijven terug te kunnen geven. De constructie van de leporellowand maakte demontage en hergebruik van alle onderdelen mogelijk.

Voor de grafische identiteit van de 10^e Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam is onder vijf ontwerpteams een betaalde pitch uitgezet. Het Duitse bureau Stahl R kwam met het overtuigende en winnende beeld en narratief. De visuele identiteit van de 10^e IABR is gebaseerd op grafische elementen die zijn ontleend aan waarschuwborden. Door bestaande iconen of fragmenten los te maken van hun oorspronkelijke habitat, verschuift hun betekenis in relatie tot de nieuwe context. Samen bouwen ze een gelaagd toekomstig landschap dat in kleur verschuift van warm geel naar giftig groen - van een hoopvolle toekomst tot een staat van voortdurend alarm en alles daartussenin. De crisis als een nieuw begin van bewustwording, als een kans om de gemaakte fouten opnieuw te ordenen.

Het gebruikte lettertype is Eliza, dat bestaat uit een conceptuele verkenning van overgangstypes. Het terugkerende vierkant is een verwijzing naar het digitale tijdperk – de pixel. Het is de kleinste eenheid van onze hedendaagse communicatie. Geïntroduceerd in de humanistische constructie van een schreeffletter, creëert het een dialoog tussen twee uitersten: de vertrouwde, menselijke levendigheid en de kunstmatige, moderne stijfheid. Eliza is ontworpen door Pawel Wolowitsch van Camelot Typefaces.

Stahl R heeft in nauwe samenwerking met de afdeling Marcom en het curatorenteam aan alle uitingen, advertenties, merchandise, installaties, gifjes, tentoonstellings- en zaalteksten gewerkt.

Grafisch ontwerp: Stahl R

DEELNEMENDE ARCHITECTEN ONTWERPERS, INSTELLINGEN EN KUNSTENAARS

51N4E/2001/AREP/MVRDV/University of Luxembourg, 2050+, Synthetic Cultures, ABT/Barcode Architects, Buro Mee/Quake, Cubix, AgwA, Rotor/RotorDC, Atelier Julien Boidot/Jean Souviron, BC Architects/Assemble/LUMA Arles, Benthem Crouwel Architects, Board of Government Advisors, Paul Bouet/Nicolas Dorval-Bory, Bureau Bas Smets, bureau SLA/Cornell University, Janna Bystrykh, Bêka & Lemoine, cepezed, Community Gardens Network, Delta Urbanism, TU Delft, De Urbanisten, Michael Dziwornu/Łukasz Stanek, Anastasia Eggers, Extinction Rebellion, FAST/Malkit Shoshan, Bart Feberwee, Ecem Sarıçayır/Hacer Bozkurt, Felixx Landscape Architects & Planners, Irene Fera Prados/Frieder Vogler/Rik de Brouwer, Fieldoffice Architects/Sheng-Yuan Huang/BIAS, Architects/ Alessandro Martinelli, Flux landscape architecture, Office for Political Innovation/Andrés Jaque in samenwerking met Miguel Mesa del Castillo, Fundacion Herencia Ambiental Caribe, National Parks System of Colombia/TALLER architects, GENS, Lada Hršak/Bureau LADA/Josymar Rodriguez, Incursiones, Jo Taillieu Architecten, Kraaijvanger Architects, Kuiper Compagnons, Anupama Kundoo, Paul Landauer, Eytan Levi/Ben Hoyle, LIST/Ido Avissar, Strategic Planning General Directorate, Étienne Malapert/Agence VU', Studio Marco Vermeulen, Mei architects and planners, MLA+, Monadnock, Davide Monteleone in samenwerking met Agence VU', Juaniko Moreno/Nastia Volynova, MVRDV NEXT, Anne Nieuwenhuijs/Mirte van Laarhoven, noAarchitecten, Tadashi Ono in samenwerking met Agence VU', OOZE Architects & Urbanists, Openfabric/Francesco Garofalo, ORG Permanent Modernity, Outer Space and the City, University of Toronto, Concordia University, PBL Netherlands Environmental Assessment Agency, PosadMaxwan, Chiara Pradel, Philippe Rizzotti Architecte, ETH Zürich/Pavillon de l'Arsenal, Jan Rothuizen, Massimo Siragusa in samenwerking met Agence VU', Site Practice/Anne Geenen, SJG/Joost Grootens, Space & Matter and Common City Development, Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Studio Ossidiana/Embassy of the North Sea, Superuse Studios, Ian Teh in samenwerking met Agence VU', TEN/Scott Lloyd, Inland/Tim Franco, TU Delft ABE x Wits SoAP, Turenscape/Kongjian Yu, Weronika Uyar, Joep van Lieshout, Paola Viganò, Elena Cogato Lanza, Tommaso Pietropolli, Wageningen University & Research, Water as Leverage, Richard Weller, Werkend Landschap, Site Stories/Bright, Werkstatt, Henk Wildschut in samenwerking met Agence VU', Charles Xelot in samenwerking met Agence VU'.

Zie ook: <https://www.architecturebiennalerotterdam2022.nl>

10^e Architectuur Biënnale Rotterdam in relatie tot IABR Missie

De tentoonstelling *Its About Time* sluit een op een aan op de missie van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR) waarbij het cultureel maatschappelijk belang van architectuur, landschap en stedenbouw onder de aandacht wordt gebracht. Als kennis- en cultuurinstelling draagt de IABR bij aan het genereren van bewustzijn dat de kracht van design, verbeelding en ontwerpend onderzoek onmisbaar zijn bij het aanpakken en visualiseren van en uiteindelijk constructief bijdragen aan onze hedendaagse maatschappelijke uitdagingen. De IABR committeert zich aan de *Sustainable Development Goals* van de Verenigde Naties en aan de doelen geformuleerd in het Klimaatakkoord van Parijs, en wil haar bijdrage leveren aan het oplossen van de grote opgave waar we als gemeenschap samen voor staan.

In Ministerie van Maak! (zie pagina 43) wordt de praktijk van de architectuur geactiveerd en in FUTURE GENERATIONS (pagina 37) krijgen nieuwe ideeën van de komende generatie alle ruimte. Naast de drie tentoonstellingen werden er een educatief programma ontwikkelt, podcasts uitgezonden, allerhande samenwerking geïnitieerd en een actief publieksprogramma ontwikkelt waarin het gesprek over klimaat en de architectuur van verandering centraal stond.

Het publieksprogramma dat parallel aan de tentoonstelling liep, is de plek voor duiding en dialoog. Het is tevens een perfecte gelegenheid voor curatoren om onderwerpen in de tentoonstelling te verdiepen, om een hypothese te testen of om partners/partijen uit eigen netwerk aan de biënnale te verbinden.

We hadden te maken met een hele korte aanlooperperiode voor de ontwikkeling van dit programma. Toch is het gelukt om een substantieel programma te organiseren van lezingen, workshops, rondleidingen en programma van of met derden te faciliteren. Een aantal events zijn op video vastgelegd. Er is voor gekozen om bezoekers te motiveren om fysiek deel te nemen aan het programma, zodat een combinatie met tentoonstellingsbezoek mogelijk is. Om deze reden zijn er, op een paar uitzonderingen na, geen livestreams gedaan. Op zaterdagen en in de herfstvakantie werden er kinderworkshops aangeboden. Hieronder een chronologische overzicht:

10^e IABR Openingsceremonie en publieke opening IT'S ABOUT TIME

Datum	22-09-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam & Ferro Dome, Keileweg 25
Sprekers	Saskia van Stein & Curatoren Team IABR 2022
Opening	Wethouder Chantal Zeegers, Gemeente Rotterdam Het Rotterdamse geluidcollectief WLDRF verzorgde de muziek, zangeres Viudos de Verano de openingsperformance en de band Puja Bava begeleidde het publiek van de Keilezaal naar de Ferro.

Opening 10e Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam
Foto: Jacqueline Fuijschot

Makersfest: IT'S ABOUT TIME-makers en curatoren in publiek gesprek

Datum	23-09-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam & Ferro Dome, Keileweg 25
Spreekers	Selectie van participanten, het Curatoren Team IABR 2022 en Saskia van Stein

Openingssymposium: Het Transitie-moment

Datum	24-09-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam & Ferro Dome, Keileweg 25
Spreekers	Derk Loorbach (gespreksleider)

Webinar: Knowledge systems in colonized territories

Datum	1-10-2022
Locatie	online steaming & webregistratie
Spreekers	Saskia van Stein, Rhiannon Brownbill, Matte Ager-McConnell, Roger Miranda Navarro, Dr. Daniel Ryan en Oskar Johanson.

AFFR: You cannot imagine nothing

Datum	8-10-2022
Locatie	LantarenVenster, Rotterdam
Programma	Screening en panel ontwikkelt door Ingel Vaikla en Julie Pfleiderer voor Architecture Film Festival 2022
Geselecteerde films	<i>Odorless Blue Flowers Awake Prematurely</i> (Panos Arahamian, 2021) <i>SILENCE</i> (Jacques Perconte, 2021) <i>APIYEMIYEKÎ?</i> (Ana Vaz, 2019) <i>You Cannot Imagine Nothing</i> (Ben Rivers, 2018) <i>Dislocation Blues</i> (Sky Hopinka, 2017)

Na de vertoning van de film *You Cannot Imagine Nothing* vond er een panel plaats met schrijver Véronique Patteuw en filmmaker Jacques Perconte, gemoderd door Saskia van Stein.

(link: <https://www.affr.nl/specials/iabr-you-cannot-imagine-nothing-talk/>)

Architecture in the Overshoot

Datum	6-10-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Spreekers	Lunchlezing door Professor Daniel Barber
Moderatie	Léa-Catherine Szacka

Kristin Feireiss, Aric Chen, Tosin Oshinowo en Saskia van Stein
Foto: Yonca Özbilge

Jubileumprogramma deel 1: Looking Back to the Future

Datum	13-10-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F, Rotterdam
Sprekers	Kristin Feireiss, Aric Chen en Tosin Oshinowo.
Moderatie	Saskia van Stein

Opening Ministerie van Maak!

Datum	14-10-2022
Locatie	Ferro Dome, Keileweg 25 Rotterdam
I.s.m.	ZUS (Zones Urbaines Sensibles) en MANN (Stephan Peterman)

Openingshandeling door Rijksbouwmeester Francesco Veenstra.
Het Rotterdamse geluidcollectief WLDRF zorgde voor muziek en
de after party was van het Rotterdamse Operator Radio.

Tour naar Westland: Seasons in Post-Seasonal World

Datum 23-10-2022
Locatie Ferro Dome, Keileweg 25 Rotterdam / Westland
Excursie georganiseerd i.s.m Anastasia Eggers
Sprekers Anastasia Eggers (design researcher),
Clemens Driessen (Wageningen University & Research)
en Paul van der Knaap (Kwekerij PandA)

Excursie naar het Westland georganiseerd i.s.m Anastasia Eggers
Foto's: Matthew Cook

Lezing: Data Driven Design

Datum 26-10-2022
Locatie Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
I.s.m. Datapolis, TU Delft
Sprekers Negar Sanaan Bensi, Paul Cournet (Datapolis),
Paul Swagerman (fotograaf), Gökçe Önal (TU Delft) en
Marina Otero Verzier (Design Academy Eindhoven)
Moderatie Saskia van Stein

Boekpresentatie & Dialoog: Future Cities

Datum 5-11-2022
Locatie Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
I.s.m. Jap Sam Books
Sprekers Stephanie Bakker, Cye Wong Loi Sing en Aida Sium
Moderatie Stephanie Afrifa

Screening & Dialoog: Cycles & Growth

Datum	6-11-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Sprekers	Janna Bystrykh, Onur Can Tepe, Clemens Driessen, Felix Madrazo, Clemens Driessen en Paul Overby
Moderatie	Saskia van Stein

Het grote CO2-debat

Datum	10-11-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
I.s.m.	GroupA
Sprekers	Martin Sobota (City Foerster), Laetitia Nossek (Dutch Green Building Council), Sven Hurks (Hurks), Janneke Leenaars (Interface), Norbert Schotte (Alba Concepts), Sander Kooiman (Triodos Bank), Philip Boswinkel (Local), Saskia van Stein (IABR) en Willen van Genugten (Group A)
Moderatie	Geert Maarse

Debat: Ministerie van Maak!

Datum	11-11-2022
Locatie	TransitieArena Ferro Dome, Keileweg 25
I.s.m.	ZUS (Zones Urbaines Sensibles) en MANN
Sprekers	BZK, zes bureau en team Ministerie van Maak!
Moderatie	Lukas Verweij

Jubileumprogramma deel 2: Looking Back to the Future

Datum	11-11-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Sprekers	De oud-curatoren zijn gevraagd een jonge ontwerper voor het voetlicht te brengen: Adriaan Geuze (curator THE FLOOD, 2005) en co-referent Shelley Long (landschapsarchitect); Francine Houben (curator MOBILITY, 2003) en co-referent Lydia Giokari (architect); Maarten Hajer (curator THE NEXT ECONOMY, 2016) en co-referent Peter Veenstra (landschapsarchitect, co-curator IT'S ABOUT TIME); Eva Pfannes (co-curator ENERGIE, VAN WIE? 2020-21); Dirk Sijmons (curator URBAN BY NATURE, 2014) en co-referent Freek van Riet (landschapsarchitect). Afsluitend een dialoog met: Michiel van Iersel (co-curator THE NEXT ECONOMY, 2016), Thijs van Spaandonk (co-curator ENERGIE, VAN WIE? 2020-21) en Veronique Patteeuw (co-curator IT'S ABOUT TIME, 2022).

Debat: De toekomst van Nederland

Datum	11-11-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Sprekers	Peter Veenstra (medeoprichter van LOLA Landscape Architects, co-curator IT'S ABOUT TIME), Derk Loorbach (hoogleraar Sociaaleconomische Transitie, directeur van DRIFT en co-curator IT'S ABOUT TIME), Wouter Veldhuis (College van Rijksadviseurs), Gijs van den Boomen (Kuiper Compagnon), Michael van Buuren (Wageningen University & Research), Saskia Naafs (College van Rijksadviseurs), Han Dijk (PosadMaxwan), Saskia van Stein (bestuurder-directeur IABR) en anderen.

Workshop: De zachte atlas

Datum	12-11-2022
Locatie	Ferro Dome en omgeving
I.s.m.	Jan Rothuizen

Makers Fest FUTURE GENERATION

Datum	13-11-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Sprekers	25 deelnemers tentoonstelling FUTURE GENERATION Moderatie door Marsha Simon

Ministerie van Maak! bij Bouwstof

Datum	08-12-2022
Locatie	Stadsschouwburg Tilburg
Lezing	ZUS, Saskia van Stein

Ministerie van Maak! bij Casa Arnhem

Datum	13-11-2022
Locatie	NiCo, Coehoornstraat 17 (nabij Arnhem CS)
Lezing	ZUS, Cityförster, Jolijn Valk, voorzitter van de landelijke BNA, en Cathelijne Bouwkamp, wethouder Stedelijke Ontwikkeling en Ruimtelijke Ordening, Arnhem.

De biënnale fungeerde ook als werkruimte. De TransitieArena gaf in de tentoonstelling ruimte aan gesprekken, workshops, lezingen en discussies tussen stakeholders rond een thema. Tijdens deze sessies stond kennisdeling en inspiratie centraal.

Deze Transitie sessies werden georganiseerd en geleid door de transitie-experts van DRIFT (Dutch Research Institute for Transitions), Peter Veenstra (ontwerper en partner bij LOLA Landscape Architects) en Saskia van Stein (bestuurder-directeur IABR). In de TransitieArena werden toekomst georiënteerde projecten getoond zoals de NL 2100 van het College van Rijksadviseurs, Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), Wageningen University & Research (WUR), TU Delft en anderen. Deze dienden als inspiratie om 'transitie *in the making*' te laten zien. Daarnaast was de TransitieArena open, dus bezoekers konden aansluiten, luisteren en (eventueel) meedoen.

Transitiegesprek 1: Energietransitie Rotterdam

Datum 28-10-2022
Partners Gemeente Rotterdam, Stadsontwikkeling

De vernieuwing van het ondergrondse warmte- en elektriciteitsnet, met alle bovengrondse apparaten, stations en transformatorhuisjes die met elkaar verbonden zijn betreft een grote opgave, door sommigen al 'nieuwe wederopbouw' genoemd. Op welke manier kunnen we strategisch en ruimtelijk anticiperen op de toename van transformatorstations en warmteverdeelstations, wetende dat de energievraag toeneemt? Hoe maken we de transitie naar een toekomst waarin we zo min mogelijk grondstoffen en ruimte nodig hebben voor de (stedelijke) inbedding van deze nieuwe infrastructuur?

Welke innovatie van energievoorzieningen is mogelijk of nodig om functies te combineren en/of ruimtebeslag te beperken en kwalitatieve openbare ruimte en functies als binnenstedelijke natuur of spel toe kunnen voegen? Gezien huidige geopolitieke en maatschappelijk ontwikkelingen is het zaak deze elektrificatie snel te faciliteren. Hoe kan deze snelheid worden georganiseerd en kunnen tegelijk meer mensen worden betrokken bij de vraag hoe energie toegankelijk, gezond en betaalbaar is. Wat betekent dat cultureel, economisch, sociaal en institutioneel? In deze sessie is toegewerkt naar een gezamenlijke afbakening van de (ontwerpend) onderzoeksvragen die met deze transitie samenhangen.

Met bijdragen van Annemieke Fontein (Gemeente Rotterdam),
Derk Looibach (DRIFT), Peter Veenstra (LOLA
Landscape Architects), en Eva Pfannes (OOZE)
Tekenaar Mahana Tuimeka

Transitiegesprek 2: Infra5daagse

Datum
Partners

3-11-2022
Het bestuurdersnetwerk van de Infra5daagse

Het bestuurdersnetwerk van de Infra5daagse zet zich in voor het vervangen en vernieuwen van de Nederlandse infrastructuur met zo min mogelijk kosten en overlast voor de maatschappij. Bijeenkomst over de vraag hoe we vanuit projecten, pilots en experimenten tot een transformatieve beweging komen.

Met bijdragen van Anita Baas (Bestuurdersnetwerk Infra),
Derk Loorbach (DRIFT) en Marcel Hertogh
(TU Delft)

Transitiedigram van Derk Loorbach met 'stippen' van diverse actoren, tijdens een bijeenkomst in de TransitieArena
Fotos: Saskia van Stein

Transitiegesprek 3: Mobiliteitstransitie Rotterdam

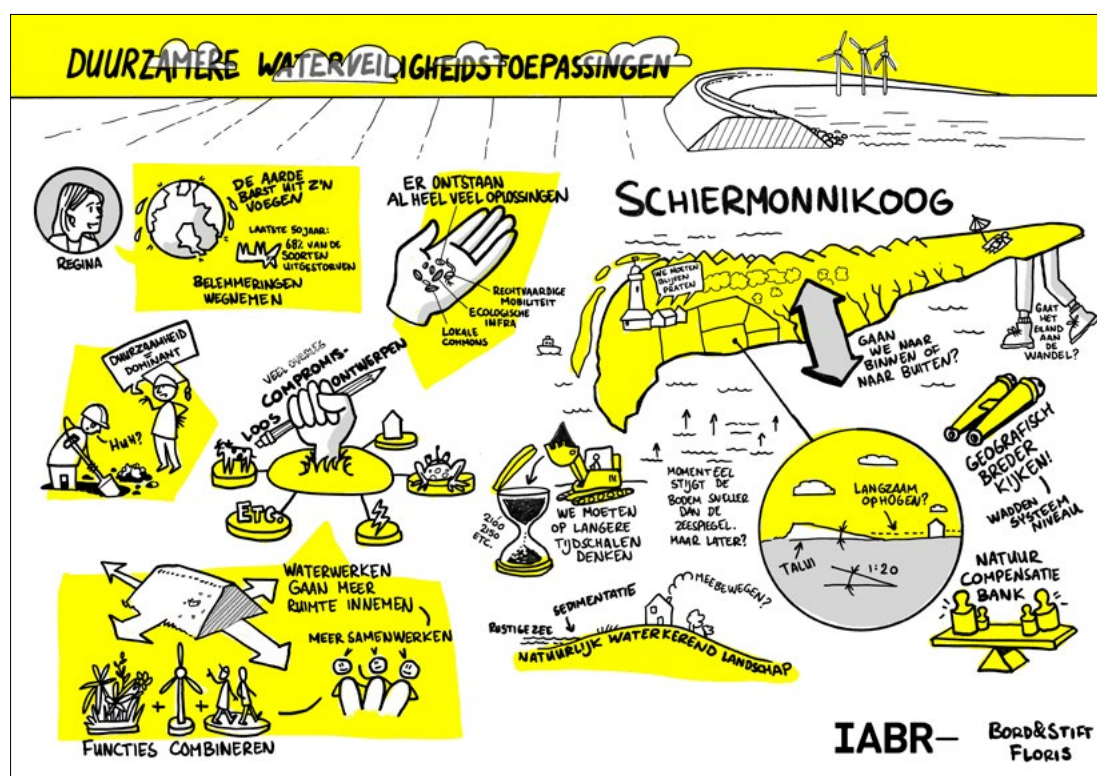
Datum
Partners

3-11-2022
Gemeente Rotterdam, afdeling Stadsontwikkeling

Tijdens deze bijeenkomst werd verkend hoe we dit transitiemoment om kunnen zetten in een versnelling van de mobiliteitstransitie. Wat als we nu inderdaad de kans hebben om de toekomst opnieuw te ontwerpen, welke transitie zouden we dan willen? Het uitgangspunt was dat we een toekomst willen waarin we zo min mogelijk grondstoffen, energie en ruimte nodig hebben voor (stedelijke) mobiliteit, maar deze tegelijk voor meer mensen (iedereen), toegankelijk, gezond en betaalbaar is. Wat betekent dat ruimtelijk? Wat betekent dat cultureel, economisch, sociaal en institutioneel? Hoe zorgen we met ruimtelijke ingrepen voor nabijheid en voorrang voor gezonde en duurzame mobiliteit? Welke belangen en structuren houden het huidige mobiliteitssysteem in stand en hoe creëren we de kritische massa die tot versnelling van de gewenste transitie leidt?

Met bijdragen van Martin Guit, (senior ontwerper Gemeente Rotterdam), Geert Kloppenburg (Stedelijke mobiliteit expert en oprichter Metropolitan Mobility Podcasts) en Saskia Kluit (Studio Kluit en lid raad van toezicht bij SWOV – Instituut voor Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid).

Tekenaar Floris van Elteren, Bord & Stift

Notulen van workshop deel over project Schiermonnikoog, gemaakt door Floris van Elteren van Bord&Stift

Transitiegesprek 4: Hoogwaterbeschermingsprogramma Schiermonnikoog en IJsselmeerdijken

Datum 4-11-2022
Partners Het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) is een alliantie van de waterschappen en Rijkswaterstaat.

Het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) wil aan de hand van projecten in Schiermonnikoog en omtrent IJsselmeerdijken haar eigen rol onderzoeken, als aanjager van een transitie naar een integrale waterbeheer-aanpak. De manier waarop we ons tegen hoog water beschermen is fundamenteel aan het veranderen. De omslag van vechten tegen het water naar ruimte voor de rivieren en adaptief waterbeheer is al lang geleden ingezet, maar klimaatverandering vraagt om een fundamentele herbezinning en de vraag of we niet naar transformatief waterbeheer moeten, aldus de Deltacommissaris. De behoefte aan versterking en/of vervanging blijkt op veel meer plekken (ook langs de kust en grote wateren) aanwezig en op veel grotere schaal dan tot nu toe bedacht. Dit geldt voor zowel de technische infrastructuur als de 500 sluizen en gemalen, als voor zo'n 1.500 kilometer dijken die tot 2050 aangepakt moeten worden. Alleen al in 2022 gaat het om 70 projecten, dit aantal zal de komende periode oplopen.

Tijdens deze bijeenkomst werd besproken op welke manier de hoogwaterbescherming een aanjagende rol kan spelen in een transitie naar veel grotere ruimtelijke kwaliteit, integrale ruimtelijke oplossingen die bijdragen aan herstel van ecologie en biodiversiteit, op een manier die bijdraagt aan een omslag naar een klimaatneutrale en circulaire manier van werken die sectoren als energie, mobiliteit, weg- en waterbouw helpt in hun eigen transitie.

Met bijdragen van

Regina Havinga, Erik Wagener (Programmadirectie HWBP),
Tom Vereijken (Waterschap Zuiderzeeland) en
Bé de Winter (Wetterskip Fryslân)

Tekenaar

Floris van Elteren, Bord & Stift

Transitiegesprek 5: Integraal ontwerp van ondergrond en bovengrond Gemeente Amsterdam I (Wallengebied)

Datum 8-11-2022
Partners Gemeente Amsterdam

De Gemeente Amsterdam staat voor een gigantische opgave: de energietransitie is nodig voor het behalen van de duurzaamheidsdoelen van de gemeente, voor het behoud van de leefbaarheid in de stad en voor het accommoderen van ontwikkelingen zoals digitalisering. In totaal moeten bijna 5.000 straten op de schop – 170 per jaar. Nu haalt de gemeente er jaarlijks 30 tot 40. Tegelijkertijd spelen bovengronds ook allerlei transitieopgaven: mobiliteit, klimaat, digitalisering en verduurzaming leggen elk apart claims op de openbare ruimte en voltrekken zich volgens eigen (beleids- en maatschappelijke) logica's en tempo's.

Tijdens deze bijeenkomst lag de vraag op tafel hoe de transitieritmes boven- en ondergronds op elkaar kunnen worden afgestemd. Waar traditioneel de netwerken langs elkaar heen liepen en zo onzichtbaar en dienend mogelijk waren, vragen de noodzakelijke en gewenste stedelijke transitie om meer adaptiviteit, slimme technologie, integraliteit, en vooral sturing vanuit de infrastructuur.

Met bijdragen van Joyce van den Berg (landschapsarchitect Stedelijke Planning en Duurzaamheid), Jeroen Cornelissen (ambtelijk opdrachtgever Verkeer & Openbare Ruimte), Indira van 't Klooster (directeur Arcam), Derk Loorbach en Femke Coops (DRIFT), Eva Pfannes (OOZE), Peter Veenstra (LOLA Landscape Architects)
Tekenaar Mahana Tuimaka

Transitiegesprek 6: Integraal ontwerp van ondergrond en bovengrond Gemeente Amsterdam II (ArenaPoort)

Datum 11-11-2022
Partners: Gemeente Amsterdam

Tweede bijeenkomst van de Gemeente Amsterdam over het verbeteren van de methoden voor het moderniseren van de steeds omvangrijkere ondergrondse infrastructuur.

Met bijdragen van Annoesjka Nienhuis (Programmamanager Innovatie en Duurzaamheid), Richard Ruijtenbeek, Derk Loorbach (DRIFT), Peter Veenstra (LOLA Landscape Architects).
Stand-up filosoof Laura van Dolron

Saskia van Stein (bestuurder-directeur IABR), Hanna Prinssen (jong curator van de Future Generation), Lindsey van de Wetering (jong curator van de Future Generation), Derk Loorbach (co-curator van de IT'S ABOUT TIME), Léa-Catherine Szacka (co-curator van de IT'S ABOUT TIME), Veronique Patteeuw (co-curator van de IT'S ABOUT TIME), Peter Veenstra (co-curator van de IT'S ABOUT TIME), Chantal Zeegers (wethouder Klimaat, Buwen en Wonen), Nocif en Lovorka Holjevac (Opening Performance), WLDRF (muziek), Maria Christopoulou (curator assistent IT'S ABOUT TIME), Theodora Gelali (curator assistent IT'S ABOUT TIME), Cristal Ange (Herencia Ambiental Caribe), Alexander d'Hooghe (Org Permanent Modernity), Ali Ismail (AgwA), Anupama Kundoo (Anupama Kundoo Architects), Julian Restrepo (TALLER Architects), Paola Viganò (EPFL), Richard Weller (Director of the McHarg Center, The University of Pennsylvania), Kongjian Yu (Turenscape), Markus Appenzeller (MLA+), Erica Petrillo (2050+), Philippe Rizzotti (Philippe Rizzotti Architecte), Massimo Tenan (2050+), Marco Vermeulen (Studio Marco Vermeulen), Janna Bystrykh (BYSTRYKH), Julien Choppin (Encore Heureux), Valerie Disdier (Ecole Urbaine de Lyon), Stefan Gzyl (Incursiones), Eva Pfannes (OOZE), Josymar Rodriguez (Incursiones), Ester van de Wiel (Studio Ester van de Wiel), Ekim Tan (Architect, Urbanist and PhD Game Designer), Rhiannon Brownbill (recent graduate of architecture), Matte Ager-McConnell (Wiradjuri man and recent graduate of architecture), Roger Miranda Navarro (graduate of architecture, currently working at Crone Architects), Dr. Daniel Ryan (architectural historian, environmental designer and scholar), Oskar Johanson (AA Dipl'19 is an IABR Agent of Change, architectural designer, educator and writer), Pim de Vleeschhouwer (extinction rebellion), Sabine Biesheuvel (Blue City, circulaire economie), Walter Dressher (DEEL, coöperatieve mobiliteit), Liane Lankrijer (Natuurlijk in je kracht, voedsel), Robbert de Vrieze (Delfshaven Energie Coöperatie, energievoöperatie), Femke Coops (Ontwerper bij Design Impact Transition (DIT))

Curator Léa-Catherine Szacka during looking Back to the Future
Foto: Jacqueline Fuijkschot

Jetske van Oosten (architect en filosoof), Jan Rothuizen (beeldend kunstenaar), Daniel Barber (Professor of Architecture at the University of Technology Sydney (UTS)), Basia van Rijt (BURA Urbanism), Marlies van der Maarel (gemeente Rotterdam), Jorrit Noordhuizen (landschapsarchitect NOHNIK), Jacques Perconte (filmmaker), Kristin Feireiss (Aedes Architecture Forum), Aric Chen (curator London Design Biennale en Shenzhen Biennale, directeur Het Nieuwe Instituut), Tosin Oshinowo (Sharjah Architecture Triennale), Anastasia Eggers (design researcher), Clemens Driessen (Wageningen University), Paul van der Knaap (Kwekerij PandA), Negar Sanaan Bensi (Datapolis), Paul Cournet (Datapolis), Paul Swagerman (fotograaf), Gökçe Önal (TU Delft), Marina Otero Verzier (Design Academy Eindhoven), Kristian Koreman (ZUS), Anne Loes Nillesen (DEFacto), Niels van Hasselt (Bosch Slabbers), Niels Verdonk (Studio Hartzema), Dirk van Peijpe (Urbanisten), Ward Verbakel (architect, editor Urban Andes), Margarita Macera Carnero (auteur Urban Andes), Eva Pfannes (architect OOZE), Willem Hubrechts (architect en auteur Urban Andes), Louise Blancquaert (architect engineer en auteur Urban Andes), Stephanie Afrifa (moderator), Cyé Wong Loi Sing (Brand New Guys), Aida (hiphophuis), Stephanie Bakker (journalist), Janna Bystrykh (architect en onderzoeker film), Onur Can Tepe (architect, schrijver en filmmaker), Felix Madrazo (architect en onderzoeker), Clemens Driessen (social geograaf), Paul Overby (regeneratieve oer), Teun van der Meulen (vastgoedexpert Gemeente Rotterdam), Fleur Elderhorst (programmadirecteur Master City Developer), Steef Buijs (voormalig hoofd planologie ministerie VROM), Helma Born (regiodirecteur BPD), Robert Boshouwers (Principal consultant Rebel), Jeroen van Haaren (senior onderzoeker stedelijke en regionale economie EUR), Ton Venhoeven (architect en urban planner), Geert Maarse (moderator), Willem van Genugten (aanjager van CARBONLAB bij GROUP A), Martin Sobota (oprichter en partner bij CITYFÖRSTER), Laetitia Nossek (projectmanager circulariteit bij Dutch Green Building Council), Koen Waijers (commercieel directeur bij Hurks), Janneke Leenaars (duurzaamheidsmanager bij Interface), Norbert Schotte (transitiemaker bij Alba Concepts), Sander Kooiman (manager duurzaam vastgoed bij Triodos Bank), Philip Boswinkel (oprichter en partner bij Local), Marsha Simon (moderator), JaapJan Berg (moderator), Adriaan Geuze (IABR curator The Flood, 2005), Shelley Long (landschapsarchitect), Francine Houben (IABR curator Mobility, 2003), Lydia Giokari (architect), Maarten Hajer (IABR curator The Next Economy, 2016), Peter Veenstra (IABR co-curator IT'S ABOUT TIME), Eva Pfannes (IABR co-curator Energie van Wie? 2021/22), Thomas de Groot (commons network), Dirk Sijmons (IABR curator Urban by Nature, 2014), Freek van Riet (landschapsarchitect), Michiel van Iersel (co-curator The Next Economy, 2016), Thijs van Spaandonk (co-curator Energie van Wie? 2021/2022), Wouter Veldhuis (college van Rijksadviseurs), Gijs van den Boomen (Kuiper Compagnon), Michael van Buuren (Wageningen University & Research), Han Dijk (PosadMaxwan), Kersten Nabielek (PBL), en Meta Knol (Ministerie van de Toekomst).

FUTURE GENERATION, THIS IS 2072

22 September – 13 November 2022
Keilezaal, Rotterdam

FUTURE
GENERATION
This is 2072

LET'S BUILD A FUTURE WORTH LIVING FOR

Tijdens de 10^e editie van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR) toonde de tentoonstelling FUTURE GENERATION, This is 2072 het werk van een grote groep jonge ontwerpers in de Keilezaal – zij vertegenwoordigen de belofte voor een hoopvolle toekomst, zowel op korte als op lange termijn.

De tentoonstelling FUTURE GENERATION presenteerde de beste architectonische afstudeerprojecten die tussen 2018 en 2022 in België en Nederland zijn gerealiseerd. Deze jonge afgestudeerden kregen, door de beperkingen van Covid-19, niet of onvoldoende de kans om hun werk, hun ideeënrijkdom en daarmee hun potentieel aan een publiek te tonen. De IABR maakte zich dienstbaar aan deze generatie. Alle academies en universiteiten met masteropleidingen in de Lage Landen werden uitgenodigd om een bijdrage te leveren, wat resulteerde in het voordragen van 75 projecten door 13 instellingen. De geselecteerde projecten gaan in op de toenemende tijdsdruk om klimaatverandering tegen te gaan. Samen vormen de ontwerpers de generatie die over 30 jaar het establishment zijn, ze zijn dus de besluitvormers van morgen. Ze hebben alles in huis om alternatieve structuren en systemen voor de samenleving te creëren.

Laten we bouwen aan een toekomst die het waard is om voor te leven!

TENTOONSTELLING IN VIJF HOOFDSTUKKEN

In de tentoonstelling waren de 80 projecten verdeeld over vijf hoofdstukken Local Cosmopolitans, Earthly Promises, Urban Biotopes, Social Ecologies en Flourishing Landscapes. In het kort:

Local Cosmopolitans

Local Cosmopolitans richt zich op de *genius loci*, vanuit de post-globale samenleving en de behoefte om te werken in en aan de bestaande context. De beweging begrijpt de complexe lokale omstandigheden waarmee zij wordt geconfronteerd. Deze generatie ontwikkelt zich verder door zich te verhouden tot betekenisvolle hedendaagse en historische gebeurtenissen, tradities, culturen en een herwaardering van lokale materialen.

Earthly Promises

Earthly Promises toont een meer dan menselijke ontwerpbenadering, waarbij natuurlijke processen als basis voor het ontwerp worden gebruikt: een duik in de aarde onder ons en in de tijd voorbij de menselijke invloed. In plaats van te handelen alsof grondstoffen op aarde onuitputtelijk zijn, benaderen deze ontwerpers de mensheid als onderdeel van een groter natuurlijk systeem, om de planeet in stand te houden.

Urban Biotopes

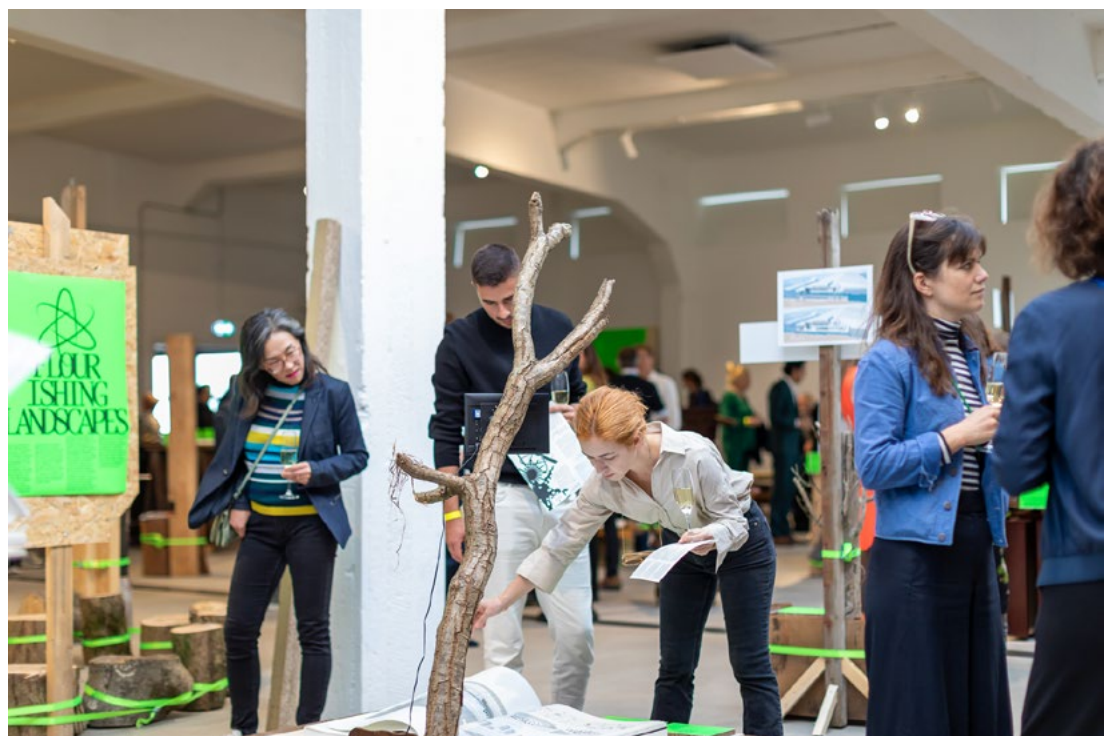
Urban Biotopes richt zich op de verdichting en decentralisatie van onze binnensteden en creëert zo een diverse biotoop die ons allen ten goede komt. Biotopen moeten met elkaar en met alle mogelijke levensvormen verbonden worden. In 2072 hebben we steden gecreëerd waarin alles met elkaar verbonden is; van uitgestrekte gebouwde superstructuren tot kleine mobiliteitsverbindingen en geautomatiseerde 'leefpods', en van burgertuinen tot een zorgzame metropool van gezondheidsnetwerken.

Social Ecologies

Al eeuwenlang wordt de manier waarop wij ons publieke en private leven organiseren bepaald door de manier waarop wij bestuurlijke systemen en instituten inrichten. Social Ecologies houdt zich bezig met sociale en maatschappelijke kwesties – soms op provocerende wijze – door een dialoog op gang te brengen over de politiek van onze ontworpen omgeving. In 2072 anticiperen en co-creëren architecten actief met gemeenschappen, initiëren zij debatten die leiden tot innovatieve projecten en collectieve kennisnetwerken, en geven zij vorm aan nieuwe sociale ecologieën.

Flourishing Landscapes

De groei van de wereldbevolking leidt tot een behoefte aan meer voedsel, energie, productie, technologie en huisvesting. Flourishing Landscapes probeert niet alleen de beschikbare, hernieuwbare bronnen te benutten, maar vooral productieve landschappen te genereren die iets toevoegen. In 2072 bestaan onze productieketens uit duurzame productiesystemen, die een lage impact hebben op onze ruimtelijke omgeving en hybride, gestapelde en verbonden vruchtbare landschappen creëren.

Bezoekers op de tentoonstelling FUTURE GENERATION: This is 2072
Foto: Jacqueline Fuijkschot

De IABR vroeg om een scenografie die met een oogstkaart van materialen kon worden gerealiseerd. Curatoren Hanna Prinssen en Lindsey van de Wetering hebben hiervoor gewerkt met de materialen die ze in de nabije omgeving van het Keilepand in Rotterdam vonden en verzamelden. Gewapend met zaagmachine, tafelzaag, kettingzaag, hout, boren, schuurmachine, zaag, schroeven, handschoenen en spanbanden ging een groep mensen aan de slag. Zo ontstond een 'vorm volgt gevonden hout' scenografie, een boomgaard bestaande uit 80 unieke samengestelde totems: een levendig en collectief geheel van gepersonaliseerde sokkels.

De scenografie kwam tot stand door middel van gesprekken met Bruno Vermeersch (architect en docent, Academie van Bouwkunst Amsterdam) Maria Christopoulou (IABR-projectleider en architect) en Saskia van Stein (bestuurder-directeur) IABR.

De **grafische vormgeving** is, net als bij IT'S ABOUT TIME, van de hand van Stahl R.

Materiaal, verlichting en afdrucken

Buurman, Fiction Factory, Fred Prinssen & de Heerlijkheid Loenen boomstammen, Het Goed Rotterdam, Jumbo spanbandenfabrikant, Keilepand BV, Printer Pro, Robbert Jan Schleper, Ster autoschade Elst, Snijlab, Wikkellhouse en Woodwave

Opbouw-team

Nezza Barendse, Maria Christopoulou, Jade Clee, Joris Gesink, Folkert van Hagen, Ina Hollmann, Tom Lubbers, Reineke Otten, Anita Peters, Fred Prinssen, Hanna Prinssen, Saskia van Stein, Bruno Vermeersch, Dick van de Wetering en Lindsey van de Wetering

Tentoonstelling FUTURE GENERATION: This is 2072
Foto: Sabine van der Vooren

Om de deelnemers aan de FUTURE GENERATION een gezicht en een stem te geven, produceerde de IABR een documentaire, gemaakt door architecten en filmmakers Juan Benavides en Heng Yu.

Deze film is terug te vinden op de [IABR-website](#).

DEELNEMENDE ONTWERPERS

Justin Agyin, Devant Asawla, Jesper Baltussen, Louise Blancquaert, Pauline Borremans, Manon Bourdin, Capucine Perroud, Albane Vassault, Alexandre Boyens, Annebé Brouwer, Mara-Teodora Catargiu, Amabel Chiarito, Amina Chouairi, Mahaut Dael, Michal Dlugajczyk, David de Boer, Jelle De Vries, Nandini Debiesm, Domien Demey, Vineet Dhall, Pauline Dubois, Mick Dubois, Yves Dupont, Manon Florès, Ludovic Gaffare, Marjolaine Gardet, Jean-François Gauthier, Suzan Gelissen, Wouter Geyskens, Jakob Ghijsebrechts, Jacopo Grilli, Julie Helewaut, Twan Hermans, Willem Hubrechts, Stephanie Idongesit Ete, Léonie Jacqmin, Pierre Jadoul, Jakub Jekiel, Lieke Jildou de Jong, Kate Kerkhofs, Arghavan Khaefi, Alex Kirschstein, Tessa König Gimeno, Nora Kooimans, Gaspar Lambé, Jan-Uwe Lorent, Pieterjan Maes, Madeleine Mans, Leonardo Marchese, Camille Monti, Channah Mourmans, Eilien Neumann, Olga Konstantinovic, Dries Pattyn, Janne Peeters, Charles Preham, Hanna Prinsen, Tom Quin, Benoît Roux, Zhuo-ming Shia, Bavo Smets, Alice Solveig Nouvet, Lulu Song, Vianney Soulard, Fien Sprengers, Rapa Surajaras, Oliwia Tataara, Amélie Thomas, Lesia Topolnyk, Umut Türkmen, Cente Van Hout, Robbe Van der Mynsbrugge, Silko van der Vliet, Max van der Westerlaken, Ziega van den Berk, Daniël van der Woude, Freek van Riet, Anna Zan, Alexandra van Zyl, Lindsey van der Wetering, Manu Vanderveken, Jan Vanduffel, Leon Voekler, Josine Vos, David Vrambout, Chelsey Watthy, Aicha-Louise Wenger, Stéphanie Wolf, Hao Yan, Jacopo Zani, Santiago Ardila, Juan Benavides, Daniella Camarena, Stef Dingen, Marco Fusco, Theodora Gelali, Shaiwanti Gupta, Jack Garay Arauzo, Sheng-Hao Hsu, Marianthi Papangelopoulou, Gent Shehu, Felipe Quintero, Siyuan Wang, Jin Young Chang, Maria Christopoulou, Maria Finagina, Ana Herreros, Cantis, Georgia Katsi, Jacklyn Mickey, Ryan Ridge Rahardja, Nishi Shah, Michael Tjia, Heng Yu, Nigel Alarcon, Pooja Bhawe, Fabiola Cruz, Mariano Cuofano, Alonso Díaz, Xiaoyu Ding, Sandra Garcia, Inés Garcia-Lezana, Martino Greco, Sebastian Hitchcock, Alejandra Huesca, Yesah Hwangbo, Takuma Johnson, Yi-Ni Lin, Cristhy Mattos, Preradon Pimpakan, Adi Samet, Raymond Tang, Kulaporn Temudom, Paola Tovar, Danai Tsigkanou, Jesse Verdoes, en Rongting Xiao.

DEELNEMENDE ACADEMIES VAN BOUWKUNST

Alle 13 academies en universiteiten van de lage landen zijn gevraagd studenten aan te dragen met een uitzonderlijk project of talent. De selectie van de uiteindelijk tentoongestelde projecten is tot stand gekomen met de bijdrage van de volgende opleidingen in Nederland en België:

Academie van Bouwkunst Amsterdam, Universiteit Gent, Universiteit Hasselt, KU Leuven, Maastricht Academy of Architecture, Rotterdamse Academie van Bouwkunst, The Berlage Center for Advanced Studies in Architecture and Urban Design, TU Delft, TU Eindhoven, Universiteit Antwerpen, Universite Catholique de Louvain (UCL), Universite Libre de Bruxelles (ULB) en Wageningen University & Research (WUR)

Met dank aan:

Jean Didier Bergilez, Eef Boeckx, Bart Decroos, Stefan Devoldere, Sergio Figueiredo, Salomon Frausto, Monique Jannsen, Beatrice Lampariello, Sanda Lenzholzer, Maarten Liefgooghe, Eric Luiten, Madeleine Maaskant, Mark Minkjan, Bruno Notteboom, Mark Pimlott, Lara Schrijver, Thijs van Spaandonk, Paul Vermeulen en Maikel Willems.

3.7

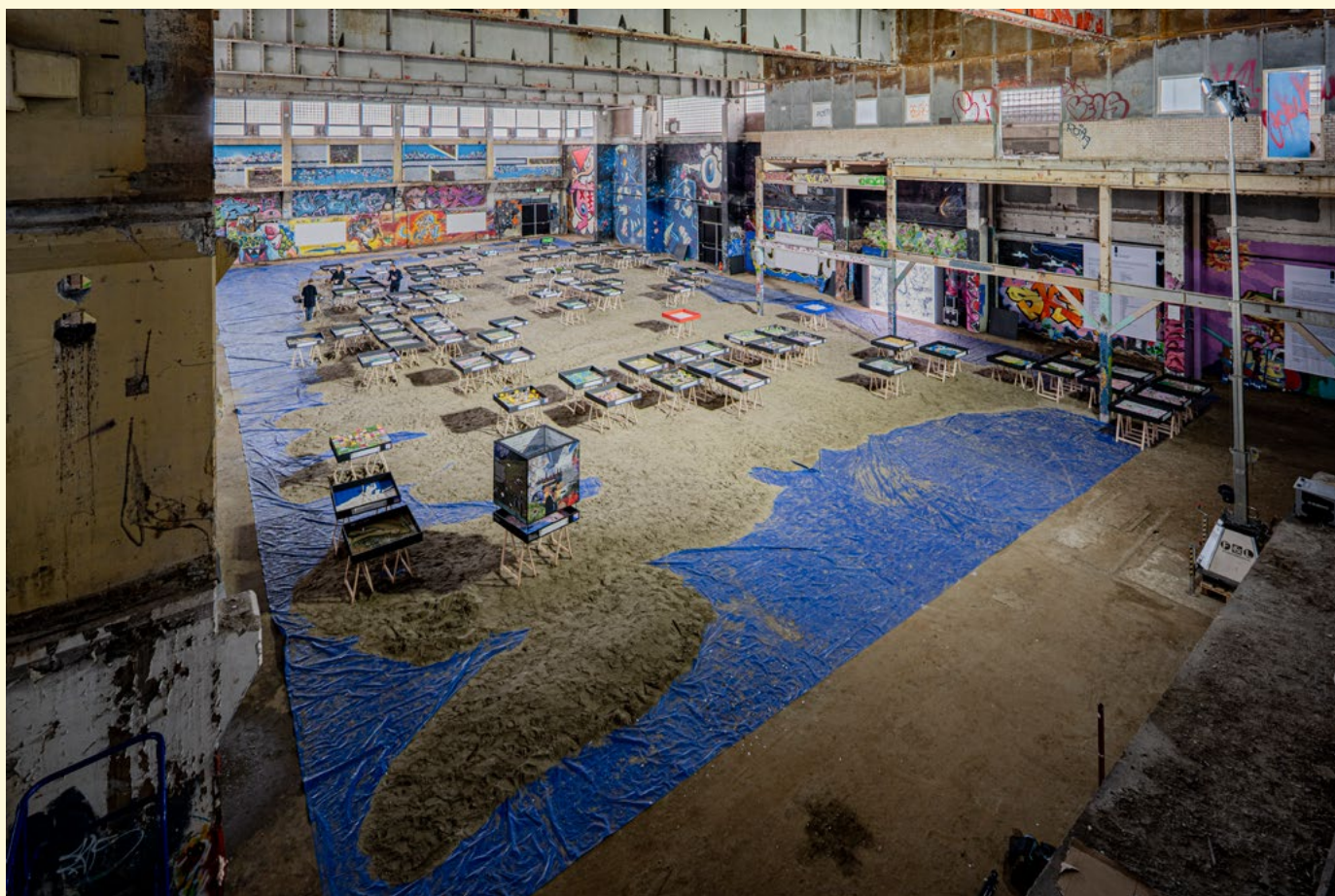
OPENBARE PRESENTATIE: EEN GENERATIE ONTMOET ELKAAR

Tijdens het slotweekend van de IABR presenteerden de jonge ontwerpers hun afstudeerprojecten aan elkaar en het publiek. Van de 77 zijn er 25 inspirerende projecten uitgelicht en gedurende de hele dag gepresenteerd, waarbij het lopende gesprek werd gemodereerd door Marsha Simmons. Het evenement werd op video opgenomen en is online te bekijken op de IABR-website. Er werd afgesloten met een gezamenlijk diner en drankjes, om elkaar informeel te ontmoeten, ideeën uit te wisselen en een gemeenschap van jonge praktijkmensen in de lage landen te creëren.

3.8

REFLECTIE EN DANK

De jonge generatie architecten, stedenbouwkundigen en landschapsontwerpers staat voor grote uitdagingen maar krijgt moeilijk voet aan de grond. Deze ontwerpers hebben last van beperkende EU-wetgeving, die voor hen onhaalbare omzet- en ervaringseisen stelt. Daarnaast zien we een markt waarin opdrachtgevers op excelsheets en risicovermijding varen. Toch kan juist deze generatie misschien een proactief antwoord op klimaatproblemen ontwerpen. Hun frisse manier van denken, voorbij het *business as unusual*, is nodig. Daarom bood de IABR een podium aan deze toekomstige generatie ontwerpers, samen vormen hun projecten 80 totems van hoop en perspectief. De respons die de tentoonstelling FUTURE GENERATION kreeg, niet alleen van architectuur professionals en academies, maar ook van het grote publiek, overtrof onze ambities. Er ontstond een gemeenschap die voortbouwt op de wereld zoals die is, die meer observeert en dan maakt, die alternatieve snelheden koestert en daartussen werkt en bemiddelt. De impact ervan op onze manieren van (her)denken en onze inspanningen om ons als samenleving te (her)vormen moet nog worden bepaald. Wij zijn alle deelnemers en academies zeer dankbaar dat zij dit mogelijk hebben gemaakt binnen het kader en de visie van de IABR.

Overzicht van de tentoonstelling Ministerie van Maak!
Foto: Paul Swagerman.

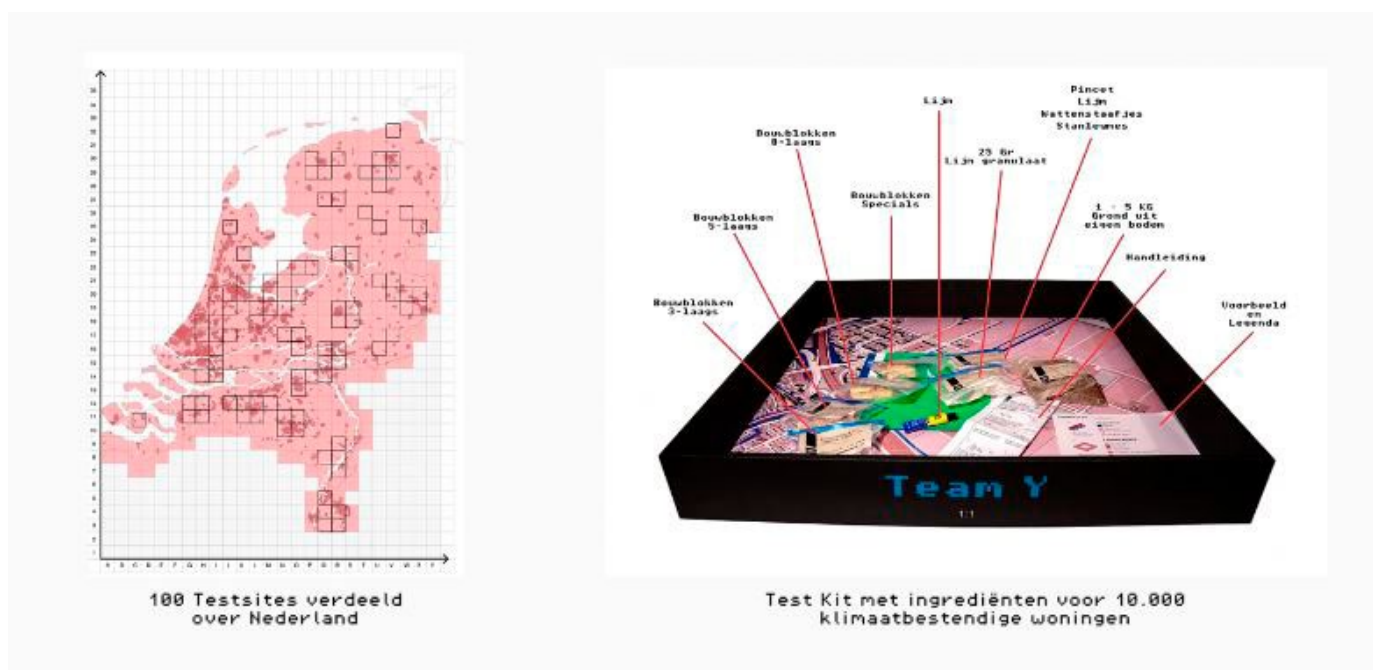
MINISTERIE VAN MAAK!

101 GOEIE IDEEËN VOOR NEDERLAND

Op 14 oktober 2022 lanceerde het nieuwe interministeriële Ministerie van Maak! de grootste maquette van Nederland ooit. Het Ministerie van Maak! bracht honderd en één ontwerpers en experts samen om hun collectieve kennis en verbeeldingskracht in te zetten en tot nieuwe ontwerpen voor Nederland te komen. Hiermee wil het een bijdrage leveren aan de radicale verbouwing van Nederland en concrete oplossingen bieden voor het woningtekort, de energietransitie en de gevolgen van klimaatverandering. Naast deze fysieke presentatie is er een online omgeving ingericht die met films, interviews en beeld een genuanceerd inzicht geeft in ieder ontwerp. Zo spoort het Ministerie van Maak! ook aan tot reflectie op de manier waarop overheid, burgers en markt hiermee omgaan.

Het Ministerie van Maak! werd op 16 juni 2022 opgericht vanuit het idee dat een opeenstapeling van opgaves – het woningtekort, de consequenties van klimaatverandering, bodemdaling, stikstofcrisis, waterschaarste/overvloed en energietransitie – vragen om verbeeldingskracht en om ruimtelijke, integrale oplossingen. Daarom namen ZUS, MANN en de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR) het initiatief voor het Ministerie van Maak! – één interministerie dat vooruitdenkt, plant, bouwt en op een duurzame en verantwoorde manier met respect voor toekomstige generaties de benodigde woningen realiseert.

Via advertenties, sociale media en een speciaal vervaardigde website werd een open oproep uitgestuurd, op zoek naar 100 ontwerpers die ieder 10.000 woningen kunnen intekenen op een voorkeurslocatie in Nederland.

Overzicht posities en Testkit voor ontwerpteams Ministerie van Maak!

De open oproep van het Ministerie van Maak! vertaalde zich in 101 teams die 6 weken lang hebben gewerkt aan zogenaamde Testkit-maquettes van specifieke locaties in Nederland. Met veel kennis van de verschillende locaties, landschappen, ondergronden en gemeenschappen zijn teams ontwerpers aan de slag gegaan om elk 10.000 woningen in de Testkit te passen. Zo worden er gebieden onder water gezet om drijvend te gaan wonen, worden boerderijterpen vergroot voor nieuwe gemeenschappen en worden bedrijventerreinen verdicht en vergroend om er te kunnen leven. Reden van de teams om mee te doen was drieledig: een project om de *team spirit* in het bureau te versterken, bestaand onderzoek een tweede leven geven en/of als ontwerper iets terug willen doen voor het gebied waar je geboren bent.

Vanuit de overheid is positief gereageerd op het spontane initiatief van het Ministerie van Maak!, zowel vanuit het College van Rijksadviseurs (CrA), de huidige en de voormalige Rijksbouwmeester als vanuit het Ministerie van Binnenlandse Zaken (BZK). De doelstellingen van het Ministerie van Maak! sluiten aan bij projecten als Mooi Nederland, NL 2100 en de boven leidende visie van het Ministerie van Infrastructuur en Water.

Daarnaast is er in samenwerking met The Independent School for the City een workshop georganiseerd waarin 2 locaties verder werden uitgewerkt. Marktpartijen als BNP, Blauwhoed Group BW en de NEPROM zijn geïnteresseerd en het gesprek over samenwerking zal in 2023 gestalte krijgen. Naast Archined, De Architect en Architectenweb besteden ook media als Cobouw en de Volkskrant aandacht aan het initiatief. Stephan Petermand heeft een interview gegeven bij de Daily Move van BNR.

De openingshandeling werd op 14 oktober verricht door Rijksbouwmeester Francesco Veenstra (CrA) op een opening die door de overweldigende hoeveelheid van ruim 900 mensen werd bezocht.

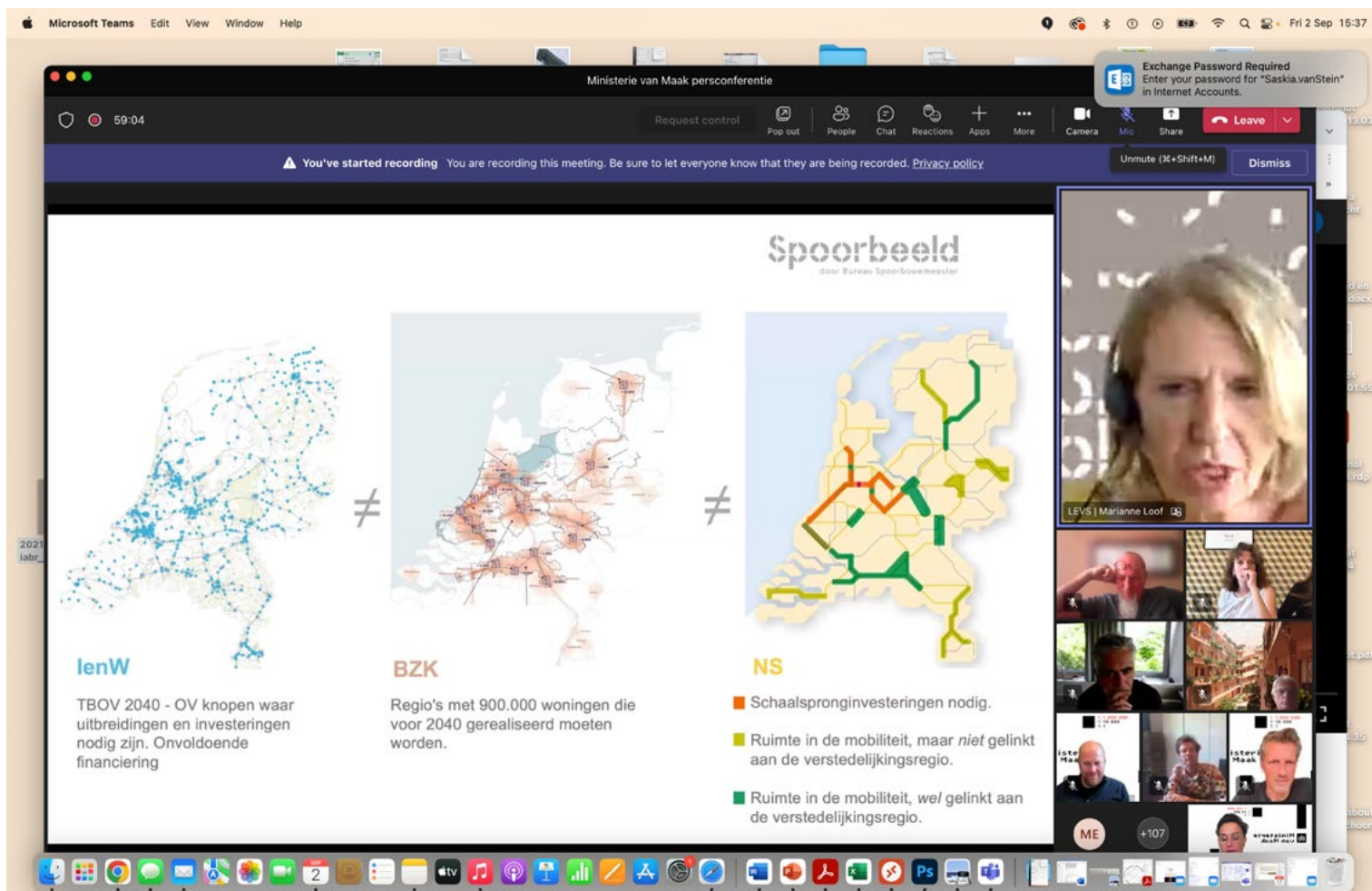
Koppeling van plek aan digitale media

Naast de fysieke tentoonstelling is er een online omgeving waar alle projecten onder zijn gebracht. Hier worden de projecten van context voorzien in de vorm van beeld, interviews, teksten en videoboodschappen. De rijkdom van het onderzoek was met een QR-code op de Testkit aan de online omgeving gekoppeld. Deze online omgeving is uiteraard ook te raadplegen vanaf de laptop op de bank.

<https://www.ministerievanmaak.nl/>

Online

In aanloop naar en gedurende het ontwerpproces zijn er twee digitale meetings door ZUS, MANN en IABR georganiseerd waar alle 101 ontwerpers hun vragen konden stellen, ideeën (en eventuele overtollige woningen) konden uitwisselen. Ook heeft spoorbouwmeester Marianne Loof een inspiratie-lezing gegeven over de toekomst van het openbaar vervoer.

Masterclass en workshop

In aanloop naar de tentoonstelling is er samengewerkt met the Independent school for the City. In de Masterclass gegeven door ZUS zijn twee Testkits verder uitgewerkt. Gedurende de looptijd van de tentoonstelling is er een workshop georganiseerd met en voor de medewerkers van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en koninkrijksrelaties (BZK). Hier stond het programma Mooi Nederland! centraal en is het gesprek tussen ambtenaren en Ministerie van Maak!-ontwerpers in de praktijk gebracht. Onderleiding van Lukas Verweij gingen Ministerie van Maak! ontwerpers als MLA+, GEAR, MVRDV en Shift met elkaar in gesprek over de haalbaarheid van hun ontwerpen waarbij thema's als water, bodem en economie centraal stonden.

Workshop Independent School for the City
Foto: Saskia van Stein

Opening Ministerie van Maak!
Foto: Aad Hoogendoorn

Floris Alkemade, '...de periferie of nie!', Art of Cities, Bedaux de Brouwer, B-invented, Biopolis, CATON x C'MON x INScape, CITYFÖRSTER, CLUSTER + Kobus de Bruijne, Collage City NL, COMPLICIT, Dam & Partners Architecten, De Kloof, De Urbanisten, DEDRIE architecten, Denkkamer, Dérive, Dirk Sijmons/ Ro Koster/Herman Kossmann, Echo Urban Design, eco-centric exploration, Een andere toekomst voor Schalkwijk, el KANTOOR, etmol, Experimentele Woningbouw Re-imagined, Failed Architecture, Loom, FARO Architecten, Flux landscape architecture, GEAR, GrownDownTown, Guis Architectenwerk, H+N+S Buiting Advies en Roosemalen & Savelkoul, Het Poldermodel, Huibers van Weelden Architecten, Inbetween Collective, Inbo: Maaksimaal, Independent School for the City, IRIX, JDWA, Jin-ah, Noa & Jurriënné [JNJ], Jona 20in2040, KOLLEKTIEF, la-di-da, Lectoraat SAST, LMNL, Lokaal 6, Lokalen, M & DB, LRvH Architecten, MAAT - FELT, md2-architects, Mei Architects and planners, MLA+, MORE ARCHITECTURE, Must Stedebouw, MVRDV, NadiaNena & TKA atelier, New Frontiers, New Urban Networks, New World Architecture, Nieuw Pampus Revisited, NL Neutraal, OD205, Ootmoed, Operatie Transformatie - Dividual, Paradijs, Patina Architecten, planners heidag, PosadMaxwan strategy x design, Raar maar waar, Ralph Cloot + Shan Shao, Regeneration by TRAJECT, Rijnbott, rotative studio, Sectie-C, Shift Architecture & Urbanism, SMAL, Special Projects, Studio ACTE, Studio GAAGA, Studio Iza Słodka, Studio Nauta, STUDIOOS+, Studiospacious, TAAK, Team 2.68, Team Noord, Tropical NL, Urhahn, VAKWERK, Vals Plåt, van Bergen Kolpa Architecten, VDSVT, WARP, Willem de Kooning Academie, Wissing, Wonen in werklandschappen, XML, Z|B, Zeelandstad en ZOETMULDER.

Foto: Paul Swagerman

Opening Ministerie van Maak!
Foto: Aad Hoogendoorn

CONCLUSIES

De afgelopen decennia is het speelveld van de ruimtelijk ontwerper, de architect of planoloog steeds kleiner geworden. De decentralisering van opgaven naar provincies en gemeenten heeft weliswaar in lokaal en regionaal mandaat geresulteerd, maar ook de politieke sturing van de ruimtelijk ordening verkleind. Door een vergaande privatisering en marktwerking is de armslag van de ontwerpende discipline verder gefragmenteerd geraakt. Stringente regelgeving, silowerking in organisaties, stroperige besluitvormingsprocessen en risicomangement maken dat het proces om de huidige woning en ruimtelijke opgave het hoofd te bieden wordt vertraagd. De ruimtelijke opgaven in Nederland zijn daarentegen groot. Ministerie van Maak! toont aan dat de ontwerpende discipline nog zeer weerbaar is.

Ruim 140 ontwerpers van diverse pluimage schreven zich in. Het enthousiasme van de ontwerpers was hoopgevend: eindelijk weer iets om samen te doen. Het is evident dat de woningopgave niet op zichzelf staat maar door het Ministerie van Maak! als wig is gebruikt om integraal na te denken over de opgave waar we in Nederland voor staan. Hierbij denkt de ontwerper in samenhang en handelt vanuit de bodem, waarbij het water en de ruimtelijke weerslag van alle andere opgaven, zoals energietransitie, mobiliteit en biodiversiteit, samen worden gebracht om de woningbouwopgave werkelijk toekomstbestendig te maken.

Ministerie van Maak! zal zich in 2023 toeleggen op het verder brengen van deze ontwerpen en letterlijk langs alle provincies gaan om de ontwerpen en ideeën rijkdom te tonen.

Ministers van het Ministerie van Maak!
V.l.n.r.: Stephan Petermann (MANN), Kristian Koreman en Elma van Boxel (ZUS),
Saskia van Stein (IABR)
Foto: Aad Hoogendoorn

Dank:

IABR is ZUS en MANN zeer schatplichtig omdat er door hen met tomeloze energie en onbaatzuchtigheid in het Ministerie van Maak! is geïnvesteerd.

Ook gaat onze dank uit naar VIC Landscapes voor de *in-kind* bijdrage aan de tentoonstelling.

Ministerie van Maak! is tot stand gekomen dankzij financiële ondersteuning van:

Job Dura Fonds, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en de ir. Abe Bonnema Stichting.

Zie ook <https://www.ministerievanmaak.nl/>

MINISTERIE VAN MAAK! BIJ BOUWSTOF TILBURG

Datum 07-12-2022
Locatie Stadsschouwburg Tilburg
Lezing Kristian Korreman (ZUS), Saskia van Stein, Team 2.68, Studio Izabela Slodka, Alexander Beeloo en Bedaux de Brouwer pitchten tijdens Bouwstof hun concepten. In samenwerking met CAST Tilburg.

MINISTERIE VAN MAAK! BIJ CASA ARNHEM

Datum 13-12-2022
Locatie NiCo, Coehoornstraat 17 (nabij Arnhem CS)
Lezing Kristian Koreman (ZUS), Martin Sobota (Cityförster), Jolijn Valk, voorzitter van de landelijke BNA, en Cathelijne Bouwkamp, wethouder Stedelijke Ontwikkeling en Ruimtelijke Ordening, Arnhem.

Talkshow Bouwstof
Foto: Pieter de Ruijter

Samenkomst buurtbewoners in BoTu
Foto's: Ximena Dávalos en Carolina Castro

IABR is sinds 2017 betrokken bij de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken (BoTu). Het is één van de zes Rotterdamse wijken die zijn aangewezen om in 2030 de transitie van aardgas naar een warmtenet te ondergaan. De ruimtelijk-energetische oplossingen en uitdagingen van de energietransitie zijn bekend, maar hoe krijgen deze draagvlak in een kwetsbare, doch veerkrachtige wijk als Bospolder-Tussendijken? Dat is de vraag waarmee de biënnale DOWN TO EARTH tijdens de tentoonstelling RECLAIMING THE COMMONS eindigde.

Eind 2021 heeft de IABR de samenwerking met Bospolder-Tussendijken uitgebreid om weerbaar burgerschap en lokaal eigenaarschap van de energietransitie te stimuleren. In plaats van het aandragen van een curator 'van buitenaf' is ervoor gekozen om een groep actieve burgers uit te nodigen deze rol op te pakken. Ten behoeve hiervan is het "BoTu CuratorenCollectief" opgericht, bestaande uit in Bospolder-Tussendijken gewortelde bewoners en lokale initiatieven die zich bezighouden met de energietransitie op sociaalmaatschappelijk én ruimtelijk vlak. De inmiddels tot "IABR Commons Collectief BoTu" omgedoopte groep bood aanleiding om de fragmentatie van de initiatieven binnen de wijk op te heffen en verder te ontwikkelen en rondom de biënnale IT'S ABOUT TIME en het thema 'energietransitie als hefboom' aan lokale veerkracht en eigenaarschap te werken.

Van de tien praktijken waarmee gesprekken zijn gevoerd hebben zich er uiteindelijk vijf aangesloten bij het IABR Commons Collectief BoTu. Ieder initiatief heeft hierbij haar eigen programma ontwikkeld en ingebracht. Tijdens gezamenlijke sessies, gericht op het ontwikkelen van een gezamenlijk verhaal en gezamenlijke programmering, is er stap voor stap een beeld van collectieve identiteit en actie ontstaan.

Deelnemers IABR Commons Collectief BoTu:

- **Robbert de Vrieze** (Delfshaven Energie Coöperatie, EnergieWijk BoTu, Delfshaven Coöperatie en voormalig liaison BoTu tijdens DOWN TO EARTH);
- **Thamar Kemperman** (Energie Performance BoTu);
- **Ximena Dávalos** en **Carolina Castro** (Stichting Veerkrachtige Gemeenschap);
- **Melle Smets**, **Klaas Burger**, **Moni Tsujimaru** (Huis van de Toekomst) en **Bart Groenewegen** (Huis van de Toekomst, Bakkerij de Eenvoud);
- **Ayse Budaklier** (Taal- en Milieucoaches);
- **Zico Lopes** (architectuurstudio Spatial Codes).

Het proces van het IABR Commons Collectief BoTu is ondersteund door Nena Bode (DRIFT, later zelfstandig) en verbreed met (specifiek door de initiatieven gevraagde) inbreng vanuit de IABR: (ontwerp) kennis, uitbreiding van het netwerk en financiële ondersteuning. Dit werd vanuit de IABR door Noortje Weenink en Saskia van Stein verzorgd.

De eerste verkenningen begonnen in de winter van 2021 naar aanleiding van eerdere samenwerkingen tussen BoTu en de IABR. In de eerste helft van 2022 is het Collectief met IABR samengekomen om wederzijdse verwachtingen te bespreken. De relatie tussen *commoning*, de activiteiten die al in de wijk gebeuren en het ruimtelijke aspect waren daarbij belangrijk.

Tweewekelijkse bijeenkomsten resulteerden in een gezamenlijk programma met o.a. rondleidingen, performances en evenementen – afhankelijk van de doelgroep in zowel de wijk Bospolder-Tussendijken als in de Ferro, en zowel *tijdens* als *na* de biënnale IT'S ABOUT TIME.

Tijdens deze evenementen zijn theorieën over *commoning* in praktijk gebracht en getest. Dit kwam samen in de podcast 'Gedeelde Grond', waarbij 15 initiatieven zijn geïnterviewd door Hugo Post van MediaAtelier Delfshaven (MAD) over hun doelen, werkwijze en valkuilen. Een gezamenlijke podcast van het IABR Commons Collectief BoTu staat nog gepland voor 2023. Gelinkt aan de podcastserie 'Gedeelde Grond' is een 'GoTo BoTu'-tour opgezet: een permanente 'tentoonstelling in de wijk', waarbij bezoekers op eigen initiatief of onder begeleiding de initiatieven kunnen bezoeken en naar de podcasts kunnen luisteren. De podcasts en GoTo BoTu-tour zijn op 12 januari 2023 gelanceerd.

Het eindresultaat van IABR Commons Collectief BOTU is, tot nu toe, tweeledig. Ten eerste een reeks projecten, acties en evenementen die de initiatieven dichterbij elkaar heeft gebracht, die daadwerkelijk '*commoning in actie*' aan een groter publiek toonde en de inhoudelijke focus van het Collectief al werkende heeft aangescherpt. En ten tweede het zichtbaar maken van een verzameling van transitie-ontwerppraktijken met een wandelroute, tentoonstelling in de wijk en podcastreeks.

Curatoren spel Carolina Castro
Foto: Noortje Weenink

Rituele Performance 'Modder'

Gesitueerde kennis van bewoners in BoTu als waarde om transitieprocessen mee te verrijken.

Datum	24-09-2022
Locatie	Ferro Dome, Keileweg 25 Rotterdam
Organisatie	Carolina Castro en Ximena Dávalos (Stichting Veerkrachtige Gemeenschap)
i.s.m.	kunstenaar Lucho Alarcon

Een kerngroep van zes vrouwen met een migrantenachtergrond heeft, samen met kunstenaar Lucho Alarcon, tijdens 6 sessies een collectief proces ontwikkeld, waarbij de vier elementen (water, vuur, lucht en aarde) werden onderzocht door middel van zintuigen. Aansluitend op het IT'S ABOUT TIME-thema Voorouder, werd vanuit de zintuigen, intrinsieke wijsheid en het collectieve geheugen verkend. Op zaterdag 24 september 2022, voorafgaand aan het openingssymposium, is het ritueel tijdens het openingsweekend uitgevoerd.

Voorstelling Modder/MUD
Foto: Saskia van Stein

GoTu BoTu Tours

GoTo BoTu Tour #1: Hoe ziet de wijk Bospolder Tussendijken op menskracht eruit?

Datum: 24-09-2022
Locatie: Bospolder-Tussendijken, Rotterdam
Organisatie: Melle Smets
(Huis van de Toekomst, Human Power Plant)
i.s.m. Urban Guides Rotterdam

Huis van de Toekomst, kunstenaar Melle Smets van Human Power Plant en de UrbanGuides namen de deelnemers van deze tour mee op pad om niet alleen de wijk, maar ook de wereldwijde opgave voor energietransitie met nieuwe ogen te bekijken. Huis van de Toekomst ontwikkelde hiervoor het toekomstscenario 'BoTu op menskracht'. Hierin steunt de energieproductie zoveel mogelijk op lokaal beschikbare bronnen: menskracht en biomassa, aangevuld met wind- en zonne-energie. De gids verbindt dit toekomstscenario aan de wijkgeschiedenis: het badhuis, de gaarkeuken en de wasserij hebben van het begin af zonder fossiele brandstoffen gefunctioneerd.

GoTo BoTu Tour #2: Collectieve zonnedaken

Datum 15-10-2022
Locatie Bospolder-Tussendijken, Rotterdam
Organisatie Robbert de Vrieze (Delfshaven Energie Coöperatie),
Ximena Dávalos (Brooderhood)

Samen met Delfshaven Energie Coöperatie, een buurtcoöperatie die zonnepanelen op daken in de wijk plaatst om bewoners meer eigenaarschap over de energietransitie te geven, ging de tweede GoTo BoTu Tour, aansluitend op de eerste Minga (zie hieronder) in een muzikale optocht langs drie coöperatieve zonnedaken. De tour eindigde in Schiemond bij basisschool De Boog, waar de eerste van 900 zonnepanelen werd geïnstalleerd door BoTu-initiatief WijkEnergieWerkt, een installatiebedrijf voor en door wijkbewoners. Het programma bestond verder uit een demonstratie zonnepanelen plaatsen, een kennismaking met 200 leden van de energiecoöperatie, een feestelijk startmoment en een borrel. Ook kinderen sloten aan.

Brooderhood

In het project 'Brooderhood' beziet brood als verbindende factor tussen mensen. Als symbool van transformatie en transitie (fermentatie), traditie, ritueel, mythe, zorg, familie en gemeenschap. Brooderhood weerspiegelt de complexiteit van de tijd waarin we leven, in een systeem van consumptie, verspilling, onbeperkte productie, extreme concurrentie, et cetera. Deze paradox van massaconsumptie en individualistische systemen wordt tijdens de Brooderhood-sessies verbeeld en doorbroken.

Organisatie

Ximena Dávalos, Carolina Castro
(Stichting de Veerkrachtige Gemeenschap, Brooderhood)
I.s.m. Bart Groenewegen (Bakkerij de Eenvoud, Huis van de Toekomst), Fabiana Toni (De Blije Taart), Zico Lopes (Spatial Codes)

Brood bakken als educatieve en sociaal verbindende factor
Foto's: Ximena Dávalos en Carolina Castro

Data	23-09-2022, 30-09-2022, 21-10-2022, 18-11-2022
Locatie	Het Bollenpandje, Bospolder-Tussendijken
Data	07-10-2022, 14-10-2022, 11-11-2022
Locatie	Haringpakkerstraat 69, Bospolder-Tussendijken
Datum	13-10-2022
Locatie	Gijsingflats, Bospolder-Tussendijken
Datum	04-11-2022
Locatie	Spatial Codes, Bospolder-Tussendijken
Datum	05-11-2022 (tijdens programma EnergieAgora)
Locatie	Ferro, Keileweg 25 Rotterdam
Datum	22-11-2022 (kinderprogramma)
Locatie	Het Fort, Bospolder-Tussendijken

Thuis individueel brood bakken

Datum	01-10-2022
Locatie	Bij bewoners thuis, Bospolder-Tussendijken

Zuurdesemketting maken, kneden, verhalen delen en/of brood bakken
Foto's: Ximena Dávalos en Carolina Castro

Minga's

Tijdens een serie van drie Minga's – een feestelijke bijeenkomst waarbij gezamenlijk aan gemeenschappelijke doelen wordt gewerkt en aan het consolideren van relaties tussen gemeenschapsleden – deelden deelnemers (levens)verhalen over voorouders (*ancestors*), energie en gemeenschap. Tijdens deze Minga's is een mobiele houtoven gebouwd, die in de wijk wordt gebruikt om bewoners samen te brengen en kennis te delen. De samenwerking tussen Huis van de Toekomst en Brooderhood heeft buurtbewoners enthousiast gemaakt voor broodbakken, wat leidt tot minder verspilling. Ook zijn er gesprekken geweest over het gebruik van brood voor biogas, het tegengaan van voedselverspilling en de verzorging van de openbare ruimte in de wijk.

Data	15-10-2022, 12-11-2022, 24-12-2022
Locatie	Park 1943, Bospolder-Tussendijken
Organisatie	Stichting de Veerkrachtige Gemeenschap/Brooderhood, Huis van de Toekomst, Bakkerij de Eenvoud

Huis van de Toekomst

Het Huis van de Toekomst beoefent het samenleven zonder gas of benzine: BoTu op Menskracht. In samenwerking met Taal- en Milieucoaches, Bakkerij de Eenvoud en andere initiatieven in Bospolder-Tussendijken belichten ze, met de kennis van de culturele diversiteit uit de wijk, verschillende aspecten van op menskracht leven. In het J.J.P. Oud-blok, waar Huis van de Toekomst gevestigd is, voeren zij tevens onderzoek uit naar een nieuwe vormen van eigenaarschap van vastgoed en samen-leven.

Huisbezoeken en - interviews

Datum 30-09-2022
Locatie Prof. J.J.P. Oud-woonblok, Bospolder-Tussendijken
Organisatie Ayse Budaklier en Moni Tsujimaru

Brood bakken

Data 01-10-2022, 05-10-2022, 19-10-2022, 26-10-2022, 27-10-2022, 02-11-2022, 03-11-2022
Locatie Gezamenlijke binnentuin J.J.P. Oud-blok, Bospolder-Tussendijken
Organisatie Huis van de Toekomst
i.s.m. Ayse Budaklier (Taal- en Milieucoaches), Bart Groenewegen (Bakkerij de Eenvoud)

Stadsmakerscongres: Duurzame dilemma's

Datum 04-11-2022
Locatie Theater Zuidplein, Rotterdam
Organisatie AIR, Huis van de Toekomst

EnergieAgora "Wiens Energie?"

Datum 05-11-2022
Locatie Ferro, Keileweg 25 Rotterdam
Organisatie Huis van de Toekomst
i.s.m. Energie Performance BoTu, Brooderhood, IABR

Handwerk en wol-workshop

Datum 20-11-2022
Locatie Huis van de Toekomst
Organisatie Huis van de Toekomst

Foto's: Ximena Dávalos en Carolina Castro

Energie Performance BoTu

EnergiePerformance BoTu verbeeldde, samen met een groep bewoners van BoTu e.o., een toekomstbeeld voor 2072, waarin we zonder fossiele brandstoffen en veel meer in gemeenschap leven. Thema's en urgenties uit de biënnale zijn op een actieve, creatieve en concrete manier bespreekbaar gemaakt en dichterbij gebracht, door ze te linken aan de persoonlijke belevingswereld van de deelnemers. Deelnemers gaven o.a. aan dat ze het nieuws over klimaat en energietransitie nu beter volgen omdat ze het meer begrijpen, dat het samen praten en actief bezig zijn met deze onderwerpen inspireert en motiveert om duurzamere dagelijkse keuzes te maken.

In een sessie tijdens de EnergieAgora op 5 november 2022 zijn verhalen die leven in het JJP Oudblok tot een korte performance/presentatie uitgewerkt, waarbij publiek en spelers rondom de maquette van het blok citaten lezen/vertelden. Zo werd de huidige leefsituatie in dit blok, met alle energie/woon/klimaat-thema's voelbaar en zichtbaar.

13 repetities/bijeenkomsten Energie Performance-kerngroep

Datum	periode 1 september t/m 30 november 2022
Voorstellingen op	
15-10-2022:	Wijkpaleis, Claes de Vriesdelaan, tijdens programma Liefde voor de dingendag
29-10-2022 en 2-11-2022:	Energie Performance EnergieAgora
4-11-2022 en 5-11-2022:	presentatie op het Stadmakerscongres, Rotterdam
5-11-2022:	tijdens EnergieAgora, Ferro
12-11-2022:	tijdens Minga, Park 1943, twee sessies met bewoners van het J.J.P. Oud-blok en de Energie Performance groep

Winterfeest en Opening tentoonstelling 'Gedeelde Grond'

Datum	21-12-2022
Locatie	Haringpakkerstraat 69 (HP69), Bospolder-Tussendijken
Organisatie	IABR Commons Collectief BoTu

Verschillende ontwikkelingen in Bospolder-Tussendijken kwamen hier bij elkaar. Duurzame Buurthuiskamer HP69 (gerund door de Taal-Milieucoaches, voornamelijk vrouwen van diverse culturele achtergronden) organiseerde een winterfeest met oliebollen en warme chocolademelk, de Broederhood Minga sloot aan met kerstbrood bakken en daarna werd in de ruimte van HP69 de tentoonstelling 'Gedeelde Grond' geopend. Tijdens een gezamenlijke maaltijd kwamen verschillende netwerken en doelgroepen in de wijk bij elkaar.

Aansluitend op dit evenement werden de Warme BOTU Buurthuis kamers gepresenteerd, mede geïnitieerd door het IABR Commons Collectief BOTU. In 8 huiskamers werd letterlijk en figuurlijk voor warmte gezorgd in deze moeilijke winter. Tijdens deze dag werden de gezamenlijke uithangborden uitgedeeld en opgehangen, tezamen met de raamstickers van de GoTo BoTu Tour. Het initiatief heeft zich inmiddels over heel Delfshaven verspreid.

BoTu Podcast serie: Gedeelde Grond

Onderdeel van het project Gedeelde Grond is een reeks podcasts over de 15 geportretteerde initiatieven. Hierin vertellen zij over hun initiatief, hoe het werkt, wat hun succesfactoren en obstakels zijn en waar zij over 5 jaar willen zijn. De podcasts werden tijdens een drukbezochte BoTu-borrel gelanceerd. Vanaf dat moment werd iedere week een podcast door Open Rotterdam uitgezonden. Hiermee zijn de transitie-ontwerppraktijken en opkomende commons in de wijk meer zichtbaar gemaakt en gedeeld met geïnteresseerden. De podcastserie is op 12-01-2023 bij de nieuwe culturele hub de HuidenClub gepresenteerd.

De podcast-serie 'Gedeelde Grond', behorend bij gelijknamige tentoonstelling in de wijk, is hier te vinden.

Bij elke podcast is meer informatie te lezen over de betrokken wijkinitiatieven.

Gedeelde Grond tentoonstelling in BoTu

Foto: Noortje Weenink

BOTU BEZOEKERSAANTALLEN

Waar initiatieven voornamelijk wilden *commonen*, oftewel de wijk-gemeenschap versterken, zijn de evenementen voornamelijk gericht op het trekken van (nieuwe) mensen in de wijk. Waar het verhaal van de energietransitie op grotere schaal van belang was, werd het traditionele IABR-publiek (professionals uit de architectuurwereld) opgezocht.

De bezoekers waren, afhankelijk van het type evenement, een mix van het bestaande netwerk van de BoTu-initiatieven, nieuw geïnteresseerden vanuit de wijk, alsook een voorzichtige aansluiting van architecten en stedenbouwkundigen (het bekende IABR-publiek).

In de samenwerking van het IABR Commons Collectief BoTu, hebben de verschillende initiatieven elkaar opgezocht en dus ook elkaars netwerken aan elkaar gelinkt. De samenwerking van IABR en BoTu heeft derhalve geleid tot een uitbreiding en menging van netwerken, inclusief IABR zelf.

Omdat het een wijkaanpak betreft is het bereik lastig te meten. Bij de evenementen zijn in totaal 575 bezoekers geweest. Dit is exclusief de 392 mensen die naar het Stadsmakerscongres in Theater Zuidplein zijn geweest (georganiseerd door AIR en de Gemeente Rotterdam). Zie ook pagina 75 voor alle bezoekersaantallen.

De intentie van IABR is om de samenwerking in 2023 voort te zetten.

IABR BoTu tour
Foto: Sabine van der Vooren

AANVULLEND PUBLIEKS- EN EVENEMENTENPROGRAMMA IABR 2022

IT'S ABOUT TIME Makersfest – Anupama Kundoo
Foto: Jacqueline Fuijkschot

Het afgelopen jaar heeft de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam iedere woensdag de deuren geopend. Architect, onderzoeker, stedenbouwkundige, schrijver of wie dan ook met ideeën over een bijdrage aan de maatschappelijke uitdagingen en gevolgen van de klimaatopgave kon zich melden. Omdat we allemaal een beperkte horizon hebben en ernaar streven dat kader te doorbreken, stonden we open voor vragen, projecten, portfolio of initiatief. Bestuurder-directeur van IABR Saskia van Stein ging in gesprek met onder andere: Natascha Hagenbeek, Track Landscape, FLUX, New Urban Networks, Bioto en Ontwerp Werkplaats.

IABR WATERWEEK

De IABR organiseerde van 9 tot 13 mei 2022 een WaterWeek om het gesprek over de ontwerpogave in relatie tot water verder te brengen. In vier events presenteerden verschillende ontwerpers hun onderzoek en projecten op dit gebied. Verschillende kanten van het ontwerpen met water kwamen aanbod: van architectonische en sociale tot politieke en geologische aspecten.

De IABR heeft een langlopende ervaring met urgente, hedendaagse opgaves, waaronder de rol die architectuur in de energietransitie kan spelen en het ontwerpen met water. In de zomers van 2018 en 2019 was er in Nederland een ernstig watertekort. Daar tegenover stonden de zware overstromingen in Europa in de zomer van 2021. Het stijgen van de zeespiegel veroorzaakt verzilting van het land, wat invloed heeft op ons voedselsysteem. De waterveiligheid is nu nog gegarandeerd door dijken en zeeweringen, maar voor hoe lang nog? Bovendien staat

Lada Hršak van Bureau LADA toont onderzoek 'Shallow Waters'
Foto: Rick Keus

de waterkwaliteit mondiaal onder druk door afvallozing van plastic of medicijnresten. Extreme droogte leidt tot migratie, achteruitgang van biodiversiteit en het lijkt slechts een kwestie van tijd voor de eerste oorlog om water zal uitbreken.

Tijdens de WaterWeek bracht de IABR ontwerpers, stedenbouwkundigen en andere stakeholders samen die water als kern van hun (onderzoeks)praktijk hebben. Iedere avond was gericht op een andere schaal, van het binnenstedelijke gebied via de landelijke schaal naar een historisch perspectief en een meer metaforische benadering van architectuur en water. Het thema water werd van meerdere kanten belichten: van watertekort via de sponswerking naar waterovervloed en vanuit een binnenstedelijk perspectief naar een internationale blik.

Per avond kregen drie of vier sprekers het woord, gevolgd door een korte paneldiscussie onder leiding van een moderator. Bijwonen kon zowel fysiek op locatie als via livestream.

Lezing: Water, Wonen en de stad

Datum	09-05-2022
Locatie	Keilezaal, Rotterdam
Sprekers	Nanne de Ru (Powerhouse Company), Marthijn Pool (Space&Matter), Gijs de Haan (PosadMaxwan) en Bernadette Janssen (BVR)
Moderatie	Saskia van Stein (IABR)

Lezing: Droogte in de Delta

Datum	10-05-2022
Locatie	Keilezaal, Rotterdam
Sprekers	Marco Vermeulen (Studio Marco Vermeulen), Peter Veenstra (LOLA Landscape Architects), Marjolein Mens (Deltares) en Tracy Metz (podcastserie Nattigheid)
Moderatie	Saskia van Stein (IABR)

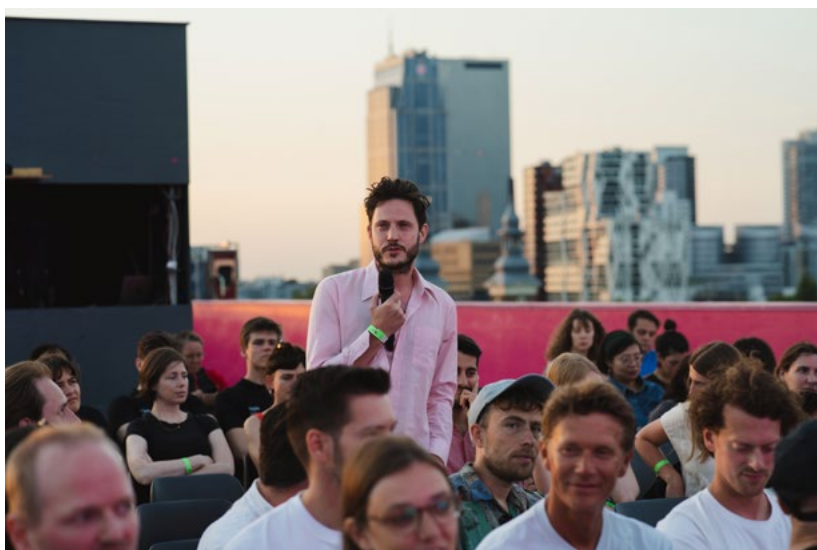
Lezing: FLOODSCAPES

Datum	11-05-2022
Locatie	Keilezaal, Rotterdam
Sprekers	Frédéric Rossano (auteur van FLOODSCAPES), Hester Koelman (landschapsarchitect, recent AvBKA alumna), Rianne Makkink (Studio Makkink & Bey, de Waterschool)
Moderatie	Fransje Hooimeijer (TU Delft)

Night Vision

Tijdens de Rotterdam Architectuur Maand organiseerde de IABR een avond over de vraag hoe de architectuur van de nacht zich heeft ontwikkeld en wat dat betekent voor de toegankelijkheid en inclusiviteit van onze gebouwde omgeving en het stadsleven in het algemeen? Hoe kan de nacht (weer) een kernonderdeel van de stad worden? Een levendige nacht staat gelijk aan een veilige nacht, en is dus essentieel voor een inclusieve en toegankelijke stad.

Datum	17-06-2022
Locatie	Het Nieuwe Instituut, Het Roze Podium, Rotterdam
Spreekers	David Mulder van der Vegt (XML architecture research urbanism), Yessica Deira, Colin Keays (Extra Extra Magazine), Frank Fraaij (Rotterdam Festivals) en Aziz Yahoub (Revolt)
Moderatie	Hasna El Maroudi
Performance	Superwow Agency

NightVision
Foto's: Weia Tan

THE SOLAR BIENNALE: VAN WIE IS DIE ENERGIE?

Datum	09-09-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam Breakoutsessie georganiseerd in het kader van Solar Biennale
Spreekers	Saskia van Stein, Eva Pfannes, Robbert de Vrieze

NEW STORE// BACK OFFICE

De komende periode starten Het Nieuwe Instituut (HNI) en IABR een gezamenlijk onderzoekstraject naar regeneratieve economie. HNI zal zich onder de titel New Store toeleggen op (alternatieve) consumptie waar IABR zich richt op Back Office, zijnde de ruimtelijke consequentie van productie: infrastructuur, data, mobiliteit, distributie, arbeid en grondstoffen.

Datum	21-12-2022
Locatie	Het Nieuwe Instituut, Rotterdam
Lezing	Saskia van Stein (Directeur, IABR), Aric Chen (Directeur Het Nieuwe Instituut), Francien van Westrenen (Head of Agency, HNI), Federica Notari (Researcher, HNI), Francesca Tambussi (ontwerper), Maria Christopoulou (architect), Martina Huynh en Jonas Althaus (Cream on Chrome), Paloma Bouhana (ontwerper), Elisa van Joolen (onderzoeker/kunstenaar) en Oseno Asikinde (mode ontwerper).

RONDLEIDINGEN

Wekelijks werden er minstens drie rondleidingen door de curatoren gegeven. Deze werden zo goed bezocht dat er extra rondleidingen zijn ingelast, door zowel het curatorenteam als de bestuurder-directeur van de IABR. Voor ontvangsten en in het laatste weekend werden er ieder uur rondleidingen gegeven om aan de grote vraag te kunnen voldoen. Daarnaast zijn er in de voorlaatste week virtuele (zoom) tours gehouden om mensen die niet meer in de gelegenheid waren om te komen een indruk te geven van de biënnale.

In totaal hebben er **1.433 bezoekers** deelgenomen aan een publieke rondleiding van de curatoren.

Curator Veronique Patteeuw geeft rondleiding
Foto: Jacqueline Fuijkschot

6.7

EDUCATIE

Voor de 10^e Internationale Architectuur Biënnale IT'S ABOUT TIME ontwikkelden Maria Kley (beeldend kunstenaar) en Eef Cornelissen (filosofe) een educatief en artistiek programma voor kinderen van 6-13 jaar. Dit bestond uit:

1. Een interactieve tentoonstelling plattegrond uitgedeeld bij de ticketbalie en bijbehorend parcours met opdrachten voor alle jonge bezoekers van de biënnale.
2. Een artistieke en educatieve workshop bestaande uit een filosofische rondleiding door de tentoonstelling en een kleiworkshop.
3. Een collectieve kunstinstallatie i.s.m. kinderen als onderdeel van de tentoonstelling.

Kinderworkshop
Foto: JacquelineFuijkschot

Intenties van het educatieprogramma

Het educatieprogramma was erop gericht om de tentoonstelling te activeren voor én met de jonge generatie. Deelnemers werden uitgenodigd om oplossingen te bedenken voor een duurzame toekomst voor mens en natuur. Het programma werd gedreven door de vraag hoe IT'S ABOUT TIME kon doorwerken ná het bezoek aan de biënnale en hoe de kinderen – eenmaal thuis – de dialoog met hun ouders en anderen zouden kunnen voortzetten.

Gedurende 8 weken vond (bijna) elke zaterdagochtend een workshop voor kinderen van 6 tot 9 jaar plaats, en in de namiddag een voor kinderen van 10 tot 13 jaar. Zo kon de filosofische dialoog op leeftijdsniveau worden aangepast en daarmee het effectiefst zijn.

Inhoud van de workshop

De workshop bestond uit een rondleiding langs de verschillende installaties in de tentoonstelling. Hierbij kregen de jonge deelnemers de kans om de werken zelf te begrijpen en antwoorden te geven op praktische vragen als “kunnen we alles recyclen?” alsook grote vragen als “wat hebben we nodig om gelukkig te zijn?” en “hoe kunnen kinderen de wereld genezen?” Hierbij viel op dat kinderen zich zeer bewust zijn van de kwetsbare toestand van de aarde.

Vervolgens staken de kinderen zelf de handen uit de mouwen. Ze werkten aan één groot pamflet; een rol canvas die gevuld werd met getekende en geschreven Regels en Oplossingen voor een betere

wereld. Vervolgens maakten de kinderen kleimodellen van een gekoesterde plek uit het verleden, het heden en hun droomplek in de toekomst.

Na afloop installeerden de kinderen hun werk in een grote zandduin in de tentoonstelling en presenteerden deze aan de aanwezigen. De kunstinstallatie groeide uit tot een indrukwekkend en ontroerend landschap. Een waardevol voorstel voor de toekomst met (meer) ruimte voor de natuur en om te spelen. Zo kreeg ook de jonge generatie een stem in de tentoonstelling die in feite over hun toekomst gaat.

6.8

ONTVANGSTEN

Er waren een groot aantal georganiseerde bezoeken vanuit het onderwijs, de gemeenten en landelijke organisaties. De coördinatie van deze groepen vergde relatief veel tijd. Een 'chef ontvangsten' zou, naast de vrijwilligers, de druk op het programmateam kunnen opvangen tijdens een volgende biënnale. De ontvangsten (inclusief de planning, tickets, afstemming met curator(en) en het aanbieden van een eventueel drankje e.d.) kan dan ook soepeler verlopen.

Ontvangsten Onderwijs

MIARD Piet Zwart Institute, Central Saint Martins' new MA Cities course, Université Catholique de Louvain, Amsterdam School of Real estate, Université Libre de Bruxelles, Weitzman School of Design/ University of Pennsylvania, Willem de Kooning Academie, KU Leuven, campus Sint-Lucas Brussel, University Twente, Rotterdamse Academie van Bouwkunst, TU Delft (Transitional Territories Studio) en Academie Maastricht, Fine Arts & Interior.

Ontvangsten Gemeenten/ Overheden/ Architectuurinstellingen

Gemeente Rotterdam, team Planologie, Stedenbouw en Landschap, Gemeente Rotterdam, team Stadsontwikkeling, Programmaraad van het Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp (ARO), Team van de Ringprojecten van de stad Antwerpen, Team Stimuleringsfonds voor de Creative Industrie (building beyond programma), BMA Brussel (team bouwmeesters Brussel), Plan Bureau voor de Leefomgeving (PBL), Sector Ruimtelijke Ordening en Leefomgevingskwaliteit (ROL), Platform GRAS (architectuurcentrum Groningen), Ruimtevolk, Het Nieuwe Instituut, Bopro (bouw & consultancy), Arep France (bouw & consultancy), Voorzitter NEPROM en directeur Blauwhout.

PROGRAMMA DOOR DERDEN

Tijdens de IABR is er actief gezocht naar het faciliteren van programma door derden. Uiteraard in overeenstemming met de inhoud en doelstelling van deze editie. Het programma door derden geeft relatief weinig druk op de organisatie. Dit onderdeel genereert nieuwe en andere doelgroepen en extra bezoekers, maar ook extra inkomsten. Bij deze en voorgaande biënnales speelde het netwerk van de curatoren een belangrijke rol in het aantrekken van programmapartners. Dit onderwerp zou bij een volgende keer vooraf bij de curator(en) kunnen worden aangekaart en mogelijk met strategische allianties kunnen worden uitgebouwd.

Miniconferentie & discussie: 7 New City-Making Practices

Datum	25-9-2022
Locatie	Ferro Transitie Arena, Keileweg 25
Organisatie	Central Saint Martins' new MA Cities course

Mini seminar: Signs of Time

Datum	30-9-2022
Locatie	Ferro Transitie Arena, Keileweg 25
Organisatie	TU Delft en OUR (Office for Un(necessary) Research)
Sprekers	Serf Doesborgh (lecturer), Monica Adams (Keilezaal), Saskia van Stein (introductie)

Panel Discussie: De natuur als politiek deelnemer?

Datum	2-10-2022
Locatie	Ferro Transitie Arena, Keileweg 25
Organisatie	Jong Groen Links
Sprekers	Serf Doesborgh (lecturer), Monica Adams (Keilezaal), Saskia van Stein (introductie)

Lezing: Climate & Architecture

Datum	2-10-2022
Locatie	Ferro Transitie Arena, Keileweg 25
Organisatie	Extinction Rebellion

Lezing: Ontwerpend onderzoek als gamechanger

Datum	7-10-2022
Locatie	Ferro Transitie Arena, Keileweg 25
Organisatie	Maarten Tas, Stimuleringsfonds
Spreekers	Marlies van der Maarel (Gemeente Rotterdam), Jorrit Noordhuizen (landschapsarchitect bij NOHNIK)

Screening & Lezing: Pop Down / Melt Up

Datum	22-10-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Organisatie	CBK Zeeland
Spreekers	Dirk Sijmons

Lezing: Carolyn Steel, Sitopia

Datum	02-11-2022
Locatie	Fruitvis, M4H Rotterdam
Organisatie	De Dépendance
Spreeker	Carolyn Steel

Deze lezing wordt georganiseerd door De Dépendance en ondersteund door de Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR). Speciaal voor deze lezing opende de IABR de deuren van de Ferro en is de tentoonstelling IT'S ABOUT TIME van 17:00-19:30 uur te bezoeken.

Curator geeft lezing aan studenten van UC Louvain
Foto: Saskia van Stein

Symposium: The Time is Now! Redesigning Deltas

Datum 3-11-2022
Locatie Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Organisatie Delta Urbanism / TU Delft
Sprekers Kristian Koreman (ZUS), Anne Loes Nillesen (DEFacto), Niels van Hasselt (Bosch Slabbers), Niels Verdonk (Studio Hartzema), Dirk van Peijpe (Urbanisten).

Boekpresentatie: Urban Andes KU Leuven

Datum 3-11-2022
Locatie Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Organisatie KU Leuven
Sprekers Dialoog met Viviana d'Auria, Ward Verbakel, Margarita Marcero Carnero, Eva Pfannes en Saskia van Stein.

Workshop: Anders werken aan wonen

Datum 3-11-2022
Locatie Ministerie van Maak!, Keileweg 25
Organisatie Stimuleringsfonds voor de Creative Industrie
Sprekers Arie Lengkeek, Chris van Langen, René Boer en Mark Minkjan

Boekpresentatie: Bouwen met een Positieve Footprint door Kraaijvanger Architects

Datum 4-11-2022
Locatie Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Organisatie Kraaijvanger Architects
Sprekers Vincent van der Meulen, Peter Veenstra en Saskia van Stein

Lezing/ Discussie: Van A naar B via B – de energietransitie in tussenland

Datum 8-11-2022
Locatie Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Organisatie Drift/Bestuurskunde/NPRES

Kennissessie: Wat leren we van de Vinex?

Datum	10-11-2022
Locatie	Keilezaal, Keilestraat 9F Rotterdam
Organisatie	Gemeente Rotterdam

6.10

VERHURING

Keilezaal als locatie, IABR was géén aanleiding

- Symposium: Cooperative Conditions
- Prijsuitreiking: Architectenweb Awards
- Kennissessie: Atelier Klimaat

6.11

PROGRAMMA IABR COMMONS COLLECTIEF BOTU

(zie 5.2 op pagina 55)

- Wijktoers: BoTu op menskracht o.l.v. Melle Smets en collectieve Zonnedaken o.l.v. Robbert de Vrieze
- Performance MUD in het openingsweekend
- Energie Agora in de transitie arena
- Minga's in Botu

6.12

REGISTRATIE / ONLINE

Een aantal events zijn gestreamd of op video vastgelegd om op een later moment online te plaatsen. Er is voor gekozen om bezoekers te motiveren om fysiek deel te nemen aan het programma, zodat een combinatie met tentoonstellingsbezoek mogelijk is. Om deze reden zijn er, op een paar uitzonderingen na, geen livestreams gedaan. Wel is er de intentie om achteraf de events online te zetten. Er is echter nog geen concreet stappenplan hiervoor. Bij een volgende keer zou het uitrollen van videocontent ofwel in het marketing en communicatieplan, ofwel in het programmaplan opgenomen moeten worden.

BEZOEKERSAANTALLEN & SAMENWERKINGEN

VR-experience van de 'Solar Highway', een project van Studio Marco Vermeulen
Foto: Jacqueline Fuijkschot

Tentoonstellingen

De exposities IT'S ABOUT TIME en FUTURE GENERATION waren van 22 September – 13 November 2022 geopend van donderdag tot en met zondag. Het Ministerie van Maak! 14 oktober – 13 november 2022 geopend. Naast deze geplande vier dagen per week is de expositie IT'S ABOUT TIME ook twee maandagen, een dinsdag en zeven woensdagen opengesteld voor besloten bezoeken. Deze tentoonstelling hebben gezamenlijk 18.259 bezoekers getrokken.

Het parallel- publieksprogramma heeft, inclusief de opening, ruim 5.500 extra bezoekers opgeleverd.

WaterWeek, Night Vision, The Solar Biennale en andere evenementen

De bezoekers aanpalende events door het jaar heen, hebben **629 bezoekers** gegenereerd.

Bospolder-Tussendijken

Omdat het een aanpak op wijkniveau betreft is het werkelijk meten van het bereik lastig. Bij de evenementen zijn in totaal **575 bezoekers** geweest. Dit is exclusief de 100 mensen die naar het Stadsmakerscongres in Theater Zuidplein zijn geweest (georganiseerd door AIR en de Gemeente Rotterdam).

Aantallen

Totaal aantal bezoekers deze 10^e IABR:

Tentoonstelling **18.259 bezoekers**

Lezingen en educatie programma IABR 2022 **5.500 bezoekers**

Bospolder-Tussendijken energietransitie project **575 (+100 bezoekers bij het Stadsmakerscongres)**

Additioneel lezingen programma 2022, **629 bezoekers**

Programma op andere locaties, **430 bezoekers**

Aantal volgers/websitebezoekers/nieuwsbriefinschrijvingen in 2022

Algemene IABR-website **43.399**

IT'S ABOUT TIME-website **22.771**

Nieuwsbrief **6.090**

Instagram **5.850**

LinkedIn **2.729**

Facebook **1.584**

Twitter **5.379**

Ministerie van Maak! **1.373**

BNR-podcasts **1.947 downloads**

(met 3.283 individuele luisteraars op de BNR-website)

Vimeo/youtube **21.299**

In totaal zijn er **25.493** fysieke bezoekers geweest en zijn **115.704** mensen bereikt met het programma van de 10^e IABR. Dit is een zeer groot aantal betrokkenen in een periode die nog steeds werd gedomineerd door de nadagen van Covid-19.

Totaal aantal fysiek bezoeken in het jaar 2022 in Rotterdam
25.493 bezoekers
Waarvan aantal betaalde bezoeken in Rotterdam
(idem aan hierboven) **50%**
Waarvan aantal bezoeken in schoolverband in Rotterdam
(idem aan hierboven) **10%**

Waarvan aantal woonachtig in de gemeente Rotterdam
38,8 procent
Waarvan aantal woonachtig in de regio Rotterdam
0,8 procent
Waarvan aantal woonachtig in overige delen van Nederland
20 procent
Waarvan aantal woonachtig in het buitenland
40,4 procent

7.2

DIRECTE SAMENWERKINGEN

IABR heeft zich opengesteld voor allerhande samenwerkingen, zowel in Rotterdam maar ook ver daarbuiten. Directe partnerschappen zijn we aangegaan met:

Het Nieuwe Instituut, Architectuur Film Festival Rotterdam (AFFR), Independent School for the City, BRUTUS, Rotterdamse Architectuur Maand, College van Rijksadviseurs, De Dépendance, Planbureau voor de Leefomgeving, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Gemeente Amsterdam, Gemeente Rotterdam, Hoogwaterbeschermingsprogramma, Vlaams Architectuurinstituut, Pavillon de l'Arsenal Paris, Le 104 Paris, Agence Vu' Paris, Amsterdam Academy of Architecture, Ghent University, Hasselt University, KU Leuven, Maastricht Academy of Architecture, Rotterdamse Academie van Bouwkunst, The Berlage Center for Advanced Studies in Architecture and Urban Design, TU Delft, TU Eindhoven, Universiteit Antwerpen, Université Catholique de Louvain (UCL), Université Libre de Bruxelles (ULB) en Wageningen University & Research (WUR).

7.3

INDIRECTE SAMENWERKINGEN

Met indirecte samenwerkingen leverde IABR een bijdrage aan evenementen, symposia of andere tentoonstellingen:

IABR leverde materiaal aan de Gemeente Rotterdam voor het tonen van onderzoek op Springtij '22.

Het project 'Droogte in de Delta' van Studio Marco Vermeulen en het project Niet Rotterdam van ontwerp bureau Verveeld & Verward, van beide onderzoeken in opdracht van 9^e IABR, werden getoond bij de Embassy of Water tijdens de Dutch Design Week 2022. De Waterschool, een project van Studio Makkink & Bey, won de Dutch Design Award voor het beste onderzoek van het afgelopen jaar. Het onderzoek naar M4H+ is in samenwerking met de 9^e IABR tot stand gekomen.

IABR leverde beeldend onderzoeksmateriaal aan voor het Nationaal Deltacongres, met het thema '150 jaar Nieuwe Waterweg'.

De Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam zet een aantal langere onderzoekslijnen uit en heeft daarvoor zogenaamde *Agents of Change* aangesteld. Deze veelal jonge professionals krijgen de opdracht te reflecteren op en nader onderzoek te doen naar specifieke thema's die in de periferie van het huidige discours liggen. Daarmee katalyseren zij de discussie over sociaal-culturele thema's, die vervolgens hun weg naar het publieke debat vinden en bijdragen aan aanscherping en verbreding van het *onderzoeksdomein*.

Voor de periode 2022–2023 is onder andere Oskar Johanson (schrijver/ architect) benaderd.

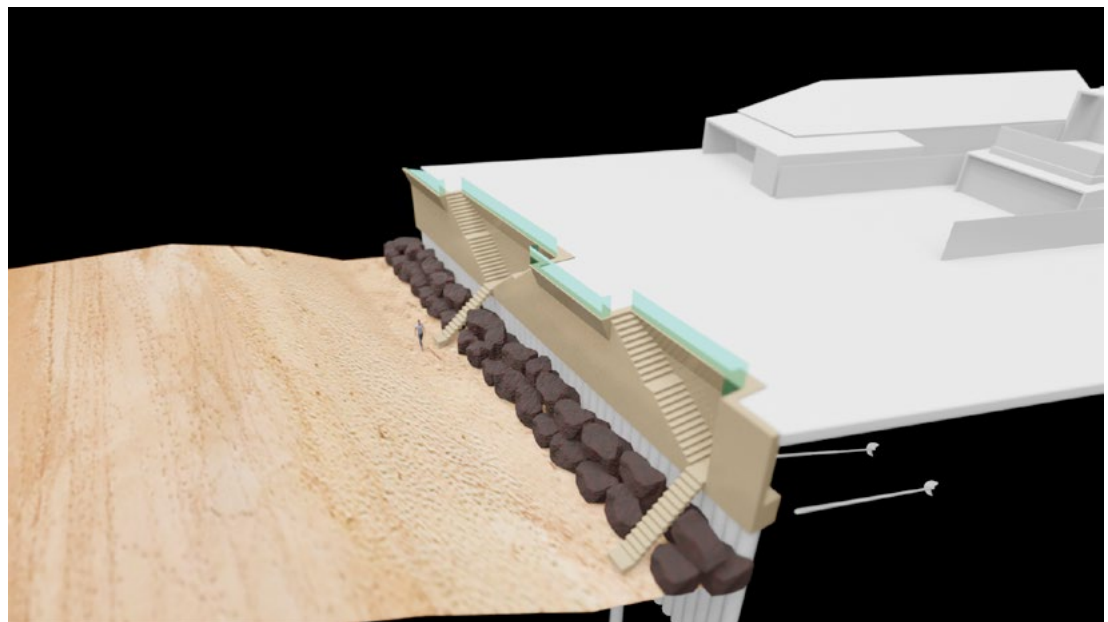
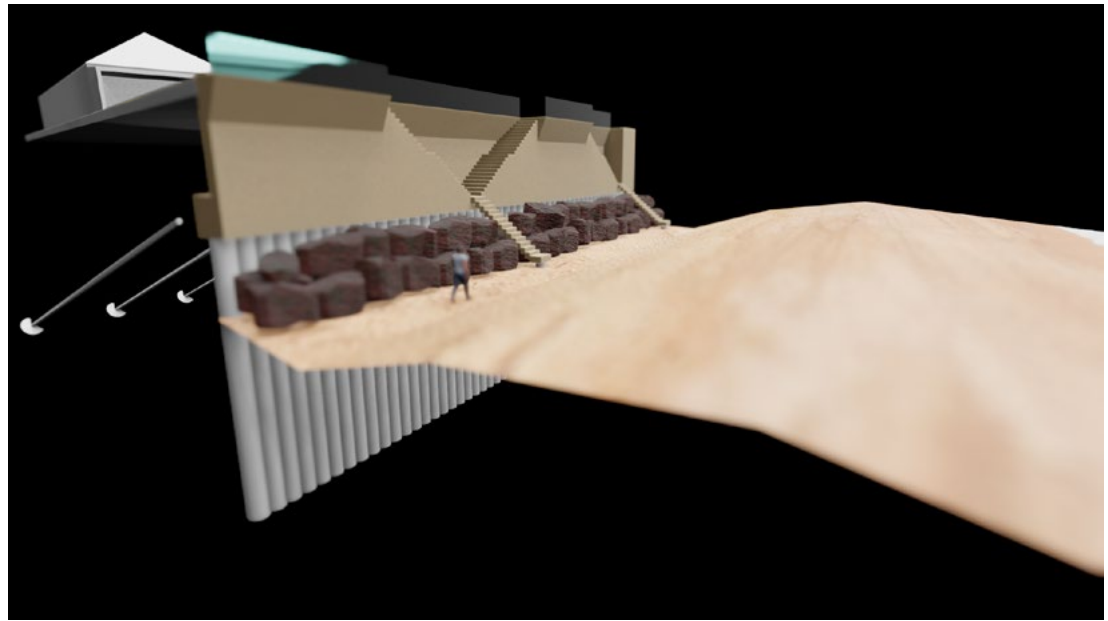
Beeld: Oskar Johanson / Wall / Sydney

Het onderzoek

Koloniale achterstand kan architectonisch zijn. Hoewel Nederlanders *hardcore* maakbaarheid tot een zaak van nationale trots maakten, omarmt het land nu nominaal zachtere waterbouwkundige infrastructuur, zoals de Zandmotor buiten Rotterdam en de bulldozer-vormige duinen van de Maasvlakte. De voormalige koloniale entrepot Jakarta zet zich echter in voor steeds meer betonnen vormen van waterkering, aangemoedigd door Nederlandse ingenieurs. In Sydney verenigden rijke bewoners van Collaroy Beach zich in 2021 om een betonnen muur van 7 meter te bouwen tussen hun achtertuin en het strand, als een soort huiselijke imitatie van de Deltawerken, een project dat op korte termijn hun eigendommen waarschijnlijk zal

redden van stormen, maar op termijn de erosie zal versnellen, waardoor het strand (een openbaar goed), waaraan die eigendommen hun waarde ontleen, wordt aangetast.

Hoe houden we rekening met koloniale achterstand en aanverwante fenomenen bij de aanpassing aan klimaatverandering? Waarom worden ideeën over milieubeheer in voormalige koloniën gebruikt, terwijl ze in diskrediet worden gebracht in de centra waar ze voor het eerst werden toegepast? Hoe kan datgene wat de periferie was, of liever gezegd datgene wat de voorwaarde had om perifeer te zijn opgelegd door Europa, zich doen gelden als een tegenpool van kennis? Hoe doet ze dat terwijl ze leert van, geleid wordt door en samenwerkt met inheemse beoefenaars? En hoe vloeien deze tegenkennis en tegenpraktijken vervolgens terug naar Europa?

Screenshots van Agent of Change lezing Oskar Johanson

Installatie op Rotterdam Centraal Station
Foto: Jacqueline Fuijkschot

De marketing en communicatie voor deze 10^e editie stond in het teken van het inluiden van een nieuw tijdperk van de IABR met een herpositionering en een nieuwe missie en visie. De IABR wil niet alleen weer relevant zijn voor de professional en het vakpubliek, maar wil met een veelzijdige tentoonstelling en programma ook weer relevant zijn voor het brede en culturele publiek. De inhoudelijke boodschap van de 10^e editie en de opzet van de tentoonstelling vielen goed samen met de ambities van de IABR. Naast het trekken van bezoekers hebben we nadrukkelijk ook ingezet op het verder brengen van het verhaal van IT'S ABOUT TIME en daarmee het voor het voetlicht brengen van de visie en ambities van de IABR.

Foto: Sabine van der Vooren

8.1

MARKETINGCOMMUNICATIE 10^e EDITIE

In de marketingcommunicatie richtten we ons op de volgende kerndoelgroepen:

- **Rotterdamers:** bewoners en andere stakeholders
- **Algemeen publiek:** cultureel/maatschappelijk geïnteresseerd/geëngageerd publiek, met specifieke aandacht voor de jeugd en jongeren
- **(Aankomende) professionals** uit de architectuur/cultuur of met een duurzaamheids-/transitieopgave met een ruimtelijke component (nationaal/internationaal), cultureel/maatschappelijk of praktisch geïnteresseerd: diverse vakgebieden (o.a. (landschaps)architectuur, stedenbouw, (ruimtelijk) ontwerp, duurzaamheid/transitie), ook kunst- en cultuurprofessionals en aankomend professionals (jongeren een kans geven)

Kerdoelen waren:

- De nieuwe fase van de IABR inluiden en als eerste stap in de herpositionering in Nederland op de kaart zetten als relevant en toegankelijk voor de verschillende doelgroepen
- Het verhaal van de 10^e editie verder brengen door middel van:
 - Agendastellen en debat
 - Het motiveren en inspireren van mensen met een positieve boodschap rond de transities waar we voor staan, toonaangevende praktijkvoorbeelden en ‘de stip op de horizon’ van een gewenste duurzame toekomst (*back-casting*)
 - Het faciliteren van mensen met strategieën voor omgaan met transitie en de tijdsdruk en praktische methodieken/technieken en faciliteren en versterken met goede voorbeelden
- Het netwerk vergroten en versterken
 - *Community building*
- Conversie/kaartverkoop
 - Bezoekers naar de tentoonstelling trekken
 - Inhoudelijk betrof het IT'S ABOUT TIME, FUTURE GENERATION, Ministerie van Maak! en programma inclusief kinderworkshops en TransitieArena

8.2

STRATEGIE EN ZICHTBAARHEID VAN DE IABR

De belangrijkste strategische keuzes die we hebben gemaakt zijn:

- **Focus op de IABR eerst weer in Nederland op de kaart te zetten:** resources voor bijvoorbeeld persoonlijke persaanpak op maat en het advertentiebudget voor de socials e.d. hebben we met name ingezet op Nederland. Zo konden we de beperkte resources het meest effectief inzetten, hier verwachtten we in het tijdbestek dat we hadden de meeste bezoekers te kunnen bereiken en daarbij paste dit bij de ambitie en strategie van IABR-organisatie: de ambitie om de Nederlandse (aankomend) professional in positie te brengen om een sleutelrol te vervullen in maatschappelijke opgaven als de klimaatcrisis en de ambitie om de IABR weer relevant te maken voor het vakpubliek en het brede culturele publiek. Daarnaast hebben we succesvol gewerkt aan de zichtbaarheid en bekendheid onder het internationale vak- en culturele publiek en het verder brengen van het inhoudelijke verhaal van deze editie en de missie en visie van de IABR-organisatie.
- **Het narratief van de tentoonstelling verder brengen** door o.a. in samenwerking met BNR-podcasts te maken en ism E-Flux essays en een breed inhoudelijk programma te ontwikkelen
- **Inzet van social media** om in de korte tijd die er was voldoende publieksbereik te genereren en de verschillende doelgroepen

heel gericht te benaderen en zo ook nieuwe betrokkenen aan ons te binden

- **Met portretten als verbindend concept** een brug slaan naar de verschillende Doelgroepen. Zo maakten we portretten van curatoren, medewerkers, makers, bezoekers, deelnemers van de kidsworkshops et cetera.

8.3

COMMUNICATIE EN ZICHTBAARHEID

Persaanpak

We hebben nationale en internationale pers in verschillende fasen benaderd met inhoudelijke persberichten en persuitnodigingen voor de opening, verschillende events en het afsluitende weekend. De eerste persberichten betroffen aankondigingen en toelichting op het thema en het curatorial statement, bekendmaking van deelnemers en uitnodigingen voor de opening en verschillende events. Persbureau De Wolven hebben we de opdracht gegeven journalisten persoonlijk te benaderen en in samenwerking met het IABR-team op maat verhalen en invalshoeken te ontwikkelen om die te pitchen bij de met name Nederlandse pers. Specifiek voor de internationale pers hebben we onder meer een online persmeeting met de curatoren georganiseerd.

Fase 1: Voorafgaand aan de tentoonstelling en rondom de opening

Fasedoel: zoveel mogelijk publiciteit rondom de opening van IABR.

Aanpak: een fysieke persopening voor zowel Nederlandse als internationale media, een online press preview voor internationale pers, persoonlijke benadering key media en een inhoudelijk persbericht.

Wat hebben we gedaan?

- Voorafgaand aan de opening van de tentoonstelling is er op 1 september een Nederlandstalige persuitnodiging voor deze opening verstuurd naar een lijst van 112 journalisten, een relevante selectie van Nederlandse media (openingsrate 54%).
- Op 2 september is er een Engelstalige persuitnodiging voor de opening verstuurd naar een lijst van 479 internationale journalisten (openingsrate 49%).
- Naar aanleiding van de persuitnodiging zijn in de week van 5 september de *key media* benaderd om journalisten persoonlijk uit te nodigen voor de persopening, ieder met een insteek op maat. Deze lijst bevatte 18 media in de categorieën *landelijke nieuwsmedia, radio, tv en podcasts, regionale media, artistieke media en duurzaamheidsmedia*.
- Op 14 september is een herinnering voor de persopening uitgestuurd naar een lijst van 117 Nederlandse journalisten

(openingsrate 59%). Tegelijkertijd is er ook een herinnering voor de persopening naar de internationale media uitgestuurd (482 journalisten, openingsrate 40%).

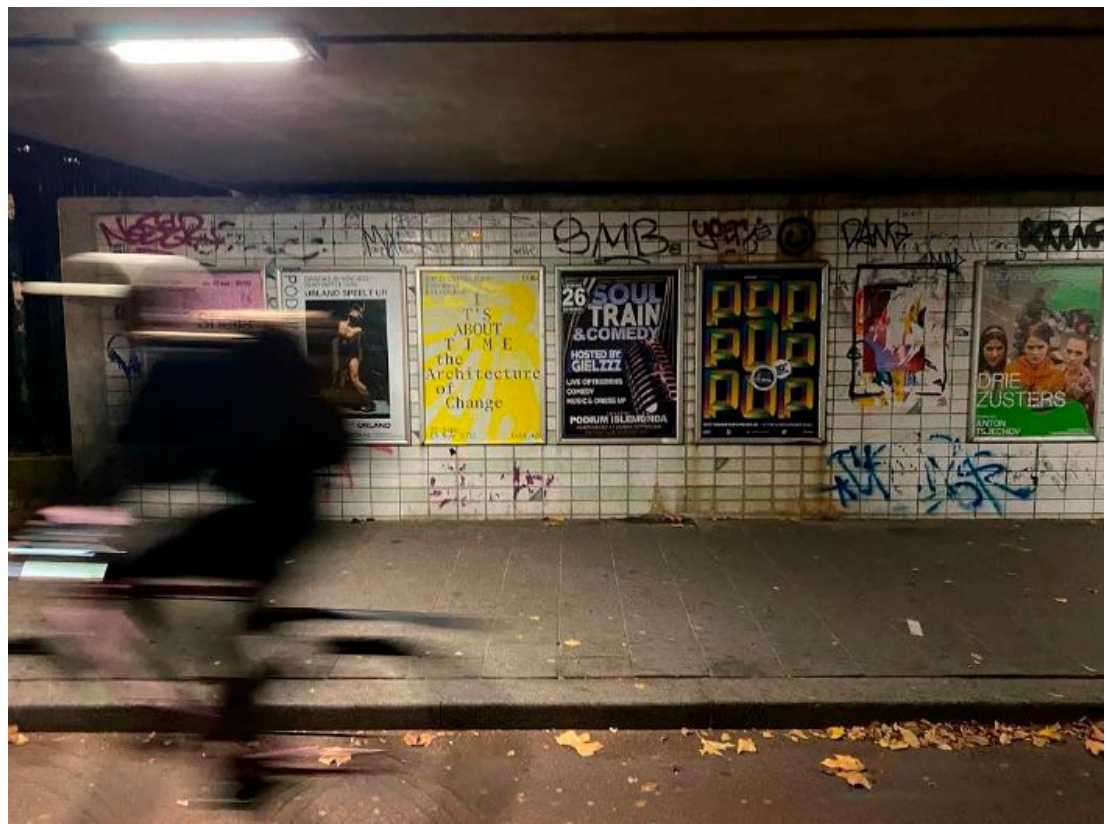
- Op 21 september, de dag voor de opening, is er een persbericht uitgestuurd naar een brede selectie van media (343 journalisten, openingsrate 47%) over de opening naar Nederlandstalige media. Daarnaast is diezelfde dag een uitnodiging voor een online press preview uitgestuurd (483 journalisten, openingsrate 41%) naar buitenlandse media. Drie journalisten waren aanwezig bij de online press preview voor internationale pers.

Resultaten

De persoonlijke uitnodigingen en contacten hadden vooral resultaat bij vakmedia. De grote Nederlandse nieuwsmedia zijn niet op de persoonlijke uitnodigingen ingegaan. In totaal zijn er zes journalisten op het persevent geweest.

Er werd in deze fase geschreven over IABR door onder andere Archined, Museumtijdschrift, DAMN Magazine, Architectenweb en De Architect.

Het Engelstalig persbericht leverde onder andere een publicatie van de Süddeutsche Zeitung. De journalist van dit medium bezocht de IABR een dag voor de opening.

IT'S ABOUT TIME, postercampagne in Rotterdam.
Foto: Saskia van Stein

Fase 2: Tijdens de tentoonstelling

Fasedoel: één publicatie bij een landelijk nieuwsmidium.

Aanpak: benutten van de fysieke persopening van het Ministerie van Maak! voor Nederlandse media door middel van een persuitnodiging, een persbericht en persoonlijke benadering van key media.

Wat hebben we gedaan?

In deze periode was er contact met media naar aanleiding van de persbenadering voor de opening van de IABR. Dit ging meestal om internationale journalisten die hun bezoek aan Rotterdam en IABR wilden plannen.

Tijdens de IABR-tentoonstelling opende het Ministerie van Maak! op 14 oktober 2022. Een overzicht van de persbenadering:

- Voorafgaand aan het Ministerie van Maak! is er op 7 oktober een Nederlandstalige persuitnodiging voor de opening verstuurd (409 journalisten, openingsrate 50%) naar Nederlandse media. Naar aanleiding van deze opening hebben zeven journalisten zich aangemeld voor de opening. Een van deze aanmeldingen was van Cobouw. In dit medium is een artikel gepubliceerd over de tentoonstelling met een interview met Rijksbouwmeester Francesco Veenstra.
- Voorafgaand aan de opening zijn key media benaderd met een insteek op maat. Het doel van deze benaderingsronde was om journalisten persoonlijk uit te nodigen voor de persopening, hen te attenderen op het project en een interview aan te bieden met betrokkenen. Uiteindelijk schreven De Architect, Architectenweb en De Volkskrant over het project.

Resultaten

- Er werd in deze fase o.a. geschreven over IABR en/of het Ministerie van Maak! door Archined, The Architectural Record, De Volkskrant, Architectenweb, Down to Earth Magazine, BN DeStem en De Architect.

Fase 3: Rondom het laatste weekend

Fasedoel: zoveel mogelijk PR rondom het laatste weekend van IABR.

Aanpak: een persuitnodiging voor het laatste weekend voor Nederlandse media, persoonlijke benadering key media uit eerder contact en benutten van de brief van het Ministerie van Maak! aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Wat hebben we gedaan?

Het laatste weekend vond plaats op 11, 12 en 13 november. Dit moment werd o.a. aangegrepen om de verantwoordelijken voor de Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting binnen het Ministerie van Binnenlandse Zaken een brief voor te dragen en overhandigen met de vijf belangrijkste conclusies van het Ministerie van Maak!.

- Op 2 november is een Nederlandstalige persuitnodiging verstuurd (340 journalisten, openingsrate 52%) naar Nederlandse media.
- Alle perscontacten die tot dat moment nog niet hadden gereageerd of hadden aangegeven op de hoogte gehouden te willen worden, nogmaals (persoonlijk) benaderd.
- Op 9 november is de brief van het Ministerie van Maak! naar pers verstuurd (405 journalisten, openingsrate 46%) naar Nederlandse media. In de begeleidende brief werden journalisten uitgenodigd voor het evenement op 11 november, waar de brief werd voorgedragen en overhandigd aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Resultaten

Na afloop van de tentoonstelling heeft Archined een recensie geschreven over de 10^e editie.

Verslag per doelgroep

Rotterdammer

Het doel was om de Rotterdammer te bereiken met de tentoonstelling. In de persoonlijke mediabenedering lag de nadruk dan ook op grote lokale media als RTV Rijnmond en AD Rotterdams Dagblad. Daarnaast werden de Rotterdamse correspondenten en/of redacties van grote media als NOS, FD Persoonlijk, Metro en De Telegraaf bereikt door middel van de perslijst. Op dezelfde manier werden kleinere Rotterdamse media bereikt, zoals De Oud-Rotterdammer, Stadskrant Rotterdam, Ons Rotterdam, Rotterdam Vandaag & Morgen en City Rotterdam.

Resultaat: Uiteindelijk schreven De Havenloods, Rotterdam Make it Happen, Inside Rotterdam, Erasmus Magazine en M4H Rotterdam over de tentoonstelling.

Vlaggen met campagne beeld van Stahl R
Foto: Sabine van der Vooren

Algemeen/maatschappelijk en cultureel geïnteresseerd publiek

In de media benadering richtten we ons ook op het algemeen/maatschappelijk en cultureel geïnteresseerde publiek. In de persoonlijke benadering werden alle grote nieuwsmedia meegenomen. Cultureel geïnteresseerd publiek werd daarnaast ook bereikt door persoonlijke benadering van media als VICE en DAMN Magazine.

Resultaat: Al vrij snel bleek een grote landelijke publicatie lastig te worden, onder andere het technische en vakinhoudelijke imago van eerdere edities speelden daar een rol in. Ondanks dat sommige media aangaven geïnteresseerd te zijn, is dat er niet van gekomen. Uiteindelijk zijn er publicaties geweest in De Volkskrant en DAMN Magazine.

Professionals uit de architectuur/cultuur/duurzaamheid

Via vakmedia hebben we geprobeerd professionals te bereiken. De verwachting was dat vakmedia in de architectuur het nieuws zouden oppakken op basis van de persberichten en -uitnodigingen. Vakmedia als De Architect, Architectenweb, Cobouw en Archined werden meegenomen in de perslijsten.

Resultaat: Bijna alle vakmedia hebben geschreven over IABR, sommigen zelfs meerdere keren. De stukken van Architectenweb en De Architect gaven een mooi overzichtsbeeld van de tentoonstelling.

Rotterdam Festivals inclusief Installatie Centraal Station en routing/locatiedressing

Het Rotterdamse publiek hebben we benaderd via de media van Rotterdam Festivals. Dit betroffen posters verspreid door de stad, advertorials en banners op de website, banners en advertorials in de Uitmail en in de Kids Uitmail (herfstvakantie), *social tips*, vermeldingen in de Uit-agenda van de diverse workshops en events en aankondigingen op het zogeheten WOW-scherf bij het Rotterdam Centraal Station.

Op Rotterdam CS hebben we een grote installatie in de cultuuruimte geplaatst. Deze installatie bestond uit een grote vloersticker met daarboven een mobiel met 13 banieren met slogans die opriepen tot klimaatactie.

De routing naar en tussen de locaties van IT'S ABOUT TIME en de FUTURE GENERATION-tentoonstelling hebben we met vlaggen en banieren gemarkeerd.

BNR-podcasts en E-Flux

BNR heeft een groot bereik onder de Nederlandse professional. De BNR-podcasts worden onder deze doelgroep met name geluisterd om iets van te leren. Dit sloot mooi aan bij de inhoud en *call to action* van de 10e editie en de IABR organisatie. Met BNR maakten we drie podcasts over de sleutelrol van architectuur en ruimtelijk ontwerp in het bestrijden van de klimaatcrisis. Tracy Metz was gespreksleider. In de podcast over heden, verleden en toekomst gingen curatoren Derk Loorbach, Véronique Patteeuw en Saskia van Stein in gesprek met

architecten, wetenschappers en kunstenaars als Floris Alkemade, Wouter Pecorni, Melle Smets, Roaul Vleugels, Marco Vermeulen en Rinske Wikkerink (Kraaijvanger Architecten).

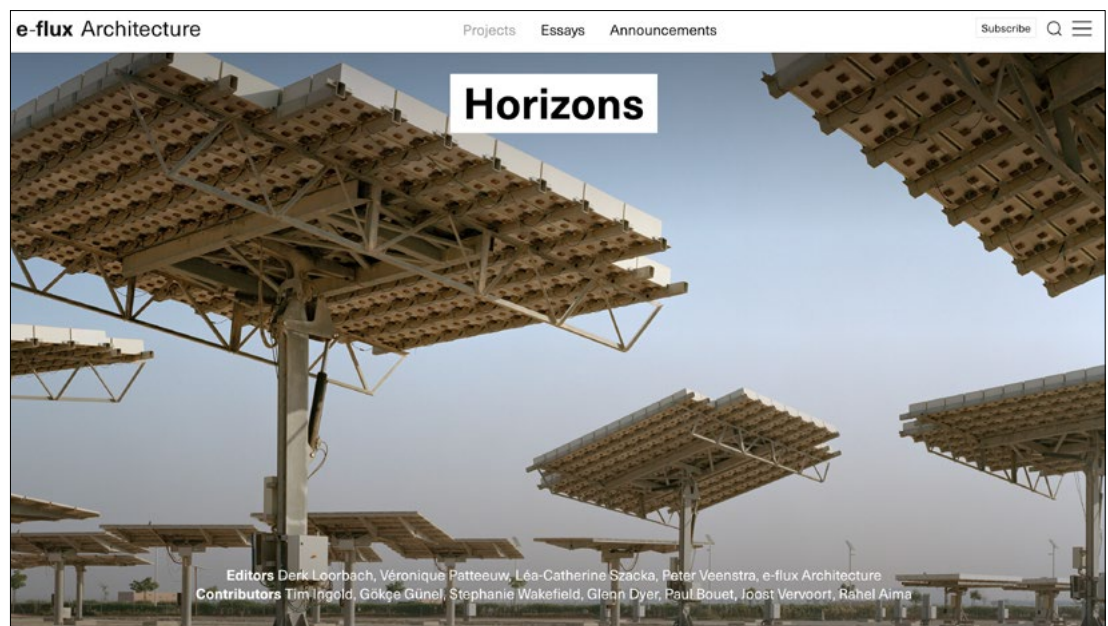

BNR opname studio
Foto: Jonathan Groubert

BNR Online campagne bij de lancering van de podcasts
(oa FD homepage advertorial, banners en audio ads):
600.000 impressies, hoge CTR van 0,44% (bench is 0,13%),
1.800 clicks naar website (ticketpagina).

Radio: 28 spots leverden totaal **533.000 contacten** waaronder professionals en *b-to-b*.

Met het invloedrijke online platform E-Flux is in de *Horizons* series een samenwerking aangegaan. Hier hebben we het verhaal internationaal verder gebracht onder het internationale culturele (vak)publiek met essays van oa.: Tim Ingold, Gökçe Günel, Stephanie Wakefield, Glenn Dyer, Paul Bouet, Joost Vervoort en Rahel Aima.

Screenshot E-Flux

Advertenties in landelijke en (internationale) culturele en vakmedia

Met advertenties in diverse culturele en vakmedia hebben we ons gericht op de verschillende doelgroepen: (aankomend) professional (inter)nationaal en brede (cultuur)publiek, o.a.: De Groene Amsterdammer, NRC, VPRO-gids, Vers Beton, Architectenweb, Archined, Dezeen, The Architect, E-Flux persbericht + nieuwsbrief, etc.

DPG campagne gedurende de gehele periode

Doel: zichtbaarheid en ondersteuning ticketverkoop. De campagne hebben we opgebouwd van het genereren van bekendheid en zichtbaarheid naar inspireren en stimuleren van ticketverkoop. De campagne liep over het gehele DPG-portfolio, o.a. AD, NU.nl, De Volkskrant, De Gelderlander en andere regionale media.

Doelgroepen

De Rotterdammer: duurzaamheid/architectuur/cultureel en algemeen publiek uit Rotterdam

Landelijk:

- architectuur/duurzaamheid – professional
- brede (culturele) publiek

Branded artikel AD.nl	1.500 lezers
Native ad	360.000 views/1.270 clicks naar website
Seemless Ad	1.710 clicks naar ticketpagina
Artikel in de buurt.nl	310 lezers

Verder publiceerden we een advertentie op de cultuurpagina van Trouw en twee keer een advertentie op de cultuurpagina van de Volkskrant.

Social media campagne inclusief Google Ads-Campagne

Met onze online en social media-campagne hebben we de 10^e editie en de IABR heel gericht onder de aandacht gebracht bij specifieke doelgroepen. We hebben hierbij ingezet op het aantrekken van nieuwe doelgroepen en op het betrekken van de warme doelgroepen die al bekend waren met de IABR. We hebben zelf de zogenoemde 'organic' posts op onze kanalen verzorgd. De betaalde campagne hebben we uitgevoerd in samenwerking met het bureau Social Media Men. In de fasering van onze campagne hebben we opgebouwd van aankondiging en bekendmaking van deelnemers, naar inhoudelijke verdieping met het curatorial statement en een verdere verdieping met de inhoud van de getoonde projecten en de events. Verbindend element waren steeds de portretten van curatoren, medewerkers, deelnemers, bezoekers.

Toelichting aanpak en resultaten campagne

Hoofddoelen

1. Transitie: Doelgroep wordt geïnspireerd en doet mee aan een transitie naar een duurzamere wereld (halen en brengen)
2. Conversie: Doelgroep komt naar het evenement

Doelgroepen

De campagne is verspreid onder de volgende doelgroepen. Per campagne-uiting is telkens een keuze gemaakt onder welke doelgroep(en) en kanalen deze verspreid werd.

- De professional
- Cultureel publiek
- Stakeholders en inwoners Rotterdam
- Pers/media

Kanalen campagne

- Meta (Facebook / Instagram)
- LinkedIn
- Twitter
- YouTube

De campagne was opgedeeld in een campagne voorafgaand aan de opening en tijdens de biënnale.

Om betrokkenheid te genereren hebben we onze doelgroep door de tijd heen meerdere keren benaderd met verschillende soorten content, onder andere onze tijdlijnberichten op social media hebben we extra onder de aandacht gebracht bij onze doelgroepen. Hierdoor hebben we tijdens de looptijd van de campagne voor continue zichtbaarheid kunnen zorgen.

Resultaten campagnes

Hieronder zijn de belangrijkste resultaten per medium weergegeven:

Kanaal	Bereik in personen	Weergaven	Klikken naar de website
Facebook/ Instagram	1.158.930	4.848.90	32.908
LinkedIn	–	607.986	3.244
Twitter	–	143.858	803
Youtube	–	150.342	280

Toelichting

Met name op Facebook en Instagram waren we goed in staat om de verschillende doelgroepen te bereiken. Verder hebben we veel gebruik gemaakt van LinkedIn, omdat we hier goede mogelijkheden hadden om de doelgroep 'professional' goed te bereiken.

Resultaten campagnes per doelgroep

Hieronder zijn de resultaten per doelgroep, per kanaal weergegeven. Per kanaal verschilt het sterk in hoeverre een doelgroep op het kanaal actief is. Om deze reden is een doelgroep niet altijd via ieder kanaal bereikt. In bepaalde gevallen hebben wij andere specifieke doelgroepen samengesteld voor bepaalde content, bijvoorbeeld voor bepaalde events, deze zijn hieronder niet opgenomen.

Facebook/ Instagram	Bereik in personen	Weergaven	Klikken naar de website
De professional	31.088	119.533	313
Cultureel publiek	710.136	2.331.585	16.957
Inwoners/ stakehouders	241.857	741.830	3.827
Pers/media	–	–	–

Toelichting:

Per doelgroep verschilt de grootte sterk doordat we ons specifiek gericht hebben op de locatie of interesses van de doelgroep.

LinkedIn	Bereik in personen	Weergaven	Klikken naar de website
De professional	–	246.843	1.451
Cultureel publiek	–	–	–
Inwoners/ stakehouders	–	–	–
Pers/media	–	22.176	94
Architecten		55.527	419

Toelichting:

Via LinkedIn hebben we met name de doelgroep professional bereikt.

Foto: Saskia van Stein

Twitter	Bereik in personen	Weergaven	Klikken naar de website
De professional	–	–	
Cultureel publiek	98.776	502.152	913
Inwoners/ stakehouders	29.862	75.565	136
Pers/media	–	–	–

Toelichting:

De focus op Twitter lag op het bredere publiek, waarbij de doelgroep cultureel publiek en inwoners/stakeholders Rotterdam met name zijn bereikt.

Youtube	Bereik in personen	Weergaven	Klikken naar de website
De professional	–	–	–
Cultureel publiek	–	150.342	280
Inwoners/ stakehouders	–	–	–
Pers/media	–	–	–

Toelichting:

YouTube is medium waar videocontent op wordt verspreid. We hebben gekozen om met name hier het bredere cultureel publiek te bereiken. Tot slot hebben we een Google Ads-campagne ingesteld ten behoeve van de vindbaarheid van de editiesite: 178.000 impressies/9600 clicks naar website.

Na afloop van de biënnale hebben we een korte campagne gedaan om mensen uit te nodigen ons te blijven volgen, o.a. door zich in te schrijven op onze maandelijkse nieuwsbrief:

Bereik in personen	142.080
Weergaven van advertenties	457.904

Nieuwsbrieven en uitnodigingen

Tijdens de tentoonstellingsperiode hebben we een maandelijkse IABR organisatie nieuwsbrief gemaakt en een wekelijkse programma-nieuwsbrief. Naast nieuwsbrieven hebben we gericht uitnodigen verstuurd voor de opening, het laatste weekend en verschillende events.

Onder de nieuwe leiding is de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam op zoek gegaan naar een nieuwe visuele identiteit. Hiervoor is een open oproep uitgezet en zijn ontwerp studio's gevraagd de nieuwe dynamiek van de IABR te weerspiegelen. De IABR als katalysator voor ontwerpend onderzoek, debat en wegbereider van nog niet eerder bedachte ontwerp oplossingen voor de gevolgen van ons klimaat en daarbij een rijke mix van mensen en culturen te dienen. De IABR heeft 67 inzendingen ontvangen en uit deze rijkdom zijn vijf grafisch bureaus geselecteerd voor betaalde (ontwerp)opdracht van fase 2 van de Open Oproep; de huisstijl en de biënnale editie.

De inzendingen zijn beoordeeld door een jury bestaande uit **Elma van Boxel** (architect ZUS), **Remco van Bladel** (grafisch ontwerper), **Roosje Klap** (grafisch ontwerper en vormgever van de vorige IABR-editie), **Saskia van Stein** (bestuurder-directeur IABR), en **Vivian Ammerlaan** (kunstenaar en office manager IABR).

De grafische identiteit voor de 10^e IABR is door Stalh R uit Berlijn verzorgd. De pitch voor de IABR-huisstijl is door Richard Niessen gewonnen en zijn ontwerp zal begin 2023 worden gelanceerd. Achter de schermen wordt samen met ontwerp studio Our Polite Society (onder leiding van Laslo Strong) gewerkt aan een toegankelijke en overzichtelijke website.

Kern van het ontwerp van Richard Niessen bestaat uit een raamwerk waar de A van architectuur de basis vormt voor een identiteit om op door te bouwen. Op termijn zouden ook andere grafische ontwerpers elementen van dat 'main frame' kunnen (her)gebruiken.

Schets van IABR huisstijl
Foto: Richard Niessen

Interieur IABR kantoor
Foto: Saskia van Stein

De IABR is een kleine organisatie. De totale effectieve omvang van de personeelsformatie op jaarbasis bedroeg in 2022 gemiddeld 11 FTE. In totaal waren er 25 medewerkers, die grotendeels parttime werkten. Van de 25 medewerkers, waren er acht in dienst waarvan gedurende het gehele jaar twee medewerkers in vaste dienst. De overige achttien medewerkers werkten als zelfstandigen op contractbasis.

De personeelsformatie in dienst (acht medewerkers) bedroeg op jaarbasis in 2022 gemiddeld 5,50 FTE met een gemiddeld aantal werknemers van 5,92. De functies die door medewerkers in dienst werden vervuld zijn die van de bestuurder-directeur, office manager, curator-assistenten (vijf medewerkers) en een stagiaire. De officemanager is sinds 9 februari 2018 in dienst en sinds 1 januari 2020 in vaste dienst en de bestuurder-directeur is sinds 1 december 2021 in vaste dienst. Eén curator-assistent was het hele jaar in dienst, de andere vier curator-assistenten en stagiaire hadden allemaal een tijdelijk dienstverband die durende de ontwikkeling, openstelling en afbouw van de biënnale liepen, variërend in contractuur van mei tot en met december 2022.

De curatoren hebben een contract op freelancebasis met een lumpsum en reiskostenvergoeding. De personeelsformatie aan zelfstandigen op contractbasis (zijnde achttien medewerkers in totaal) bedroeg op jaarbasis in 2022 gemiddeld 5,5 FTE met een gemiddeld aantal werknemers van 8,9. De functies die door zelfstandigen op contractbasis werden vervuld zijn die van de projectleider, hoofd marketing en communicatie-strategie, marketing en communicatiemanager, *all round* communicatiemedewerker, twee producenten, een productieassistent, programma-manager, programma-assistent, kassa- en vrijwilligerscoördinator, foto/film en social media medewerker, floormanager en bureau-assistent. Alle zelfstandigen werkten op basis van een tijdelijk contract die tijdens de ontwikkeling, openstelling en afbouw van de biënnale liepen, variërend in contractuur, van maart tot december 2022. Alle personeelsleden hebben alle gemaakte overuren binnen de looptijd van hun contract kunnen inlossen. De leden van het curatorenteam hebben als zzp'ers gefactureerd.

De namen van de betrokken teamleden zijn om AVG redenen niet opgenomen.

9.1

IABR INTERN: PERSONEELSBELEID EN ORGANISATIE

De IABR heeft in het najaar van 2021 een start gemaakt met een nieuw personeelsbeleid en heeft daar in 2022 actief aan verder gewerkt. De IABR is een zeer kleine organisatie met 1,8 FTE in vaste dienst, te weten de bestuurder-directeur en de office manager. De assistent-curator heeft een tijdelijk contract. Het zoeken naar een goede balans tussen werk en leven stond centraal binnen de organisatie. We zijn het gesprek gestart over welke condities bijdragen aan een veilige werkplek en hoe goede omstandigheden te creëren voor de dialoog. Dit wordt geborgd in een tweewekelijks gesprek de zogenaamde

Monday Morning Meeting over werkdruk, wederzijdse verwachtingen, plannen, ambities en persoonlijke leertrajecten.

Verdere stappen zijn het opzetten van persoonlijke leertrajecten en leerdoelen, en jaarlijkse beoordelings- en functioneringsgesprekken. Het ingang zetten van pensioenregeling gedurende het lopende jaar bleek complex. Immers werkgevers zouden dan met terugwerkende krachten hun werknemersdeel in moeten leggen. Er is daarom gekozen voor een eenmalige extra uitkering. Deze kan in een lijfrente worden geïnvesteerd zodat het extra inkomen niet aan inkomstenbelasting onderhevig zijn. De personeelsleden, zijnde Ammerlaan en Weenink, zijn hierover geadviseerd. Vanaf 1 januari 2023 is IABR aangesloten bij Pensioenfonds Zorg & Welzijn en wordt het pensioen in de loonadministratie verdisconteerd.

Op 4 april 2022 er is een vertrouwenspersoon aangesteld, te weten Raad van Toezicht-lid Yvette Govaart. In 2023 zal daarnaast een extern vertrouwenspersoon aan worden toegevoegd. Al deze stappen in het personeelsbeleid zijn geïnitieerd vanuit het besef dat goede arbeidsvoorwaarden de basis vormen voor een duurzame organisatie.

9.2

CONTINUÏTEIT

De subsidie van de Gemeente Rotterdam en de opname in de landelijke basisinfrastructuur van het Ministerie van OCW maakt het voor de IABR mogelijk om met een vaste kern werknemers de continuïteit van de organisatie te garanderen. Omdat het veelal om het organiseren van tentoonstellingen, ontwikkelen van onderzoek en programma gaat, heeft de IABR haar beloningsbeleid voor zowel medewerkers als haar tarieven voor zzp'ers getoetst aan de Richtlijn Functie- en Loongebouw Presentatie-Instellingen voor Beeldende Kunst. De PACCT ZZP Tarieven Rekentool van het Platform Arbeidsmarkt Culturele en Creatieve Toekomst. De organisatie volgt vanaf 1 januari 2023 de CAO-musea aangezien deze cao dichtbij de doelstelling van de Stichting liggen.

Gezien de korte voorbereidings- en aanlooptijd voor de 10^e IABR en alle interne organisatie is er weinig tijd geweest voor het zoeken naar aanvullende sponsoring of andere geldstromen. Dit wordt in 2023 verder vormgegeven. Voor haar fundamentele continuïteit zal IABR afhankelijk blijven van subsidiering.

9.3

FAIR PRACTICE CODE, GOVERNANCE CODE CULTUUR EN CODE DIVERSITEIT EN INCLUSIE

Als culturele en kennisinstelling ondersteunt IABR de Governance Code Cultuur, Code Culturele Diversiteit & Inclusie en de Fair Practice Code, en belangrijker nog past ze toe. Daarbij zijn inclusiviteit, innovatie en interconnectiviteit leidende principes.

De IABR volgt de Governance Code Cultuur 2019 en brengt deze intern en extern in praktijk door inclusiviteit en intersectionaliteit actief te

waarborgen binnen de organisatie. Er is een heldere scheiding tussen de Raad van Toezicht die de continuïteit van de stichting borgen en de bestuurder-directeur die leidinggeeft aan het team en zorg draagt dat doelstelling van de stichting worden verwezenlijkt. Goede, transparante en verantwoord bestuur, interpersoonlijk contact en zorg en vooral heldere communicatie vormen de kernwaarden waarmee door het bestuur invulling wordt gegeven aan de codes.

De IABR is een kleine organisatie, maar onder de huidige leiding zijn de genoemde codes optimaal geborgd in ons denken en handelen via de zogenaamde vier p's: personeel, publiek, programma's en partners – met andere woorden, worden toegepast op de interne en externe structuur van de IABR.

De Codes vertalen zich tijdens deze 10^e editie van de biënnale in haar samenwerkingen, de tentoonstellingen, het parallelprogramma, het *commons*-project in de zeer diverse wijk Bospolder-Tussendijken en in ons opdrachtgeverschap. Ons programma is divers in haar aanbod en (inhoudelijke) toegankelijkheid en wordt door een diverse achterban bezocht. Tijdens onze events, vaak gratis, houden we rekening met taal en/of (eventuele) laaggeletterdheid van ons publiek. Zo worden er bijvoorbeeld rondleidingen georganiseerd waar men kan luisteren in plaats van lezen. Ook voor de allerjongsten is een programma ontwikkeld. De gebouwen en ruimten waar de IABR evenementen en tentoonstellingen organiseert zijn ook voor mensen met een fysieke beperking goed toegankelijk.

De stad is van nature interconnectief, zo ook de disciplines die aan haar ontwerpen. De afgelopen twee decennia is IABR toonaangevend in ontwerpend onderzoek. Daarbij streeft de Stichting zowel in vorm als op inhoud innovatie na, niet voor het innoveren zelf maar omdat het agenderen van sociaal maatschappelijke vraagstukken continu verschuift en de kern van de stichting intrinsiek verbindt aan het domein aan de voorhoede van culturele bewustzijn en daarop (culturele) productie initieert en manifesteert.

Er is in 2022 extra aandacht besteed aan het stellen van de voorwaarden van een veilig werkomgeving met oog voor de werkdruk, de menselijke maat en een goeie (collegiale) sfeer. De IABR-werknemers hebben een diverse etnische achtergrond en/of geaardheid. De IABR onderschrijft de Code Culturele Diversiteit ook in haar wervingsbeleid. Kwaliteit staat bij IABR voorop maar in geval van gelijke geschiktheid laten wij (culturele) diversiteit meewegen in onze sollicitatieprocedure(s). Kortom, IABR laat (culturele) diversiteit nadrukkelijk meewegen in de projecten die ze initieert, daar horen ook afspraken over eerlijke honorering bij. De IABR onderschrijft de Code Culturele Diversiteit & Inclusie niet alleen door met wie we werken, maar vooral ook door hoe we werken. Voor alle samenwerkingen met externe partners en opdrachtgevers geldt een eerlijke vergoeding, waarvan de facturen binnen 10 dagen betaald worden. De honorering is gebaseerd op de geldende afspraken en/of op basis van een ingediende offerte en/of standaarden zoals die zijn benoemd in de CAO musea en/of in de naleving van het auteursrecht.

In het licht van vraagstuk als duurzaamheid, circulariteit en een integrale aanpak voor de vermindering van de uitstoot van CO2 en stikstof werkt de IABR actief aan de vermindering van haar eigen koolstofvoetafdruk. Dit duurzaamheidsprincipe heeft meegewogen in alle uitingen, de tentoonstellingsopbouw, de website (die naast de kleur ook een zwart-wit functie had) en we hebben een nulmeting laten onderzoeken door wetenschappelijk bureau Neweconomy in Amsterdam.

9.4

MINISTERIE VAN MAAK!

Het Ministerie van Maak! is zich sterk bewust van en wil voldoen aan de Fair Pay, Good Governance en Code Diversiteit en Inclusie. Tot op heden is dit – voor zover de korte geschiedenis het toeliet – ook van belang geweest in de ontwikkeling en zijn er ook resultaten geboekt. De deelnemers aan de tentoonstelling zijn vrijgehouden van inschrijving- en deelnamekosten verbonden aan de fysieke deelname in de tentoonstelling (zij investeren alleen hun tijd). Afgezien van een onkostenvergoeding is de ontwikkeling van de organisatie gedaan vanuit de goodwill van de betrokken partijen als blijk van publieke betrokkenheid. Qua diversiteit hebben we zowel Nederlandse als in Nederland verblijvende deelnemers. Er zijn veel verschillende leeftijden vertegenwoordigd, de genderverhouding zowel in het team van het Ministerie van Maak! als bij de deelnemers is sterk gemêleerd. Er is een sterke regionale verspreiding te zien in het project: er doen ontwerpers mee uit het hele land, en de verdeling van de kavels kende ook een grote landelijke spreiding. In de toekomst willen we in het betrekken van nieuwe krachten en communicatie uitdrukkelijk sturen om de (culturele) diversiteit nog verder te vergroten.

9.5

BEYOND 2022

Het belang van goed opdrachtgeverschap wordt door de IABR naast een eerlijke financiële honorering ook langs de lijn van tijd als waarde gelegd. Zo worden de curatoren voor de editie 2024 bijvoorbeeld al begin 2023 aangesteld. Dit geeft de IABR en de curatoren de tijd om langer aan een (agenderende) agenda te werken, waaruit nieuwe netwerken, financieringsstromen en (diverse) samenwerkingspartners kunnen volgen; bijvoorbeeld door belangwekkende internationale samenwerkingen aan te gaan en onderzoek in curricula van technische universiteiten en academies op te nemen. Bovendien bevordert IABR zo kennisbehoud en continuïteit binnen de organisatie.

10

STICHTING IABR/UP, /NCUBATOR FOR URBAN PROJECTS

De Stichting iabr/UP, IABR's */ncubator for Urban Projects*, is door de IABR opgericht in december 2013 om de productie van verschillende ateliers en onderzoeksprojecten in binnen- en buitenland van IABR te faciliteren. Ook andere culturele en/of productietaken zoals het publiceren van boeken, het produceren van documentaires, films en/of de ontwikkeling van symposia en conferenties was in deze Stichting ondergebracht. In overeenstemming met de beleidsplannen van de IABR, kreeg Stichting iabr/UP opdracht, haar activiteiten verder te ontwikkelen of uit te voeren. Soms in risicovolle contexten of landen met instabiele bestuurlijke en/of (kennis)instellingen. Daarbij kon de Stichting niet alleen inhoudelijk bijdragen en maar ook (financiële) risicospreiding garanderen bij de realisatie van de manifestatie, de biënnale en/of andere (onderzoeks- en publieks)projecten

Met het wegvallen van de opdracht van de ARO onderzoeksateliers verleend door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) kwam de noodzaak van stichting iabr/UP voor stichting IABR te vervallen. Door het terugvallen van de (subsidie) middelen voor de beleidsperiode 2021-2024 ontstond de behoefte de relatie tussen de organisaties Stichting IABR en Stichting iabr/UP te veranderen en Stichting iabr/UP te ontbinden.

De Stichting iabr/UP kende bestuurlijk een Raad van Toezicht-model, te weten Hans Maarten van den Brink (secretaris tot 5 december 2021, einde van de tweede hernoembare termijn), Marianne Linde (lid tot 5 december 2021, einde van de tweede hernoembare termijn) en Wienke Bodewes (voorzitter en penningmeester). Het besluit om Stichting iabr/UP op te heffen is op 29 oktober 2021 door de voltallige Raad van Toezicht van Stichting iabr/UP genomen. Bij ontstentenis van de bestuurder, die met het neerleggen van zijn functie als bestuurder van Stichting IABR op 30 september 2021 ook geen bestuurder meer was van Stichting iabr/UP werd dhr. Bodewes op 5 december 2021 tot bestuurder benoemd, als gevolg waarvan hij defungeerde als lid van de Raad van Toezicht, die per genoemde datum geen leden meer kende. Met het ontbindingsbesluit van 1 maart 2022 werd Bodewes de vereffenaar van Stichting iabr/UP, die op 14 september 2022 is opgehouden te bestaan. Over de effectuering van de opheffing van Stichting iabr/UP en de eventueel nog openstaande verplichtingen, is discussie ontstaan, waarover er met de voormalig bestuurder en een voormalig lid van de Raad van Toezicht een vaststellingsovereenkomst en een kostenvrijstelling is gesloten.

Het batig saldo van de vereffening komt toe aan Stichting IABR. PT Finance gevestigd te Tilburg is aangesteld als gegevensdragers van de administratieplicht van de Stichting iabr/UP. Door hen zal aan de wettelijke bewaarplicht van zeven jaren worden voldaan.

RAAD VAN TOEZICHT

De IABR kent een Raad van Toezicht-model. De Raad houdt intern toezicht op de langetermijnwaardecreatie van de organisatie. Dit betekent toezicht houden op de financiële gezondheid en de risicobeheersing, maar ook op de uitvoering van de strategie en of de belangen van stakeholders voldoende zijn gewaarborgd door de bestuurder-directeur.

De Raad van Toezicht van de IABR is deskundig en onafhankelijk en sinds het vierde kwartaal van 2021 aangevuld met twee nieuwe, vrouwelijke leden. De vier leden van de Raad zijn divers en complementair wat betreft kennis, (culturele) achtergrond, ervaring, leeftijd en netwerk. Er nadrukkelijk rekening gehouden met de principes van Goed Bestuur, de zgn. Governance Code Cultuur.

In 2022 hebben geen mutaties in de bezetting plaatsgevonden. Op 31 december 2022 bestond de Raad van Toezicht van de IABR uit Medy van der Laan (voorzitter), Wienke Bodewes (portefeuillehouder financiën), Allard Castelein (lid) en Yvette Govaart (lid). Het wettelijke rooster van aan en aftreden, zijnde een aanstelling van vier jaar met een mogelijkheid eenmalige herbenoeming wordt in achtgenomen. De Raad van Toezicht komt minimaal vier keer per jaar bijeen, in 2022 was dit op 2, en 15 maart, op 27 juni en op 8 november. De Raad van Toezicht doet haar werkzaamheden voor de IABR onbezoldigd. Voor een overzicht van alle nevenfuncties van de Raad van Toezicht verwijzen wij naar hoofdstuk 11.1, pagina 104.

BESTUURDER-DIRECTEUR

Vanaf 1 oktober 2021 was Saskia van Stein algeheel en artistiek directeur en vormde als zodanig het Bestuur. Van Stein was belast met bestuur en directie van de IABR en volgens, in overeenstemming met de statuten van de stichting IABR eindverantwoordelijk voor de strategie van de IABR en voor de planning, ontwikkeling, uitvoering en kwaliteit van het inhoudelijk en zakelijk beleid. Van Stein heeft sinds 1 december 2021 een vaste aanstelling en is in dienst van de IABR. De verdiensten (diensten aan derden) van Van Stein vloeien terug naar de stichting IABR. Haar honorarium valt binnen de norm van de wet normering topinkomens (WNT).

FUNCTIES EN NEVENFUNCTIES LEDEN RAAD VAN TOEZICHT EN BESTUUR

Medy van der Laan

(datum van aantreden: 15 december 2021)

- Voorzitter Bestuur Nederlandse Vereniging van Banken (hoofdfunctie)
- Voorzitter van het bestuur van de Stichting Nationaal Luisteronderzoek
- Lid van het bestuur van de Stichting Berenschot Beheer
- Voorzitter Raad van Toezicht Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam
- Lid van de bezwaarschriftencommissie van de NPO (Nederlandse Publieke Omroep)

Wienke Bodewes

(datum van aantreden: 11 maart 2015, eenmaal herbenoemd)

- Eigenaar Bodewes&Bodewes
- Voorzitter Raad van Advies, Supermarktfonds Nederland, Amsterdam
- Voorzitter Raad van Commissarissen PreWonen, Velserbroek
- Lid Raad van Commissarissen Hurks, bouw- en ontwikkelingsbedrijf, Eindhoven
- Lid Raad van Commissarissen Scholtensgroep, bouw-, ontwikkeling-, exploitatiebedrijf, Wognum
- Lid Raad van Commissarissen, M.J. de Nijs en Zonen B.V., Warmenhuizen
- Voorzitter Bestuur Holland Property Plaza, Zeist
- Lid Dagelijks Bestuur Forum Stedelijke Vernieuwing, Den Haag
- Voorzitter Raad van toezicht Stichting Waarborgfonds Koopwoningen, Rotterdam
- Lid Raad van aanbeveling Provada, Amsterdam
- Lid Raad van Advies RealMovement, 's-Hertogenbosch

- Lid Raad van Inspiratie ReBorn, Amsterdam
- Lid Raad van Toezicht Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam
- Bestuurder iabr/UP
- Lid Raad van advies VanWonen, Zwolle
- Lid Toetsingscommissie Woningbouwimpuls, MINBZK, Den Haag
- Lid Raad van advies Egeria Real Estate Development, Amsterdam
- Lid Raad van advies Ontwikkeling Slotervaart Ziekenhuis, Amsterdam

Allard Castelein

(datum van aantreden: 14 februari 2018, eenmaal herbenoemd)

- CEO Port of Rotterdam (hoofdfunctie)
- Lid RvC van ABP en ABPH
- Lid RvC van Heijmans N.V.
- Lid Raad van Toezicht Rotterdam Partners
- Lid Dagelijks Bestuur VNO-NCW
- Voorzitter Bestuur Ronald McDonald Huis Sophia Rotterdam
- Lid Economic Board Zuid-Holland (EBZ)
- Lid Raad van Commissarissen Renewi PLC
- Lid Raad van Toezicht Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam
- Lid van de Sustainable Energy Council World Hydrogen Advisory Board

Yvette Govaart

(datum van aantreden: 1 november 2021)

- Mede-oprichter Big Picture
- Penningmeester in bestuur van Fluid Future
- Lidmaatschap Young Urban Land Institute
- Lidmaatschap van BOSS Alumni
- Lidmaatschap Jong Onroerend Goed Den Haag
- Lidmaatschap FRESH Alumni

Raad van Toezicht op 31 december 2022:

Medy van der Laan (voorzitter)

Wienke Bodewes (penningmeester)

Allard Castelein

Yvette Govaart

Saskia van Stein

(startdatum: 1 oktober 2021)

- Afdelingshoofd Masteropleiding The Critical Inquiry Lab, Design Academy, Eindhoven
(met *sabbatical* gedurende het academisch jaar 2021-2022)

Diensten aan derden

- Lid van de beoordelingscommissie, aanbesteding Ontwerpend Onderzoek Gemeente Tilburg
Data 26-01-22, 29-03-22, 01-04-2022 en 10-05-2022
- Moderatie, Architectuur in Nederland jaarboek 2021-2022
Datum 24-05-2022
- Extern gecommitteerde, INSIDE (Master Interior Architecture), Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag.
Datum 20-05-2022 en 24-06-2022
- Lezing nationale netwerkdag voor lokale architectuurinitiatieven
Datum 16-05-2022
- Lezing en interview Room for Design Critique, Reflection and Debate, Creative Industries Fund NL, Rotterdam
Datum 01-06-2022
- Moderatie, What Design Can Do, Internationaal Theater Amsterdam
Datum 3-06-2022
- Moderatie Hans Day, Future Criticism
Datum 12-06-2022
- Lecture a Resilient Delta conference TU Delft
Datum 17-6-2022
- Online lezing, The Braid 2022 Maastricht Institute of Arts
Datum 30-06-2022
<https://www.youtube.com/watch?v=ludMZdQ5l8A>
- Excursie en reflectie care for Space for Care Z33, Hasselt - België
Vlaams Architectuur Instituut (VAi) & Newrope
Datum 20-08-2022
- Gastcollega Academie van Bouwkunst Amsterdam
Datum 11-05-2022

- Moderatie Liam Young, Planet City and the Return of Global Wilderness voor Architecture Film Festival Rotterdam 2022
Datum 07-10-2022
- Tafel voorzitter New Deal Culture, digitale cultuur, Gemeente Rotterdam
Datum 17-10-2022
- Lezing NEUVERORTUNG voor Stadsbibliotheek Keulen op uitnodiging van House of Architecture, Keulen
Datum 18-10-2022
- Lezing The Solar Biennale
(founded by Marjan van Aubel and Pauline van Dongen)
Datum 22-10-2022
- Moderatie Lebanese Design, Dutch Design Week, DDW Eindhoven i.s.m. Goethe-Institute Libanon
Datum 24-10-2022
- Jury interieur: ARC Awards deArchitect
Data 24-03-2022 en 08-09-2022
- Moderatie Debat: 'Besteld', de toekomst van de logistiek uitnodiging van CRA (College van rijksarchitecten), Vereniging Deltametropool
Datum 29-11-2022
- Lezing Bouwstof georganiseerd door het Centrum voor Architectuur en Stedenbouw Tilburg
Datum 7-12-2022
- External critic Hong Kong University, Entangled Futures uitnodiging van Dr. Merve Bedir
Datum 10-12-2022

De door de bestuurder-directeur gegenereerde inkomsten door diensten aan derden vloeien terug naar de Stichting Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam.

I FINANCIËN

Het jaar 2022 vormt een uitzonderlijk succesvol jaar voor de IABR. Voor het jaar 2022 volgen hieronder de belangrijkste verschillen tussen werkbegroting 2022 (zoals vastgesteld op 16 maart 2021, en zijn opgemaakt door de voormalige bestuurder-directeur) en definitieve jaarrekening 2022.

De middelen zijn aangewend conform het Beleidsplan 2021–2024 waarbij tevens de continuïteit van de organisatie en dus werknemers, hun werkplezier en inmiddels ook hun pensioen georganiseerd en gewaarborgd zijn.

De bestuurder-directeur heeft, in overleg met de Raad van Toezicht, besloten een deel van de bestemmingsreserves over te laten lopen naar de algehele reserves, om deze zo te activeren en de continuïteit van de organisatie te waarborgen. Het verschil in het exploitatieresultaat tot uitdrukking. Let op deze afspraken met de Raad van Toezicht zijn gemaakt na de goedkeuring van de werkbegroting op 16 maart 2021 (opgemaakt door de voormalige bestuurder-directeur).

Er substantieel geïnvesteerd in de algehele zichtbaarheid van de IABR. Met een ferme investering in personele en materiele kosten ten bate van Marketing en Communicatie. Daarbij is er gestuurd op de binding met de ontwerpende disciplines, samenwerken met andere culturele en kennis partners en het bereiken van ander en meer publiek. Om deze zichtbaarheid mogelijk te maken zijn er bestemmingsreserves van de Stichting aangewend en daarmee is de impact van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam vergroot.

De stichting IABR heeft geïnvesteerd in het ontwerpen van een nieuwe website en meer online activiteiten.

Daarnaast is er in 2022 een migratie naar een online omgeving doorgemaakte. Ook de financiële handeling is geprofessionaliseerd door met AFAS te werken. Om fraude te voorkomen hanteert de IABR het vier ogen-principe. Gezien de hogere kosten van materiaal en levensonderhoud betaald de IABR uiterlijk binnen 10 dagen na het ontvangen van een factuur.

De activiteitenlasten materieel zijn ondanks een tweede locatie, naast het Keilepand de imposante Ferro, niet substantieel verhoogd. Wel zijn de substantieel meer investeringen gedaan in de activiteiten lasten personeel. Daarnaast dient er in 2023 aan een Barterdeal van €30.000 moeten worden voldaan, conform afspraken met dhr. Yahoub/Revolt, verhuurder van de Ferro.

De IABR dient het algemene nut en geniet hierdoor de ANBI-status.

Covid-19-pandemie

Daarnaast is de 10e IABR substantieel geïnvesteerd in en een impuls te geven aan generationele verjonging en diversiteit van de ontwerpende disciplines. Om dit mogelijk te maken is extra Covid-19-pandemie-steunpakket aangewend voor onder andere de tentoonstellingsmanifestatie FUTURE GENERATION. De totale kosten van de pandemie zijn onzeker en moeilijk kwantificeerbaar, zeker voor een organisatie die als het ware een jaar op en een jaar af programmeert. De kosten voor de voorbereiding van de biënnale van 2022, IT'S ABOUT TIME, vonden vanaf het najaar 2021 hun beslag in de werkbegroting. De resterende middelen van de Covid-19-subsidie zijn in 2022 uitgegeven. Uiteraard is dit met de belangrijkste subsidienten, zijnde het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Gemeente Rotterdam, overlegd en hebben deze in 2021 hun goedkeuring gegeven de middelen (en de inhoud) tot het najaar van 2022 door te laten lopen.

Het Ministerie van Maak! is een project wat niet was voorzien maar ontstond door de urgente vraag naar woningen en het gebrek aan integrale sturing vanuit het Rijk. Naast aandacht voor de maatschappelijke transitie in de tentoonstelling IT'S ABOUT TIME, is er bewust aansluiting gezocht met de (ontwerp) praktijk. 101 goeie ideeën voor

Nederland kwamen samen in het Ministerie van Maak! Hiervoor is een deel van de Covid-reserves aangewend en een deel uit algehele reserves.

I.B

BESTEMMINGSRESERVES

De bestemmingsreserves zijn aangelegd door het Bestuur ten behoeve van het realiseren van de doelstellingen en subsidieverplichtingen, geplande investeringen en voorgenomen activiteiten en/of ter dekking van mogelijk tegenvallende subsidiebijdragen. De toevoegingen en onttrekkingen zijn goedgekeurd door de Raad van Toezicht.

Reserves

Het Bestuur heeft in 2020 het besluit genomen de bestemmingsreserves op te laten lopen met het oog op de mogelijke kosten die gemoeid zouden zijn, om indien nodig, op sociaal verantwoorde wijze de Stichting IABR te kunnen opheffen van de IABR – gezien de toen geldende condities en risico's een scenario waarmee rekening moest worden gehouden. Inmiddels zijn er andere subsidiënten. Na overleg met de subsidienten, is in goed overleg met de Raad van Toezicht overleg besloten om deze bestemmingsreserve ten goede te laten komen aan de Biënnale jaren 2022 en 2024 en zo de continuïteit van de organisatie te garanderen.

De algemene reserve van de stichting bedraagt op 31 december 2022 €200.000,-. Ondanks de verhoging van energie-, huur, personeel-, en arbeidskosten is de liquiditeit van IABR uitgesproken goed.

COLOFON

Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam

Keilestraat 9 K1
3029 BP Rotterdam Nederland

Tekst

Saskia van Stein
Yonca Özbilge
Noortje Weenink
Nienke Rothuizen

Met input van

Maria Kley, Veronique Patteeuw, Derk Loorbach, Peter Veenstra,
Léa-Catherine Szacka, Richard Venlet, Tobias Röttger

Tekstredactie

Lotte Haagsma

Productie

Hannah Leferink

Vertaling

D'Laine Camp, Maria van Tol

Grafisch ontwerp

Studio Nóra Békés

Grafische identiteit 10e IABR/coverbeeld jaarverslag

Stahl-R

Tentoonstellingsfoto's

Jacqueline Fuijschot
Sabine van der Vooren
Saskia van Stein

Boekhouding & Loonadministratie

Force Finance (Elkin Willaert en Charles Halders)

Accountant

Kamphuis & Berghuizen

De IABR wordt structureel en genereus ondersteund door
Gemeente Rotterdam en het Ministerie Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap (OCW).

Februari 2023

City of Rotterdam

Rijksoverheid

International Architecture Biennale Rotterdam

Keilestraat 9 – K1
3029 BP Rotterdam
www.iabr.nl
info@iabr.nl

Aan dit document kunnen geen rechten worden ontleend. Hoewel het met de grootste zorgvuldigheid is samengesteld, kan de IABR niet instaan voor de volledigheid van de geboden informatie.